

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

*Ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς τριῆμοτος Μικρασιατικῆς
Ἰστικῶν Μελετῶν τῆς Ἐνώσεως Σμυρναίων*

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

- Τὴ μακέτα τοῦ ἐξωφύλλου φιλοτέχνησε ὁ γραφίστας *Σπύρος Καραχρήστος*.
- Ἐπιμέλεια, διορθώσεις *Κ. Τσινάρης*.

ΑΘΗΝΑΙ 1988

ΕΒΒΛ. ΕΠΙΣΤ. 4. 2363

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΩΝ ΣΥΜΦΩΝΩΝ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ
ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΩΝ ΣΥΜΦΩΝΩΝ
(AFFRICATES)

τζ [dz] - τζ̣ [dʒ], τσ [ts] - τσ̣ [tʃ]
ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΛΕΞΕΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρίν από δέκα περίπου χρόνια άρχισε τό ενδιαφέρον μου γιά τήν προέλευση τῶν προστριβόμενων συμφώνων τζ-τσ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας καί τῶν ιδιωμάτων τῆς*. Ἡ μελέτη βασίστηκε ἀρχικά στό 'Ετυμολογικό Λεξικό τοῦ ἀείμνηστου Ν. Π. 'Ανδριώτη', τό ὄποιο περιλαμβάνει κωδικοποιημένες τίς διάφορες ἀπόψεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ, μέ πολλές συγχρόνως προσωπικές του συμβολές, καί ἐπεκτάθηκε πρὸς διάφορα ἄλλα μελετήματα πού περιέχουν στοιχεῖα σχετικά μέ τά προστριβόμενα. Καταπιάστηκα μέ λέξεις πού ἀρχίζουν μέ τζ-τσ, γιατί βρίσκονται συγκεντρωμένες στά διάφορα λεξικά καί γλωσσάρια, μέ ἀποτέλεσμα νά μή χάνεται πολύτιμος χρόνος στήν

* Οἱ φίλοι συνάδελφοι τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Μ. Φλωριᾶ - Μήλα καί Ν. Κοντοσόπουλος μέ βοήθησαν στή βελτίωση ὀρισμένων σημείων τῆς εργασίας. Ὁ Δ. Βαγιακάκος, ὡς υπεύθυνος τῆς ὕλης γιά τή γλωσσολογία τῶν Μικρασιατικῶν Χρονικῶν, διάβασε τό χειρόγραφο καί μοῦ ἔκανε ἀρκετές ὑποδείξεις, κυρίως μεθοδολογικές, τίς ὁποῖες ἀκολούθησα. Τούς εὐχαριστῶ ὄλους θερμῶς.

1. Ν. Π. 'Ανδριώτη, 'Ετυμολογικό Λεξικό τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, 2η ἐκδοση φωτοτυπική, μέ διόρθωση παροραμάτων, Θεσσαλονίκη 1971.

ἀναζήτηση καί ταξινόμηση τῆς γλωσσικῆς ὕλης, καί προχώρησα στήν ἀνεύρεση ὑλικοῦ στό ὁποῖο ἀπαντοῦν τά προστριβόμενα στό μέσο τῆς λέξης. Τά προβλήματα πού παρουσιάζονταν κατά τή διάρκεια τῆς ἐπεξεργασίας τῶν διαφόρων δελτίων, ἀντί νά μειώνονταν, συνεχῶς πολλαπλασιάζονταν, ἰδιαίτερα ὅταν στράφηκα καί πρός τή μεσαιωνική ἑλληνική, γιατί πολλές νεοελληνικές λέξεις ἀπαντοῦν ἤδη στά μεσαιωνικά κείμενα, καί εἶναι ἄσκοπο νά παράγουμε μία νεοελληνική λέξη ἀπό τήν ἀντίστοιχη μεσαιωνική, χωρίς νά παρέχουμε συγχρόνως τό ἔτυμο αὐτῆς τῆς λέξης. Δέν ἐνδιαφέρθηκα νά προσδιορίσω χρονικά τήν ἐμφάνιση τοῦ τσιτακισμοῦ στή μεσαιωνική ἑλληνική, γιατί θά πρέπει νά γίνει ἀντιληπτό ὅτι δέν πρόκειται γιά ἕνα στατικό γλωσσικό φαινόμενο, ἀλλά ὅτι ἴσως ἔχει παρουσιασθεῖ κατά διάφορα χρονικά διαστήματα² καί αὐτό ὀφείλεται εἴτε στήν οὐράνωση (palatalization) εἴτε στό δανεισμό ξένων λέξεων, πού περιέχουν προστριβόμενα καί διατηροῦνται αὐτά στή νεοελληνική, ἢ ἀπό τή μεταβολή ἄλλων συμφώνων σέ προστριβόμενα στή γλώσσα μας.

Ἀρχικά πίστευα ὅτι θά μπορούσα νά ἐπεξεργασθῶ καί νά παρουσιάσω σέ ἕνα βιβλίο ὅλο τό ὑλικό γιά τή γένεση τῶν προστριβόμενων, ἀπό τά μεσαιωνικά χρόνια ἕως τίς ἡμέρες μας. Ὅπως διαπίστωσα ὅμως, ὁ ὄγκος τῆς ὕλης ἦταν ὑπερβολικά μέγας καί ἀμφέβαλλα ἂν θά κατόρθωνα νά τελειώσω ποτέ, ἂν καί εἶχα ἀφιερῶσει πολύ χρόνο ἀσχολούμενος μέ τό θέμα. Ὁ μόνος τρόπος γιά νά τελειώσω ὅσα εἶχα συγκεντρώσει ἦταν νά γραφόταν τό θέμα τμηματικά, δηλαδή τά ἐπί μέρους κεφάλαια πού θά ἀναφέρονταν στή μεσαιωνική, τήν κοινή νεοελληνική καί τά ἰδιώματά της. Τό πρῶτο κεφάλαιο εἶναι αὐτό πού ἀναφέρεται στήν ποντιακή διάλεκτο καί ἔχει πλήρη αὐτοτέλεια· ἤδη, σέ προηγούμενο μελέτημά μου³, πού ἀφοροῦσε τίς δυσετυμολόγητες λέξεις τῆς ποντιακῆς, περιλαμβάνονταν ἀρκετές λέξεις πού ἀρχίζουν μέ προστριβόμενα. Κατά τή διάρκεια τῆς ἔρευνας ἔχουν προκύψει ὀρισμένα πρόσθετα στοιχεῖα γιά μερικές ἀπό αὐτές τίς λέξεις· ἔκρινα σκόπιμο νά τά παραθέσω ὡς συμπλήρωμα, γιά καλύτερη γνώση τοῦ θέματος.

2. M. Setatos, *Phonological Problems of Modern Greek KOINE*, Thessalonike 1969, σ. 48: «Ἡ ἐμφάνισή τους [τῶν προστριβόμενων] πρέπει νά προσδιορισθεῖ σέ διαφορετικά χρονικά διαστήματα καί δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ φωνολογική τους προσαρμογή (εἰδικά ὅσον ἀφορᾷ τό [dz]) δέν ἔχει ἀκόμα συντελεσθεῖ».

3. Κ. Καραποτόσογλου, «Δυσετυμολόγητες ποντιακές λέξεις», *Ἀρχεῖον Πόντου* 37(1982) 185-268. Τά λήμματα 195-222 καί 233-247 ἀναφέρονται σέ λέξεις πού ἀρχίζουν μέ τζ καί τσ ἀντίστοιχα.

Τό μελέτημα διαρθρώνεται σέ τρία μέρη: στό πρῶτο τμήμα γίνεται σύντομη παρουσίαση τῶν κυριότερων μελετημάτων, πού ἀναφέρονται στόν τσιτακισμό ἔμμεσα ἢ ἄμεσα καί χρησιμοποίησα κατά τό γράψιμο, μαζί μέ μία εἰσαγωγή γιά τόν τόπο καί τρόπο ἀρθρώσεως τῶν προστριβόμενων. Τό δεύτερο μέρος εἶναι καί τό ἐκτενέστερο, γιατί διερευνᾶται ἡ προέλευση πολλῶν ποντιακῶν λέξεων —μερικές ἀπό αὐτές ἀπαντοῦν καί στή νεοελληνική—, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖται ἡ ἐτυμολογική ἀρχή ἢ ἔχουν διατυπωθεῖ ἀπόψεις οἱ ὁποῖες δέ μέ βρίσκουν σύμφωνο. Προσπάθησα κάθε γλωσσικό στοιχεῖο ἑλληνικῆς ἢ ξένης προέλευσης νά ἐξετασθεῖ σέ βάθος, γιατί μόνο μέ αὐτό τό εἶδος τῆς ἐργασίας θά ἔχουμε θετικά ἀποτελέσματα. Βέβαια αὐτό δέν ἦταν καθόλου εὐκόλο, γιατί πολλές γλώσσες δέ διαθέτουν ἕνα ἐτυμολογικό λεξικό ποιότητας ἢ, ἐάν ὑπάρχει, δίνεται τό ἔτυμο τῶν γνωστότερων λέξεων καί ὄχι ἐκείνων πού εἶναι ἰδιωματικές ἢ σπάνιες. Τό τρίτο μέρος περιέχει ὅλες τίς περιπτώσεις προέλευσης τῶν προστριβόμενων, σύμφωνα μέ τό ὑλικό πού προέρχεται ἀπό τό ἐτυμολογικό μέρος τῶν λημμάτων τῆς ἐργασίας τοῦ Α.Α. Παπαδόπουλου, *Ἱστορῖκόν Λεξικόν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου* (= ΙΛΠ), τ. 1-2, Ἐν Ἀθήναις 1958-1961, καθὼς καί ὅσα ἄλλα νέα στοιχεῖα ἔχουν προκύψει ἀπό τήν ἐκτεταμένη διερεύνηση τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ πού παρέχει τό ΙΛΠ ὡς ἀγνωστης προέλευσης.

Ἡ ἐτυμολογική ἔρευνα τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας καί τῶν ἰδιωμάτων της παρουσιάζει τόσα προβλήματα, πού γίνεται πολλές φορές ἀποτρεπτική γιά τόν μελετητή. Ἰδιαίτερα ὅταν ἔχει νά ἀσχοληθεῖ κανεῖς μέ διαλεκτολογικό ὑλικό, πού προέρχεται ἀπό μία περιοχὴ ἢ ὁποῖα ἔχει δεχθεῖ πολλές γλωσσικές ἐπιδράσεις, ὅπως εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ Πόντου. Ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης⁴ στήν ἀρχὴ ἑνός μελετήματός του ἀναφέρει: «Ἰδίως μετά τήν ἴδρυση τοῦ *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς*, πού ἔργο του εἶναι νά ἐξηγήσει καί νά ἐτυμολογήσει ὅλες τίς νεοελληνικές λέξεις, καί πού συγκέντρωσε ὡς συνεργάτες του ὅλους σχεδόν τοὺς γλωσσολογοῦντες στήν Ἑλλάδα, ἡ ἐτυμολογία πῆρε μοιραῖα τήν πρώτη θέση στή νεοελληνική γλωσσική ἔρευνα. Στό ἀναμεταξύ προόδεψε ἀρκετά καί ἡ γραμματική ἔρευνα τῆς νέας ἑλληνικῆς καί ἔδωσε βάσεις γερές γιά τήν ἐτυμολογική ἐργασία». Πολλές ἐργασίες νεοελλήνων φιλολόγων -

4. Ν. Π. Ἀνδριώτης, «Ἀντίστοιχα ἐκφραστικά μέσα τῆς ἀρχαίας καί τῆς νέας Ἑλληνικῆς», *Ἑλληνικά* 15 (1957) 2.

γλωσσολόγων ασχολούνται με τὰ ἐτυμολογικά⁵ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ ἔχουν ἐρμηνεύσει σωστά τὴν προέλευση ἑκατοντάδων λέξεων. Τὰ τελευταῖα χρόνια μάλιστα ἔχει γίνει ἀντιληπτό ὅτι ἡ ἐτυμολόγησι τῶν λέξεων πρέπει νὰ τεθεῖ σὲ αὐστηρότερες βάσεις, γιὰ νὰ ἔχουμε βέβαιες ἢ πιθανές ἐτυμολογίες⁶.

Ἄλλοτε, ἡ λέξις 'Αλεξίου' σημειώνει ὅτι: «ἐνδείκνυται ἄποφυγὴ πολυπλόκων ἐτυμολογιῶν» (πού προϋποθέτουν ἀμάρτυρους τύπους καὶ ἀμφίβολουσ θεωρητικούς κανόνες μορφολογικῶν μεταβολῶν), μεγαλύτερη γνῶσι τῶν κειμένων καὶ εὐρύτερη ἐποπτεία τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τῶν μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν. Ἄπαιτεῖται ἐπίσης ἐξοικείωσι πρὸς τὰ μεσαιωνικά λατινικά καὶ τὰ ἀρχαῖα ἰταλικά, πού ἀναμφισβήτητα ἐπέδρασαν στὴ γλώσσα μας, καὶ ἀκόμη πρὸς τίς νεώτερες ἰταλικές διαλέκτους, στίς ὁποῖες μποροῦν νὰ ἔχουν διατηρηθῆ στοιχεῖα τοῦ χαμένου μεσαιωνικοῦ γλωσσικοῦ πλούτου. Ἐνδείκνυται ἀκόμη ἀποφυγὴ τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ (πού παρατηρεῖται σὲ ὀρισμένες ἐτυμολογήσεις τοῦ Φιλίππα, ἀλλὰ καὶ τοῦ Χατζιδάκι ἀκόμη) καὶ τοῦ λαϊκισμοῦ (τοῦ Ξανθοῦδιδου π.χ.), δηλαδὴ τῆς σχολῆς πού ἔπαιρνε τὸν

5. Ὁ Ε. Σ. Στάθης, ὡς ἐπεξεργαστὴς τῆς ἐργασίας τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη, *Τὰ Οἰκογενειακά μας ὀνόματα*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. κθ', ἀναφέρει στὰ «Προλεγόμενα» τοῦ τῆ γνῶμη τοῦ Γ. Χατζιδάκη, *Γλωσσικῶν ἀποπημάτων ἀναίρεσις*, Ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 43, ὑπ. 1, ὅτι: «Τῆς γλωσσολογίας δὲν εἶναι κύριον ἔργον, ἀλλὰ μάλλον πάρεργον ὄλωσ ἡ ἐτυμολογία», ἀλλὰ συγχρόνως παραδέχεται ὅτι: «στὴν πράξη οἱ σχετικὲς ἐρευνες (καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι) στὸν τόπο μας ἰσχυρὸς πόλος ἑλξης γιὰ τοὺς γλωσσολόγους, ἢ καλύτερα γιὰ τοὺς "γλωσσολογοῦντες" φιλόλογους καὶ τοὺς ἄλλους ἐρασιτέχνες τοῦ εἴδους».

6. Ὁ D. J. Georgacas, *Ichthyological Terms for the Sturgeon and Etymology of the International Terms Botargo, Caviar and Congeners*, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 43, Ἀθῆναι 1978, σ. 282, γράφει: «Ἡ ἐτυμολογία, τὸ πεδίο τῆς ἀτομικότητος στὴν ἱστορία τῆς γλώσσας, εἶναι μία ἐπιστήμη πού πρέπει νὰ ἐξασκεῖται ἀπὸ ἐρευνητὲς πού ὄχι μόνο γνωρίζουν τὴ γλώσσα καλῶς συγχρονικά καὶ διαχρονικά, πού τὴ μελετοῦν συνεχῶς καὶ ἔχουν, βεβαίως, τὴν ἀπαραίτητη ἐκπαίδευση γιὰ μία τέτοια μελέτη, ἀλλὰ οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἐμμένουν μὲ φρόνηση σὲ αὐστηρὴ μεθοδολογία καὶ πού δὲ θεωροῦν τὴν ἐτυμολογία σάν μία εὐχάριστη ἀπασχόληση μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τρέχουν στὸ τυπογραφεῖο μὲ φανταστικὲς ἐξηγήσεις ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ χάρη τῆς δημοσιότητος». Ὁ Oswald Szemerényi, 'Slavic Etymology in Relation to the IE Background', *Die Welt der slaven* 12 (1967) 267-295, περιλαμβάνει διάφορες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐτυμολογία μὲ ταυτόχρονη παράθεση παραδειγμάτων. Ὁ Yakov Malkiel, *Etymological Dictionaries, A Tentative Typology*, Chicago 1976, παρουσιάζει τὴν προβληματικὴ τοῦ θέματος.

7. Στ. Ἀλεξίου, 'Ἀδυναμίες τοῦ νεοελληνικοῦ ἐτυμολογικοῦ', τόμος «*Μνήμη Γεωργίου Ι. Κουρμούλη*», Ἀθῆναι 1979, σ. 1 [= Στ. Ἀλεξίου, *Γλωσσικά μελετήματα*, Ἀθῆναι 1981, IV, σ. 1].

εὐκόλο δρόμο τοῦ νεώτερου προφορικοῦ λόγου, παραγνωρίζοντας τὴ μακρότατη γραπτὴ παράδοσι τῆς Κοινῆς καὶ τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἑλληνικῶν».

Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐπίσης ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἔχει δανεισθεῖ, καὶ ἔχει συγχρόνως δώσει, γλωσσικά στοιχεῖα ἀπὸ ὄλους καὶ σὲ ὄλους τοὺς λαοὺς πού τὴν περιβάλλουν στὴ μακραίωνη ἱστορία τῆς, ὅμως δὲν ἔχουν ἐξετασθεῖ ἱκανοποιητικά ἔως τώρα τὰ ἀνατολικά στοιχεῖα στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ἴσως λόγω τῶν δυσκολιῶν πού συναντᾶ ὁ μελετητὴς τόσο βιβλιογραφικά ὅσο καὶ γλωσσικά. Ἡ σύνταξη ἐνός ἐτυμολογικοῦ⁸ λεξικοῦ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ τῶν ἰδιωμάτων τῆς, πού θὰ βασίζεται σὲ αὐστηρὲς ἐπιστημονικὲς ἀρχές καὶ θὰ παρουσιάζει, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία τῶν λέξεων, καὶ πλήρη βιβλιογραφικὴ κάλυψη κάθε λέξης, εἶναι ἔργο ἀπαραίτητο τόσο γιὰ τὴ γλωσσικὴ μας αὐτογνωσία ὅσο καὶ γιὰ τὴν καλύτερη μελέτη τῆς γλώσσας μας.

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Ἡ προέλευση τῶν προστριβόμενων συμφῶνων (affricates) τζ-τσ ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς νεοελληνες καὶ ξένους φιλόλογους - γλωσσολόγους ἀπὸ ἀρκετὰ παλιά. 1) Ὁ Du Cange⁹ ἔχει καταχωρίσει τὸ συμφωνικό σύμπλεγμα τζ μὲ τὴν ἐξῆς σημείωσι: «TZ, pro Σ¹⁰, usurpant passim recentiores Graeci scriptores. Eustathius in Dionysii περιήγησιν pag. 100. edit. Henr. Steph. Τούτους νῦν Σάννους φημὲν, ἰδιωτικώτερον δὲ Τζάννους, ὡς τὴν *Κελσηνήν*, *Κελτζηνήν* καὶ τὴν χώραν δὲ τῶν Σάννων *Τζαννικήν* λέγουσιν οἱ τὴν φράσιν ἰδιωτεῶντες».

8. Τὰ μόνα ἐτυμολογικά λεξικά τῆς νεοελληνικῆς εἶναι: Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς νεοελληνικῆς* (= ΕΛ), Ἀθῆναι 1951, καὶ 3η ἔκδοσι, Θεσσαλονίκη 1983, βλ. ἀν. ὑπ. 1. - Κ. Δαγκίτσι, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς νεοελληνικῆς*, τ. 1-2, Ἀθῆναι 1978-84. - Ἀθ. Θ. Φλώρου, *Νεοελληνικὸ ἐτυμολογικὸ καὶ ἐρμηνευτικὸ λεξικὸ*, Ἀθῆναι 1980.

9. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lugduni 1688, ἀνατ. Graz 1958, σ. 1555.

10. Πρόκειται γιὰ τὴν τροπὴ τοῦ σ > τζ. Βλ. Φ. Κουκουλέ, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, Τὰ Γραμματικά*, Ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 54-55 καὶ 126-127. Τοῦ ἴδιου, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, Τὰ Λαογραφικά*, τ. 2, Ἀθῆναι 1950, σ. 346-347.

2) 'Ο 'Αδ. Κοραΐς¹¹ έχει κάνει εύστοχες παρατηρήσεις για τον τσιτακισμό (affrication)¹² και αναφέρει χαρακτηριστικά: «ΤΣ ή ΤΖ. 'Ο βάρβαρος ούτος συλλαβισμός εισέβη εις τήν γλῶσσαν ἀπό τήν μέ 'Ιταλούς ἐπιμιξίαν τῶν Γραικορωμαίων, οἱ ὅποιοι τόν ἔκαμαν βαρβαρώτερον γράφοντες ΤΖ (ἤγουν τρία σύμφωνα τσδ, ἤ τδσ), ἀντί τοῦ δισυμφώνου ΤΣ. 'Αλλ' ἦσαν, ἄν πιστεύσωμεν τόν Κρούσιον, κατὰ τήν δεκάτην ἔκτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς τήν 'Ελλάδα καί οἱ ἀποστρεφόμενοι τόν συλλαβισμόν τοῦ τζ ἢ τσ, καί ὀνομάζοντες σκωπτικῶς Τζοπέλους τούς μεταχειριζομένους αὐτόν. 'Υποπεύομαι ὅμως, ὅτι ἠπατήθη ὁ Κρούσιος (Turcograec. pag. 209). Τζοπέλους ὀνόμαζαν τούς Κοπέλους¹³ (Ζ. Ξεσπάζομαι), ὡς ἀκόμη σήμερον προφέρεται Τζίχλα ἢ Κίχλη (grive), Τζιτζυρίζω (bruire, comme la roële

11. 'Αδ. Κοραΐ, "Ατακτα, τ. 2, 'Εν Παρισίοις 1829, σ. 361-362. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ 'Αδ. Κοραΐ γιά τήν προέλευση τῶν προστριβόμενων συμφώνων τζ-τσ περιέχονται: α) στίς διάφορες ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πού ἐπιμελήθηκε, καί β) στούς πέντε τόμους τῶν «'Ατάκτων». — 'Ο Κ.Μ. Κούμας, *Λεξικόν διά τούς μελετώντας τά τῶν παλαιῶν 'Ελλήνων συγγράμματα*, τ. 2, 'Εν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1826, σ. 618-636, παραθέτει πίνακα τῶν λέξεων «ὅσας ἐσημείωσεν ὁ Κοραΐς εἰς τάς διαφόρους του ἐκδόσεις 'Ελληνικῶν συγγραφέων». Σύμφωνα μέ τό Εὐρετήριο τοῦ Κ. Μ. Κούμα, σ. 633, ὁ 'Αδ. Κοραΐς παράγει τό: «τζ ἀντί κ, 'Ηλιόδ. 21.115. — ἀντί τοῦ ζ, 21. — 'Αντί τοῦ σκ, ἤ τσ, *Πρόδρ.* 339, 340. 'Αντί τοῦ κ, 289.303.315.344.354», καί σ. 634, τό: «τσ, ἤ τζ, ἀντί τοῦ θ, Πλουτ. Γ', λη'. ἀντί τοῦ κτ, μ', ἀντί τοῦ τ, νδ', ἀντί τοῦ σκ, νδ', νε'». 'Όσα στοιχεῖα περιλαμβάνονται στούς τόμους τῶν 'Ατάκτων ἀνευρίσκονται στό Εὐρετήριό τους, τ. 5₂, 'Εν Παρισίοις 1835, σ. 132 καί 137.

12. Σύμφωνα μέ τό *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*, Unabridged, ἐκδ. ἀπό τόν Philip Babcock Gove, Springfield, Massachusetts, U.S.A. 1963, σ. 36, *affrication* (= προστριβοποίηση, τσιτακισμός) εἶναι: «conversion (of a simple stop sound) into an affricate (= ἡ μετατροπή (ἐνός ἀπλοῦ κλειστοῦ ἤχου) σέ προστριβόμενο). — *The Random House Dictionary of the English Language*, The Unabridged Edition, ἐκδ. ἀπό τόν Jess Stein, New York 1971, σ. 25. — Στήν ἀγγλική γλῶσσα ἡ λ. *affrication* πρωτοχρησιμοποιήθηκε τό 1706 μέ τήν ἔννοια τῆς «τριβῆς» (rubbing upon or against) καί ὕστερα, ὅταν τό 1880 ἐπινοήθηκε ὁ ὄρος *affricate* (= προστριβόμενο), ἔλαβε τή συγκεκριμένη γλωσσολογική σημασία. — *The Compact Edition of the Oxford English Dictionary*, Complete Text Reproduced Micrographically, Oxford 1971, ἀνατ. 1972, σ. 41 καί 3875. 'Ο Archibald H. Sayce, *Introduction to the Science of Language*, 1880, τ. 1, σ. 270, γράφει: «Where a spirant or fricative is immediately preceded by an explosive (= κλειστό), a double sound or *affricate* is the result (e.g. German *pf*, Armenian *t's*)».

13. Γιά τήν ἐτυμολογία τῆς λ. *κοπέλι, κόπελος, κοπέλα* βλ. 'Αδ. Κοραΐ, "Ατακτα, τ. 2, σ. 265-66. — D. Moutsos, 'The Origin of a Balkanism and related Problems: Κοπέλλα etc.', *Zeitschrift für Balkanologie* 7 (1969-70) 86-102. — V. I. Georgiev - J. Zaimov, κ.ά., *Bŭlgarski Etimologičen Rečnik*, τ. 2, Σόφια 1979, σ. 613-615, λ. *kòpele, kòpile*, ὅπου βρίσκεται συγκεντρωμένη ὅλη ἡ σχετική βιβλιογραφία.

sur le feu), ἀπό τό *Τιτυρίζω*, καί ἄλλα πολλά τοιαῦτα. Τό δισύμφωνον τοῦτο προφέρεται ἀντί τοῦ ζ, οἷον *Τσίτσοφα*, ἀπό τό *Ζίζυφα*, - τοῦ θ, οἷον *Σκαντῶχοιρος*, ἀπό τό 'Ακανθῶχοιρος, - τοῦ θσ, οἷον 'Εκάτσα, ἀπό τό 'Εκάθισα, - τοῦ κ, ὡς τό προλεγμένον *Τσίχλα*, - τοῦ κτ, οἷον 'Ατσίδα, ἀπό τό 'Ικτίς (putois), - τοῦ ζ, οἷον *Τσῶφλοιον*, ἀπό τό 'Εζῶφλοιον, - τοῦ σκ, οἷον *Κορίτσιον*, ἀπό τό *Κορίσκιον*, - τοῦ τ, ὡς τό προλεγμένον *Τσιτυρίζω*, - τῶν δύο ττ, οἷον *Κότσοφος*, ἀπό τό *Κόττωφος*. Εὐλογώτερον τοῦ ΤΣ ἤθελ' ἴσως κριθῆν τό ΤΖ εἰς ὅσα κἄν ἐξακούεται τρόπον τινά ὁ ἤχος τοῦ ζ, ὅποια εἶναι τό 'Ατζέμης ἢ 'Αντζέμης (ὁ Πέρσης), *Τζαμίον* (Τουρκικός ναός), ἴσως καί τό *Τσίτζυφα*, καί τό *Σκαντζῶχοιρος*».

'Ο 'Αδ. Κοραΐς¹⁴ εἶχε σπάνια γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἕως τῶν ἡμερῶν του, καθώς καί ἀρκετῶν ξένων γλωσσῶν, γεγονός πού τόν βοήθησε γά παρουσιάσει τό ἔτυμο ἢ τή σημασιολογική ἐξέλιξη¹⁵ σέ πολλές μεσαιωνικές καί νεοελληνικές λέξεις. Οἱ παρατηρήσεις του γιά τήν παραγωγή τῶν προστριβόμενων εἶναι κατὰ τό μεγαλύτερο μέρος τους σωστές καί οἱ ἀντιρρήσεις πού μπορεῖ νά ἔχει κανεῖς εἶναι περιορισμένες.

3) 'Ο Κ. Οἰκονόμος¹⁶ ἔχει κάνει διάσπαρτες παρατηρήσεις γιά τήν προέλευση τῶν τζ-τσ, πού τίς παρουσιάζει συγκεντρωμένες στόν Πίνακα «λέξεων τῆς κοινῶς λαλουμένης 'Ελληνικῆς γλώσσας» οἱ ἀπόψεις του εἶναι διατυπωμένες μέ μεγάλη συντομία καί τούς λείπει ἡ οὐσιαστικότητα. 4) 'Ο Karl Foy¹⁷ συστηματοποίησε τίς διάφορες περιπτώσεις γένεσης τῶν προστριβόμενων, περιλαμβάνοντας συγχρόνως ἀρκετές ἰδιωματικές λέξεις στό ὕλικό πού ἐξέτασε. 5) 'Ο St. B.

14. 'Η βιβλιογραφία γύρω ἀπό τόν 'Αδ. Κοραΐ εἶναι τεράστια· μνημονεύω τήν ἐργασία τοῦ Ν. Α. Βέη (Bees), 'Εισαγωγή στίς μελέτες γιά τόν Κοραΐ', *Κοραΐ 'Εκλεκτές Σελίδες*, 'Αθήναι 1951, σ. 5-82.

15. Γιά τή μεσαιωνική λ. *ἀμάχι(ν)* = ἐνέχυρο, ἐγγύηση, ἀπό τό οὐσ. *ἀμάχιον*, πού παράγεται ἀπό τό στερ. *ἀ-* καί τό οὐσ. *μάχη*, κατὰ τό ἀλλαγῆ-ἀλλάγιον > ἀλλάγιον, ἡ μόνη σημασιολογική ἐξήγηση πού ἔχουμε εἶναι τοῦ 'Αδ. Κοραΐ, "Ατακτα, τ. 2, σ. 36-37. — 'Εμμ. Κριαρᾶ, *Λεξικό τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας 1100-1669* (= ΛΜΕΔΓ), τ. 2, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 6. — 'Ιστορικόν Λεξικόν τῆς Νέας 'Ελληνικῆς (= ΙΑ), τ. 1, 'Εν 'Αθήναις 1933, σ. 511. — 'Αδ. Κοραΐ, *Τά μετά θάνατον εὐρεθέντα συγγραμμάτια*, ἐπιμ. 'Ανδρ. Ζ. Μαμούκα, τ. 1, "Υψη Γαλλογραικοῦ Λεξικοῦ, 'Εν 'Αθήναις 1881, σ. 162.

16. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, *Δοκίμιον περί τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονο-Ρωσικῆς γλώσσας πρός τήν 'Ελληνικήν*, τ. 3, 'Εν Πετρούπολει 1828, σ. 525β.

17. Karl Foy, *Lautsystem der griechischen Vulgärsprache*, Leipzig 1879, σ. 54-59.

Psaltes¹⁸ αναφέρθηκε στο προστριβόμενο τζ, πού άπαντᾶ μόνο με αὐτὴ τὴ γραφή στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς¹⁹, καὶ παρατηρεῖ ὅτι: «Ὁς γνωστό οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας δὲν εἶχαν ἰδιαίτερα γράμματα γιὰ νὰ δηλώσουν τὸν οὐρανικό φθόγγο *č* (*tsch*), γι' αὐτὸ ἔπρεπε τίς ξένες λέξεις, πού ἔπαιρναν ἀπὸ ἄλλες χῶρες καὶ στίς ὅποιες βρισκόταν αὐτός ὁ φθόγγος, ἢ νὰ τίς προσαρμύζουν στό δικό τους φθογγολογικό σύστημα ἢ νὰ ἐκφράσουν αὐτὸ τὸ φθόγγο με' ἓνα ἀντίστοιχο ἑλληνικό γράμμα (πρβλ. Ἡσυχ. *σαγγάριος* = *τσαγγάριος*)²⁰... Κατ' ἀρχὴν

18. St. B. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1913, σ. 134-136.
19. Ὁ E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B.C. 146 to A.D. 1100)*, Cambridge-Massachusetts 1887, τ. 2, σ. 1080, παρατηρεῖ: «TZ ἢ TS, TZ ἢ TS, πάντοτε τὰ ἀπόφευγαν οἱ ἀρχαῖοι (classical) Ἑλληνας. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τὸ TS χρησιμοποιόταν μόνο στίς ξένες λέξεις... Οἱ Βυζαντινοὶ πάντοτε χρησιμοποιοῦσαν TZ». — Ὁ Γ. Χατζιδάκης, *Ἀκαδημαϊκὰ Ἀναγνώσματα*, τ. Γ', μέρος πρῶτον, *Γενικὴ Γλωσσική*, Ἐν Ἀθήναις 1915, σ. 96, ἀναφέρει: «Οἱ Ἑλληνας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἔγραφον διὰ τοῦ τζ καὶ τὸν ἡχηρὸν φθόγγον τζ (πρβλ. *σκαντζόχοιρος*, *τζιτζύρα*) καὶ τὸν ἡχηρὸν τσ (τσ' ἄλλης, *πατερίτσα*, *Μακρονίτσα*), ἀλλ' ἡμεῖς διαστελλόμεν ταῦτα σήμερον ἀκριβῶς ἐν τῇ προφορᾷ· δηλον ἄρα ὅτι καὶ ἐκεῖνοι τότε διέστελλον ταῦτα ὁμοίως ἡμῖν, ἀλλὰ πᾶρημέλουν νὰ παραστήσωσι τὴν διαφορὰν τούτων διὰ τῆς γραφῆς».

20. Ὁ Carl Darling Buck, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago and London 1949, ἀνατ. 1971, σ. 431, ἀναφέρει ὅτι τὸ μεταγενέστερο ἑλλ. *τζαγγάριος* (ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα σὲ πάπυρους) νεοελλ. *τσαγγάριος*, ἀπὸ τὸ μεταγεν. *τζάγγα* (ἀλλὰ καὶ *τσαγγίον*) = ἓνα εἶδος παπουτσιῶν, προέρχεται ἀπὸ κάποια περσικὴ λ. διὰ μέσου τῆς συριακῆς. Πρβλ. ἄβεστικό *zangâ* = ἀστράγαλος, σανσκρ. *jañghā* = τὸ πόδι ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο ἕως τὸ γόνατο. Βλ. G. Meyer, *Zeitschrift für romanische Philologie* 16, 525 κέξ. Στὴν παχλαβί ἄπαντᾶ ἡ λ. *zang* = ἀστράγαλος, γάμπα. — D. N. Mackenzie, *A Concise Pahlavi Dictionary*, London 1971, σ. 98. — Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strassburg 1893, σ. 302, λήμμα 239. — Sir Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, Oxford 1899, ἀνατ. 1976, σ. 409α. — Manfred Mayrhofer, *A Concise Etymological Sanskrit Dictionary*, τ. 1, Heidelberg 1956, σ. 412, λ. *jāñghā* = κνήμη, γάμπα.

Ὁ B. Hemmerdinger, '158 Noms Communs Grecs d'origine Iranienne, d'Eschyle au Grec Moderne', *Byzantinoslavica* 30 (1969) 26, συγκρίνει τὸ μεσαιωνικό *τζάγγα* «bottes rouges» με' τὸ περσικό *shangarf* = κόκκινο χρώμα, κιννάβαρι, καὶ παραπέμπει στὴν ἐργασία τοῦ F. Steingass, *A Comprehensive Persian - English Dictionary*, London 1892, ἀνατ. 1977, σ. 763β, καὶ προσθέτει: «L'usage de ces bottes rouges était réservé aux deux empereurs, le romain et le Sassanide». — *A Dictionary of Scientific Terms covering Mathematics, Astronomy, Physics, Chemistry, Geology, Zoology and Botany*. With definitions in Persian, and equivalents in Persian, English and French, Tehran 1970, σ. 367α: «*شَنْجَرَف* *shandzarf* cinabar, cinabre». — Βλ. ἐπίσης Ἄδ. Κοραῖ, *Ἄτακτα*, τ. 1, σ. 92-94. — Ὁ Γ. Ν. Γιαννουλέλλης, *Νεοελληνικὲς Ἰδιωματικὲς λέξεις δάνειες ἀπὸ ξένες γλώσσες*, Ἀθήνα 1982, σ. 106, ἐτυμολογεῖ τὴ λ. ἀπὸ τὸ περσ. *changî-mâza* = μύτη παπουτσιῶν γυριστὴ πρὸς τὰ πάνω. Ἡ μόνη πιθανὴ ἐτυμολογία εἶναι ἡ σύνδεση τῆς λ.

ἐξετάζονται ἐκεῖνες οἱ λατινικὲς δάνειες λέξεις, πού στὴ μεταγενέστερη ἐποχῇ, ὅταν οἱ φθόγγοι *c* καὶ *t* ἐγίναν οὐρανικοί²¹ μπροστὰ ἀπὸ τὸ *i* καὶ τὸ *e*, ἦρθαν ἀπὸ αὐτὴ τὴ χώρα στοὺς Βυζάντιο.

με' τὸ παχλαβί *zang*, ἄβεστ. *zanga* = κνήμη. Ἡ ἑλληνικὴ λ. βρίσκεται καὶ στὴν τουρκικὴ: چنگل *cheng* = εἶδος παπουτσιῶν ἢ μπότας πού φοροῦσαν παλαιότερα οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. — Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890, ἀνατ. 1974, σ. 732α. — W. Meyer - Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1972, λήμμα 9598. — Petar Skok, *Etimologijski Rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga Jezika*, τ. 1, Zagreb 1971, σ. 255.

21. Ὁ Ἐρρ. Ἀντ. Σκάσσης, *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς λατινικῆς γλώσσας*, τ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 7 καὶ ὑπ. 23α, γράφει: «Τὸ *c* ἀρχικῶς προφέρετο πάντοτε ὡς τὸ ἡμέτ. *K*, *k*, π.χ. *Cicerō* (*Kikero* = *Kikérōn*), *centum* (κέντουμ = ἐκατόν)... Ἀλλ' ἐν τοῖς ὑστέροις αὐτοκρατορικοῖς χρόνοις (5ῳ μ.Χ. αἰ.) ἡ προφορὰ τοῦ *c* πρὸ τῶν φωνηέντων καὶ διφθόγγων (*e*, *i*, *y*, *ae*, *oe*) ὁμοίαζε πρὸς τὴν προφορὰν τοῦ *z* τῶν λατινογενῶν γλωσσῶν (= *ts-*) ὡς *Cicerō* *tsítsero*, *Caesar* *tsésar* κ.τ.τ.» καὶ στὴ σ. 20, ὑπ. 38α, συμπληρώνει: «κατὰ δὲ τὴν δευτέραν (*ke ki kü*) σχηματίζονται διὰ τῆς ἐπαφῆς τῆς γλώσσας ἐπὶ τοῦ προσθίου (τοῦ σκληροῦ *pw*) μέρους τοῦ οὐρανίσκου. Τὰ οὐρανίσκωφωνα ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ εἰς ὠρισμένα —ἰδίᾳ νησιωτικὰ— ἰδιώματα ἐξελιχθησαν εἰς *ts* καὶ *tsi* (*κερί* - *τσερί*, *κίτρο* - *τσίτρο* κλπ.). Ἡ φωνητικὴ αὕτη ἀλλοίωσις καλεῖται *τσιπασμός*». — Ὁ E. H. Sturtevant, *The Pronunciation of Greek and Latin*, Philadelphia 1940², σ. 167, παρατηρεῖ ὅτι: «Οἱ ἐξελίξεις τοῦ λατινικοῦ *ce* καὶ *ci* στίς ρωμανικὲς γλώσσες δείχνουν ὅτι ἀναπτύχθηκε ἀργὰ ἡ γρήγορα ἓνας μεταβατικὸς ἦχος (*glide*) πραγματικὰ μεταξὺ τοῦ *c* καὶ ἐνός μπροστινοῦ φωνηέντος. Μὲ τὸν καιρὸ τὸ *c* καὶ ὁ μεταβατικὸς ἦχος δημιουργήσαν ἓνα προστριβόμενο παρόμοιο με' τὸ ἀγγλικὸ *ch* στοὺς *church* [tʃ] σὲ ἓνα μέρος τῆς ρωμανικῆς περιοχῆς καὶ ἓνα προστριβόμενο ὁμοιο με' τὸ γερμανικὸ *z* στοὺς *Zahn* [ts] σὲ ἓνα ἄλλο μέρος». Ἡ ἐξέλιξη τοῦ *c* μπροστὰ ἀπὸ τὸ *e* καὶ τὸ *i* στίς ρωμανικὲς γλώσσες ἦταν ἡ ἀκόλουθη.

Λατινικά	<i>centum</i>	<i>circus</i>	<i>circulus</i>
Σαρδινικά [k]	<i>kentu</i>	<i>kirku</i>	
Δαλματικά [k]			<i>kercellu</i>
Ρουμανικά [tʃ]		<i>cerc</i>	<i>cercel</i>
Ἰταλικά [tʃ]	<i>cento</i>	<i>cercio</i>	
Γαλλικά [s]	<i>cent</i>		
Ἰσπανικά [θ]	<i>ciento</i>	<i>cercio</i>	<i>zarcillo</i>
Πορτογαλικά [s]	<i>cento</i>	<i>cercio</i>	

Στὴν ἀρχαία γαλλικὴ τὰ *ch* καὶ *j* προφέρονται ὡς [tʃ] καὶ [dʒ] ἀκόμα τὸ δωδέκατο αἰῶνα, ἐνῶ τὰ *c* καὶ *g* μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήεντα *e* καὶ *i* προφέρονταν ἀντίστοιχα ὡς [ts] καὶ [dz]. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν προφορὰ ἔχουμε τὰ κυπριακά: *τσιμινιά*, ἔστια, *cheminée* τσαῖνα, ἀλυσίδα, *chaîne* κλπ. Guy Raynaud de Lage, *Introduction à l'ancien français*, 1975¹⁰, σ. 13. — Alfred Ewert, *The French Language*, London 1933, ἀνατ. 1969, σ. 71. — Σίμου Μενάρδου, *Γλωσσικαὶ μελέται*, Λευκωσία 1969, σ. 151-156. — W. Meyer - Lübke, *Grammaire des langues romanes*, τ. 1-4, μετάφρ. Eugène Rabet, Paris 1890-1906, τ. 1, σ. 339-341, τ. 4, σ. 472, λ. palatalization, ὅπου καὶ περισσότερες παραπομπές.

6) 'Ο Μ. Τριανταφυλλίδης²² περιλαμβάνει τίς κυριότερες περιπτώσεις προέλευσης τών προστριβόμενων σέ δάνειες λέξεις τής μεσαιωνικής ελληνικής μέ τήν ακριβολογημένη γνώση πού διακρίνει όλες τίς ἐργασίες του. 7) 'Ο Μ. Φιλήντας²³ παρουσίασε συνοπτικά τίς μεταβολές τών διαφόρων συμφώνων σέ προστριβόμενο *τσ*, αλλά ἀργότερα ἐπανήλθε²⁴ στό θέμα μέ πολλά παραδείγματα καί ἐρμηνείες, πού ἔγιναν δεκτές, ὄχι στό σύνολο, αλλά στή μεγαλύτερή τους ἔκταση.

8) 'Ο Α. Χ. Μπούτουρας²⁵ ἔχει γράψει μία συνοπτική αλλά κατατοπιστική μελέτη γιά τή γένεση καί ἔκταση τοῦ *τσ* (*τζ*), ὅπου ἀντικατοπτρίζεται πλήρως καί τό ἐπίπεδο γνώσεων τής ἐποχῆς γιά τό θέμα· ἄν καί ἔχουν παρέλθει ἀρκετές δεκαετίες ἀπό τή δημοσίευση τής μελέτης, ἔξακολουθεῖ καί παραμένει βασική, γιατί εἶναι θεμελιωμένη σέ στέρεες βάσεις. 9) 'Ο Α. Mirambel²⁶ καταπάστηκε μέ τό *τσ* στή νεοελληνική καί μᾶς ἔδωσε μία σφαιρική ἐπισκόπηση τοῦ θέματος, χωρίς ὅμως καί νά τό ἐξαντλεῖ· ἔχει υἱοθετήσει παλαιότερες ἀπόψεις γιά τήν προέλευση διαφόρων λέξεων, οἱ ὁποῖες δέν εὐσταθοῦν, γιατί

22. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur* [= Ἄπαντα, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 357-359].

23. Μ. Φιλήντα, *Γραμματική τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας*, τ. 1, Ἀθήνα 1907, σ. 38-39.

24. 'Ο Μ. Φιλήντας, *Γλωσσολογία καί γλωσσολογία ἐλληνική*, τ. 1-3, Ἀθήνα 1924-1927, ἔχει ἀναφερθεῖ στή γένεση τών προστριβόμενων *τζ*-*τσ*: τ. 1: σ. 16, 144-150, τ. 2: σ. 58, 92-93, 196-197, τ. 3: σ. 61. Μέ τά εὑρητήρια τών λέξεων πού συνοδεύουν κάθε τόμο, ὁ μελετητής θά βρεῖ τίς κυριότερες περιπτώσεις, ἄν καί ἔχουν παραλειφθεῖ ἀρκετά δευτερεύοντα στοιχεῖα.

25. Ἀθ. Χ. Μπούτουρας, 'Περί τῆς γενέσεως καί ἐκτάσεως τοῦ *τσ* (*τζ*) φθόγγου ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ' (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς «*Ἀγωγῆς*»), Ἐν Ἀθήναις 1917, σ. 1-18. — Τοῦ ἴδιου, 'Περί τοῦ τσιτακισμοῦ ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ', ἀνατύπωση ἐκ τοῦ «*Μηνιαίου Παραρτήματος Ἀθηνῶν*», ἔτος Ε', ἀριθμ. 16, 1912.

26. André Mirambel, 'Le groupe *ts* en grec moderne', *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 42 (1942-45) 89-102. — Τοῦ ἴδιου, 'L'opposition de *ts* à *dz* en grec moderne', *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 46 (1950) 58-68. 'Ο D.J. Georgacas, *A Graeco-Slavic Controversial Problem Reexamined: The — ITΣ — Suffixes in Byzantine, Medieval and Modern Greek; their Origin and Ethnological Implications*, Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 47, Ἀθήναι 1982, σ. 336, γράφει γιά τήν πρώτη ἐργασία τοῦ Mirambel: «Παρά τίς καλές του προσπάθειες, ὁ Mirambel στό παρόν ἄρθρο του δέ μᾶς δίνει μία διαπραγματεύση πού νά λύνει τά προβλήματα καί νά ἀπαντᾷ στά ἐρωτήματα». Εὐχαριστῶ τό φίλο Δ. Βαγιακάκο πού μοῦ δάνεισε ἀνάπτυπο τῆς δεύτερης ἐργασίας τοῦ Mirambel.

παρουσιάζουν ἀρκετά κενά. 10) 'Ο Στ. Μάνεσης²⁷ ἀσχολήθηκε μέ τήν τροπή τών συμφώνων *τσ* καί *τζ* σέ *σ* καί *ζ* στά νότια ιδιώματα τῆς νέας ἐλληνικῆς καί μελέτησε προσεκτικά δεκάδες ιδιωματικές κυρίως λέξεις, εὐστοχώντας στίς περισσότερες ἐρμηνείες πού προτείνει.

11) 'Ο Χ. Π. Συμεωνίδης^{27α} διαπραγματεύθηκε τό ἔτυμο τών λέξεων *Τσάκωνες* - *Τσακωνιά*, ἀπέρριψε ἔτυμολογίες πού εἶναι ἀβέβαιες ἢ ἀπίθανες καί ἔτυμολόγησε τίς λέξεις ἀπό τό μεσν. ἐπίθετο *τζάκων* < *τράκων* καί τό *Τσακωνιά* < *Τρακωνία*. Συγχρόνως ὅμως μελέτησε ἐκτεταμένα στή μεσαιωνική ἐλληνική καθώς καί στά νεοελληνικά ιδιώματα τήν τροπή τοῦ *τρ*>*τσ*. 'Ο ἴδιος ἀναφέρει στόν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου του²⁸: «Οἱ προϋποθέσεις γιά νά μεταβληθῇ τό ἐπίθ. *τράκων* σέ *τζάκων* - *τζέκων* ὑπάρχουν στή σημερινή Τσακωνική... Ἡ ἴδια τροπή τοῦ συμπλέγματος *τρ* σέ *τσ*, πού μαρτυρεῖται μέ ἀφθονία παραδειγμάτων στήν Τσακωνική, εἶναι κληροδότημα τῆς εὐπάθειας τοῦ *ρ* τῆς ἀρχαίας Δωρικῆς, τή διαπιστώνουμε ὅμως σήμερα ὡς φαινόμενο γενικότερο τῆς μεσαιωνικῆς μας γλώσσας». Ἡ προτεινόμενη ἐρμηνεία τῆς τροπῆς τοῦ *τρ*>*τσ* στή μεσαιωνική ἐλληνική θεωρεῖται ἀτυχῆς, γιατί τά παραδείγματα πού παραθέτονται γιά νά ἰσχυροποιηθεῖ αὐτή ἢ ἀποψη δέν εἶναι πειστικά.

12) 'Ο St. C. Caratzas²⁹, σέ μία ὀγκώδη ἐργασία του γιά τούς

27. Στ. Μάνεση, 'Τροπή τών συμφώνων *τσ* καί *τζ* εἰς *σ* καί *ζ* εἰς τά νότια ιδιώματα τῆς νέας ἐλληνικῆς', *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 10 (1964-65) 97-179. — Βλ. ἐπίσης Albert Thumb, *A Handbook of the Modern Greek Language*, μεταφρασμένο ἀπό τή δεύτερη βελτιωμένη καί ἐπαυξημένη γερμανική ἐκδοση ἀπό τόν S. Angus, Chicago 1964, σ. 26 καί γιά τήν οὐράνωση (palatalization) σ. 17.

27α. Χ. Π. Συμεωνίδης, *Οἱ Τσάκωνες καί ἡ Τσακωνιά*, συμβολή στήν ἐρμηνεία τών ὀνομάτων καί τοῦ ὀνόματος βυζαντινοῦ θεσμοῦ τών καστροφυλάκων, Θεσσαλονίκη 1972. [Βιβλιοκρισίες ἔχουν δημοσιεύσει οἱ: Θ. Κωστάκης *Λαογραφία* 28 (1972) 441-446. — Στ. Καρατζᾶς, *Ἑλληνικά* 26 (1973) 370-376, τοῦ ἴδιου στό *Byzantinische Zeitschrift* 68 (1975) 402-404]. — Στ. Καρατζᾶς, 'Γιά τή γλωσσική ἱστορία τῆς Σκύρου (Τά κοινά στοιχεῖα τών ιδιωμάτων Σκύρου καί Κύμης)', *Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν* 19 (1974) 5-32, ἀλλά κυρίως σ. 20-31.

28. Χ. Π. Συμεωνίδης, ὁ.π., σ. 148.

29. St. C. Caratzas, *Les Tzacones*, Berlin - New York 1976, σ. 136-154. — Τοῦ ἴδιου, 'Τό τοπωνύμιο τοῦ Δύστου Τσακονί καί οἱ βυζαντινοὶ στρατιῶτες «Τσάκωνες» στήν Ν. Εὐβοία', *Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν* 18 (1972) 37-44. — Ἡ ἐρμηνεία τοῦ St. C. Caratzas ἔχει διατυπωθεῖ πρῶτα ἀπό τόν Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis*, τ. 1-10, Niort 1883-87, ἔπαν. Graz 1954, λ. *Zacones*: «*Zacones, pro Diacones, ut Zabobolus pro Diabolus*». — Δ. Βαγιακάκου, 'Περί τοῦ ἔτυμου τών λέξεων Τσακωνιά-Τσάκωνες', *Ἀθηνᾶ* 66 (1962) 365-366. — Τοῦ ἴδιου, 'Ἡ ἐπένθεσις εἰς τᾶς νεοελληνικὰς διαλέκτους: 1) ἐν τῇ Τσακωνικῇ διαλέκτῳ', *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 6

Τσάκωνες, μεταξύ τῶν ἄλλων, ἐξετάζει τὴν περίπτωση τροπῆς τοῦ *δια->τζα-* (*τσα-*), *τζε-* (*τσε-*), καθώς καί: «b) la chronologie de ce traitement éventuel. c) La précision de la zone géographique dans laquelle il pouvait être réalisé». 13) Ὁ D. J. Georgacas³⁰ ἀσχολήθηκε μέ τὴν προέλευση τῶν καταλήξεων *-ίτσι(ν)*, *-ίσις*, *-ίτσα*, *-ίτσας*, *-ίτσος*, *-ίτσαινα*, *-ιτσάκης*, *-ιτσᾶτα*, *-ιτσάτικα*, *-τσάνικα* σέ μία ἐκτεταμένη ἐργασία του. Ἔλαβε ὑπόψη του γλωσσικό ὕλικό —ἀρκετό ἀπό αὐτό εἶναι ἀδημοσίευτο—, ἀπό τόν Πόντο καί τὴν Καππαδοκία ἕως τὴν Κύπρο καί τὰ ἑλληνικά ἰδιώματα τῆς Νοτίου Ἰταλίας. Ἡ βιβλιογραφική κάλυψη τοῦ θέματος, τόσο σέ ἑλληνικές πηγές ὅσο καί σέ ξένες, εἶναι πλούσια καί δείχνει τόν κόπο πού κατέβαλε ὁ συγγραφέας γιά νά ὑποτάξει καί νά παρουσιάσει τό ὕλικό του.

14) Ὁ A. G. Tsorpanakis³¹ περιέλαβε ὄλα τὰ στοιχεῖα πού ἔχουν σχέση μέ τό προστριβόμενο *τσ* στή γνωστή του μελέτη γιά τὴ φωνητική τῶν ἰδιωμάτων τῆς Ρόδου. 15) Πρέπει νά ἀναφερθεῖ ἡ συμβολή τοῦ Brian Newton³², ὁ ὁποῖος παρουσίασε τὴν οὐράνωση, μεταξύ τῶν ἄλλων πού περιέχονται στό βιβλίο του, μέ καλή γνώση τοῦ θέματος καί χρησιμοποίηση σωστῆς γλωσσικῆς ὀρολογίας, πού δέν ἀφήνει ἀδιευκρίνιστα σημεῖα καί κυριολεκτεῖ. 16) Ὁ Δ. Η. Οἰκονομίδης³³ κατέγραψε ὄλες τίς περιπτώσεις προέλευσης τῶν προστριβόμενων *τζ-τσ* τῆς ποντιακῆς διαλέκτου, πού ἀπαντοῦν στήν ἀρχή, στό μέσον καί στό τέλος τῶν λέξεων, μέ μεγάλο ἀριθμό παραδειγμάτων.

(1953) 126, ὑπ. 1. — X. Π. Συμεωνίδη, ὁ.π., σ. 28. — Ὁ St. C. Caratzas, ὁ.π., σ. 266-268, ἀναφέρεται διεξοδικά καί στήν ποντιακή λ. «τζακόνιν τό, ἀμάρτ. τζακόν' Τραπ. Ἄγνώστου ἐτύμου. Αὐλή». (ΙΑΠ 2, 374). Ἡ λ. θά μᾶς ἀπασχολήσει παρακάτω σέ ἀρκετὴ ἔκταση.

30. D. J. Georgacas, ὁ.π., ὑπ. 26. Ὁ D. J. Georgacas στίς σελίδες 293-384 παρέχει ὑπομνηματισμένη βιβλιογραφία τριακοσίων ἐξήντα περίπου μελετῶν· στίς σελ. 203-205 καί 390 δίνει τὰ κυριότερα δημοσιεύματα, ἔστω καί ἐάν εἶναι ὀλιγοσέλιδα.

31. A. G. Tsorpanakis, *La Phonétique des parlers de Rhodes*, Athènes 1940, σ. 112-115. — Τοῦ ἴδιου, «Τό Σιατιστινὸ ἰδίωμα», *Μακεδονικά* 2 (1941-52) 274-278 [= Ἄγαπ. Γ. Τσοπανάκη, *Συμβολές στήν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 61-65], ὅπου στή σ. 276 [=63] παρατηρεῖ: «Υπάρχει ἓνα «πρόβλημα τσ» στή φωνητική καί τῆς ἀρχαίας καί τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας καί δέν ὑπάρχει ἀκόμα μιά ἐργασία, πού νά δίνει ἀπάντηση στίς ἀπορίες, πού δημιουργεῖ ἡ συχνή παρουσία του. Ἡ μελέτη αὐτὴ θά εἶναι μιά σημαντικότερη προσφορά καί στή φωνητική τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καί στήν ἱστορία τῆς».

32. Brian Newton, *The Generative Interpretation of Dialect, A study of Modern Greek Phonology*, Cambridge 1972, σ. 126-156.

33. Δ. Η. Οἰκονομίδη, *Γραμματική τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*, Ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 90-93 καί 107-108.

17) Ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης³⁴ ἀνέπτυξε τίς ἀπόψεις του γιά τὴν τροπὴ τοῦ *σ>τσ* ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου φωνήεντος καί ὅταν συναντηθεῖ τό *σ* μέ προηγούμενο *λ*, *ν*, *ρ*· π.χ. *ἄλλους>ἄλλτς*, *διαβόλους>δᾶβόλτς*. Ὁ ἴδιος γράφει ὅτι: «Ἡ τροπὴ παρουσιάζεται ὑπὸ τίς ἴδιες συνθήκες κανονικά καί ἀνεξαίρετα, ὥστε μπορούμε νά ποῦμε πὼς ἔχει τὴν ἰσχὺ φωνητικοῦ νόμου». 18) Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος³⁵ ἐρμήνευσε ἀναλογικά τὴν τροπὴ τοῦ *σ>τσ* στὰ παραπάνω παραδείγματα, ἀπαντώντας στὸν Ν. Π. Ἀνδριώτη. 19) Ὁ Ch. Symeonidis³⁶ συμπεριέλαβε στή μελέτη του καί ὄσες ποντιακές λέξεις παρουσιάζουν τό φαινόμενο τοῦ τσιτακισμοῦ (*Affrizierung*), προερχόμενες ἀπὸ τὴν τουρκικὴ. Ὑπάρχουν καί ἄλλα μελετήματα πού περιλαμβάνουν σποραδικὰ στοιχεῖα γιά τό φαινόμενο τοῦ τσιτακισμοῦ· αὐτὰ δέν μνημονεύονται στήν εἰσαγωγή, γιὰ σκοπὸς τοῦ μελετήματος δέν εἶναι νά παρουσιάσει πλήρη βιβλιογραφία πάνω στό θέμα, ἀλλὰ περιλαμβάνονται στίς ὑποσημειώσεις τοῦ δευτέρου τμήματος, ἐάν παρέχουν στοιχεῖα πού πρέπει νά παρατεθοῦν.

Η ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΙΑΠ ΤΟΥ Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος, γιά νά ἀποδώσει τὰ προστριβόμενα τῆς ποντιακῆς διαλέκτου, χρησιμοποίησε τὰ τυπογραφικά στοιχεῖα *τζ* [dʒ], ὅπως ἀκούγεται στήν ἀγγλικὴ λ. *jungle* [ˈdʒʌŋɡl̩] (= ζούγκλα), *τζ* [dz], ὅπως προφέρεται στή λ. *τζάκι* [dzaki] τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς,

34. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Ποντιακὴ Ἔστια* 2 (1951) 975-976 καί 1041-1043 [= *Ἀντιχάρισμα στὸν καθηγητὴ Νικόλαο Π. Ἀνδριώτη*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 19-24].

35. Α. Α. Παπαδόπουλος, «Ὁ τσιτακισμὸς τοῦ σ', *Ἀρχεῖον Πόντου* 16 (1951) 62-68. — Τοῦ ἴδιου, *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου*, Ἀθήναις 1955, σ. 27-28. — Ὁ Ψυχάρης, *Μεγάλῃ Ρωμαϊκῇ Ἐπιστημονικῇ Γραμματικῇ*, τ. 3, Ἀθήνα - Παρίσι 1937, σ. 365-366, ἀναφέρεται στήν τροπὴ τοῦ *σ>τσ* καί στή σ. 366 παρατηρεῖ: «Πᾶς νά σφίξης τὰ δόντια, γιά νά σφυρίξης τραχίτερα τό *σ*, ὀρμᾶ τὰκρόγλωσσο, σκουντάφτει καί συγγενιοῦται τ μέ *σ*, *τσ*». Ὁ D. Moutsos, «Some Observations on a Phonological Problem of Middle and Modern Greek», *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, begründet von A. Kuhn herausgegeben von Cl. Haebler und G. Neumann, 89 (1976) 235-264, ἐξετάζει τὴν τροπὴ τοῦ *σ>τσ* καί ἀναφέρει: «Υπάρχουν παραδείγματα στὰ μεσαιωνικά καί νεοελληνικά ὅπου τό ἀρχικό *σ* ἀντικαταστάθηκε σποραδικὰ ἀπὸ τό *τσ*. Ἔτσι ἀπὸ τύπους ὅπως *σῆτα*, *σακκούλα*, *σαρδέλλα* προέκυψαν οἱ ἀντίστοιχες διαλεκτικῆς παραλλαγές *τσῆτα*, *τσακκούλα*, *τσαρδέλλα* (Ἀνατολικὴ Κορινθία καί ἄλλοῦ)».

36. Ch. Symeonidis, «Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos», *Ἀρχεῖον Πόντου* 31 (1971-72) 19-234, κυρίως στίς σ. 114-115, 135, 142, 149, 150.

τῆ [tʃ], ὅπως ἀπαντᾶ στήν ἀγγλική λ. church [tʃe:ts] (= ἐκκλησία), καί τσ [ts], ὅπως ἀκούγεται στή λ. τσακίζω [tsákizo] στήν περιοχή τῆς Ἀθήνας. Ἡ διάκριση πού ἔκανε εἶναι σωστή, γιατί μ' αὐτό τόν τρόπο εἶναι καί γραπτῶς φανερή ἡ διαφορετική προφορά τῶν προστριβόμενων, πού παρατηρεῖται καί σέ ἄλλες περιοχές³⁷ τῆς Ἑλλάδας. Ἐάν συγκρίνει κανεῖς μερικές λέξεις ἀπό τό λεξιλόγιο τοῦ Σάββα Ἰωαννίδη³⁸ καί τό ΙΑΠ, παρατηρεῖ ὅτι ἔχουμε δύο διαφορετικές ἀποδόσεις: *τσαραπούλα* = πυγολαμπίς ('Ἰωανν., σ. λβ'), *τζαραμπούλα* (ΙΑΠ 2, 377)· *τσαραμπουλίζω* = ἀμυδρῶς πως λάμπω ('Ἰωανν., σ. λγ'), *τζαραμπουλίζω* (ΙΑΠ 2, 377)· *τσαραφίζω* καί *τσαρφουλίζω* = σπαράσσω διά τῶν ὀνύχων ('Ἰωανν., σ. λγ'), *τζαραφίζω* καί *τζαραφουλίζω* (ΙΑΠ 2, 377)· *τσαρμουλίζω* καί *τσιρμαλίζω* (ἐπί ἀνθρώπου) = διά τῶν ὀνύχων συνθλίβω ('Ἰωανν., σ. λγ'), *τζαρμουλίζω* (ΙΑΠ 2, 377)· *τσατσίν* = φρύγανον ('Ἰωανν., σ. λγ'), *τζατζίν* (ΙΑΠ 2, 378)· *τσατσοφωτίζω* = ὑποφώσκω ('Ἰωανν., σ. λγ'), *τζατζοφωτίζω* (ΙΑΠ 2, 378)· *τσαφίζω* = ξέω διά τοῦ ὄνυχος ('Ἰωανν., σ. λγ'), *τζαφίζω* (ΙΑΠ 2, 379). Ἐάν γίνει ἕνας συγκριτικός ἔλεγχος τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου πού ἔχει τυπωθεῖ, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν Α. Α. Παπαδόπουλο, σέ παλαιά περιοδικά ἢ αὐτοτελή δημοσιεύματα, καθὼς καί τῶν γλωσσικῶν συλλογῶν πού περιέχουν ὕλικό ἀπό τίς περιοχές τοῦ Πόντου καί βρίσκονται στό Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, ἀσφαλῶς θά διαπιστωθεῖ διαφοροποίηση³⁹ στήν καταγραφή τῶν προστριβόμενων.

37. Ὁ Μενέλαος Ν. Χριστοδούλου, 'Εἰσαγωγή εἰς τὰς γλωσσικάς μελέτας τοῦ Σίμου Μενάρδου', ὁ.π., σ. κχι, γράφει: «Ἡ οὐράνωσις ἰδίᾳ τοῦ *κι* ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς διαλέκτοις χαρακτηρίζεται ὑπὸ διατηρήσεως τοῦ προκύπτοντος ἐπίσης θολικοῦ ἢ ὑπὸ ὀλισθήσεως τούτου πρὸς τὰ φατνιακά ὅτε ἐμφανίζεται, ὡς ἐν τῇ Κυπριακῇ διαλέκτῳ, ὁ φθόγγος τζ. Σημειωτέον ὅτι ὁ φθόγγος οὗτος ἐν αὐτῇ καί τῇ Ποντικῇ διαλέκτῳ, ὡς ἂν βεβαίως δὲν τραχύνεται ἐν τῇ τελευταίᾳ εἰς τσ, εἶναι ὁ αὐτός ἐπ' ἀκριβές». Ὑπάρχουν πολλά κοινὰ σημεῖα στήν ποντιακή καί κυπριακή διάλεκτο καί μία συγκριτική μελέτη τῶν δύο φωνητικῶν συστημάτων θά ἦταν ἐπωφελής γιὰ τίς γνώσεις μας. — Βλ. Δ. Β. Βαγιακάκου, 'Ἡ Κυπριακὴ διάλεκτος καί τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν', *Πρακτικά τοῦ πρώτου διεθνoῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου* (Λευκωσία, 14-19 Ἀπριλίου 1969), τ. Γ2, μέρος Β', Λευκωσία 1973, σ. 23-94. — Ν. Κοντοσόπουλου, 'Aspects du phonétisme chypriote', *Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου* 6 (1973) 93-107.

38. Σάββα Ἰωαννίδη, *Ἱστορία καί στατιστικὴ Τραπεζοῦντος*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, ἀνατ. 1981, σ. λβ'-λγ'.

39. Ὁ Ἑλ. Κούσης, ὁ ὁποῖος ἔχει συντάξει ἕνα ὀγκωδέστατο λεξικό τῆς νεοελληνικῆς καί ποντιακῆς διαλέκτου, πού βρίσκεται, δυστυχῶς, σέ χειρόγραφη μορφή στὰ γραφεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, χρησιμοποιεῖ μόνο τὸ τζ. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκη, 'Ἐλευθέριος Τριανταφύλλου Κούσης', *Ἀρχεῖον Πόντου* 1 (1928) 97-98.

Ὁ Δ. Ε. Τομπαΐδης⁴⁰ ἔχει γράψει σχετικὰ γιὰ τὸ θέμα: «Ἡ κοινὴ νεοελληνικὴ καί πολλὰ ἰδιώματα προτιμοῦν τὸν ἤχηρο φθόγγο τσ, ἐνῶ παλαιότερα εἶχε ἐπικρατήσῃ ὁ ἤχηρος φθόγγος τζ, πού κληροδοτήθηκε καί σέ μερικά γλωσσικά ἰδιώματα τοῦ Πόντου. Στὴ μελέτη πού ἀκολουθεῖ ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης μου θά παρατηρήσει ὅτι συνηθίζω πολὺ τὸν φθόγγο τζ. Αὐτὸ γίνεται ὄχι γιατί συνηθίζεται στὸ μητρικὸ μου ἰδιώμα, τῆς Τραπεζοῦντας, —σ' αὐτὸ εἶναι μᾶλλον σπάνιος—, ἀλλὰ γιατί ἔτσι τὸν βρίσκω στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ποντιακῆς, τὸ μνημειῶδες αὐτὸ ἔργο τοῦ Α. Α. Παπαδόπουλου, πού φαίνεται πὼς τὸν προτιμοῦσε σάν πιὸ ἀρχαιότροπο».

Ἐξ αἰτίας τῶν «διορθωτικῶν» τάσεων⁴¹ τοῦ Α. Α. Παπαδόπουλου, ἕνα μέρος τοῦ ὕλικου πού ἔχει δημοσιευθεῖ στοὺς δεκαῆξι πρώτους τόμους τοῦ *Ἀρχείου Πόντου* εἶναι προσαρμοσμένο στὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα τοῦ Διευθυντῆ τοῦ *Ἀρχείου*, ὁ ὁποῖος ξαναἔγραφε ὅλα τὰ διαλεκτικά κείμενα, πού τοῦ ἔστειλαν οἱ συνεργάτες του, πρὶν σταλθοῦν γιὰ τὸ τυπογραφεῖο. Γιὰ νὰ γίνει ἀντιπαραβολὴ ὄλου τοῦ ὄγκου τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, πού περιλαμβάνεται στὸ ΙΑΠ, μέ τίς πηγές πού χρησιμοποίησε ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος, εἶναι πράγμα ἀδύνατο γιὰ μένα, γιατί ἀπαιτεῖται τεράστιος χρόνος —πού δὲν ὑπάρχει—, μέ περιορισμένα ἀποτελέσματα· ἴσως ἕνας ἄλλος μελετητὴς τὸ ἀποτολμήσει. Ἰδιαίτερα θά διαφωτισθοῦν πολλὰ σημεῖα, ἐάν ἔχουμε τὴ φωνητικὴ ἢ φωνολογικὴ περιγραφή τῶν ἐπὶ μέρους ἰδιωμάτων τῆς ποντιακῆς διαλέκτου. Ἀκολουθῶ τὸ ΙΑΠ, γνωρίζοντας τὰ ἀδύνατα σημεῖα πού παρουσιάζει, ἰδιαίτερα στήν καταγραφή τῶν προστριβόμενων, γιατί, πρὸς τὸ παρόν, δὲν διαφαίνεται καμιὰ ἄλλη λύση γιὰ τὸ θέμα.

40. Α. Ε. Τομπαΐδης, 'Οἱ παραγωγικὲς ὑποκοριστικὲς καταλήξεις στὰ γλωσσικά ἰδιώματα τοῦ Πόντου', *Ἀρχεῖον Πόντου* 30 (1970-71) 13-14. — Τοῦ ἴδιου, *Διδασκαλία νεοελληνικῆς γλώσσας*, Ἀθήνα 1982, σ. 73. — Ὁδ. Λαμψίδης, 'Ἡ γλωσσολογία ἐνώπιον μετοικισθέντος πληθυσμοῦ', *Ἀρχεῖον Πόντου* 29, 1968, 71-83 [= Ὁδ. Λαμψίδης, *Δημοσιεύματα περὶ τὸν ἑλληνικὸν Πόντον καί τοὺς ἑλληνας Ποντίους*, Ἀθήνα 1982, σ. 535-547].

41. D. J. Georgacas, *A Graeco-Slavic*, σ. 341, ὅπου καί βιβλιογραφικὲς παραπομπές γιὰ τὸ θέμα.

Ἡ ἄρθρωση τῶν προστριβόμενων⁴² συμφώνων
(ἀγγλ. affricates, γαλλ. affriquées)
τζ [dz] - τζ̣ [dʒ], τσ [ts]-τσ̣ [tʃ]

Προστριβόμενο⁴³ είναι ένα κλειστό σύμφωνο (stop) πού ακολουθείται ἀμέσως ἀπὸ ἕνα τριβόμενο (fricative). Κατὰ τὴν παραγωγή τῶν κλειστῶν συμφώνων ἢ ἀναπνευστική δὸς εἶναι ἐντελῶς κλειστή καὶ ὁ ἀέρας περιορίζεται μεταξύ τῶν πνευμόνων καὶ τῶν χειλιῶν. Τὸ κατώτερο σημεῖο στό ὁποῖο μπορεῖ νά γίνει ἕνας πλήρης φραγμός εἶναι στή γλωττίδα. Τὸ ἐπόμενο χαμηλότερο σημεῖο εἶναι ἐκεῖνο στό ὁποῖο τὸ πίσω μέρος τῆς γλώσσας μπορεῖ νά δημιουργήσῃ πλήρη φραγμὸ πάνω σέ ὅ,τι βρίσκεται πίσω ἢ πάνω ἀπὸ αὐτό.

Συνήθως αὐτό εἶναι στό πίσω τμήμα τῆς ὑπερώας (velum). Ἐπὶ αὐτό τὸ σημεῖο καὶ μπροστά, ἢ γλώσσα μπορεῖ νά δημιουργεῖ πλήρη φραγμὸ τοῦ στοματικοῦ δίαυλου μέ κλειστά σύμφωνα πού ἀρθρώνονται στήν ὑπερώα, τὸν οὐρανό, ἢ τὰ δόντια· πέρα ἀπὸ τὰ δόντια, τὰ

42. Ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκης, *Ἀκαδημικά Ἀναγνώσματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν, λατινικὴν καὶ μικρὸν εἰς τὴν Ἰνδικὴν γραμματικὴν*, τ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 460, γράφει: «Φυσιολογικὴ ἐξέλιξις τῶν δασέων εἰς πνευματώδη... δυνάμεθα νά νοήσωμεν πῶς ἐκ τῶν κλειστῶν δασέων ΚΗ, ΠΗ, ΘΗ προήλθον τὰ ὑμέτερα χ, φ, θ. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νά ὑπολάβωμεν ὅτι ὁ φραγμός ὁ σχηματιζόμενος πρὸ τῆς ἐκφωνήσεως τούτων ἤρξατο χαλαροῦμενος, ὥστε νά ὑπολείπεται μᾶλλον στένωμά τι, δι' οὗ τὸ μετὰ τὸ πρῶτον στοιχεῖον ἀκολουθοῦν ἀσθενές πνεῦμα ἤρξατο ἐκβαλλόμενον ἰσχυρότερον καὶ ἅμα ἀφομοιούμενον πρὸ αὐτοῦ στοιχείου, οὗτω δὲ παρήχθη Πφ Κχ ἀντὶ ΠΗ, ΚΗ, ἤτοι φθόγγοι προστριβεῖς ἀντὶ δασέων». Ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκης δὲν ἀναφέρει στὰ προστριβόμενα τζ-τσ, ἀλλὰ χρησιμοποιώντας τὸν ὄρο προστριβεῖς φθόγγοι ἀναφέρεται στὰ προστριβόμενα μέ τριβὴ χειλοδοντική ὅπως τὸ [pf] στό γερμ. *Pferd*, καὶ ὑπερωική ἢ ραχαιοσταφυλικὴ [Kχ]. — André Martinet, *Elements of General Linguistics*, μετάφραση ἀπὸ τὴν Elisabeth Palmer, London 1969, σ. 70. — Τὸ ἴδιο βιβλίο σέ μετάφραση στὰ ἑλληνικά τοῦ Ἀγαθοκλῆ Α. Χαραλαμπίδου, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 62. — Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντοῦ, *Στοιχεῖα φωνητικῆς - φωνολογίας*, Ἀθήνα 1977, σ. 17.

43. R-M. S. Heffner, *General Phonetics*, The University of Wisconsin Press 1969, σ. 118-121. — Kenneth L. Pike, *Phonemics: A Technique for Reducing Languages to Writing*, Ann Arbor 1976³, σ. 33α. — Ὁ Γ. Καναράκης, *Ἡ φωνολογικὴ παρεμβολὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας κατὰ τὸ ἀγγλιστὶ γράφειν*, Ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 59, δίνει τὴν ἀκόλουθη περιγραφή: «Προστριβῆ /tʃ, dʒ/ σχηματίζονται διὰ πλήρους φραγμοῦ, ὡς καὶ τὰ κλειστά, ἀλλ' εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἢ γλώσσα ὡς ἀρθρωτὴρ ἀποχωρίζεται τοῦ σημείου ἀρθρώσεως μετὰ βραδυτέρου ρυθμοῦ ἢ διὰ τὰ κλειστά καὶ οὗτω συλλαμβάνεται ἀκουστικῶς τριβὴ τις κατὰ τὴν ἀρθρωσιν τοῦ δευτέρου στοιχείου αὐτῶν». [Βιβλ. βλ. Ν. Κοντοσόπουλου, *Πλάτων* 28 (1976) 326-327]. — Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντοῦ, ὁ.π., σ. 17. — Δ. Χειλᾶ - Μαρκοπούλου, *Στοιχεῖα (ἀρθρωτικῆς) φωνητικῆς καὶ φωνολογίας*, μέρος Α', *Φωνητική*, Ἀθήνα 1978, σ. 13.

χειλία μποροῦν νά παράγουν ἕνα πλήρες κλειστό σύμφωνο. Ὁ πλήρης φραγμός τοῦ ἀέρα πίσω ἀπὸ τέτοια κλειστά ἐξαρτᾶται, ἐκτός ἀπὸ τὸ γλωττιδικὸ κλειστό, ἀπὸ τὸν πλήρη ἀποκλεισμό τῶν ρινικῶν διόδων μέ τὴν ἀνύψωση τῆς ὑπερώας ἀπέναντι στό πίσω τοίχωμα τοῦ φάρυγγα.

Ἡ ἐκπνοή τοῦ κλειστοῦ μπορεῖ νά εἶναι ἀργή μᾶλλον, παρά ξαφνική, καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἢ ὀρμή τοῦ ἀέρα ἐξω ἀπὸ, ἢ μέσα, στή φραγμένη κοιλότητα θά παραγάγῃ ἕνα τριβόμενο θόρυβο καθὼς προσκρούει στὶς ἐπιφάνειες τοῦ ἀνοίγματος τῆς ἀπόφραξης, πού μεγαλώνει προοδευτικά.

Ὅταν τὸ τριβόμενο ἀπαντᾶ στό ἴδιο σημεῖο ἀρθρώσεως, τὸ κλειστό καὶ τὸ τριβόμενο πού ἐκπνέεται ὀνομάζεται *ὁμοιοργανικό προστριβόμενο* (Homorganic). Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ (p) μπορεῖ νά γίνει (pf) ἢ τὸ (t) μπορεῖ νά γίνει (tθ), καὶ τὸ (k) γίνεται (kχ). Ἐάν τὸ τριβόμενο εἶναι σέ διαφορετικὸ σημεῖο ἀρθρώσεως, τότε ἡ σειρά πού προκύπτει ἀπὸ τὰ δύο τμήματα λέγεται *ἐτεροργανικό προστριβόμενο* (Heterorganic). Ἡ τριβὴ πού ἀπαντᾶ σέ ἕνα προστριβόμενο εἶναι συντομότερης διάρκειας ἀπὸ ἐκείνη πού χαρακτηρίζει τὰ κυρίως τριβόμενα⁴⁴.

Τὰ προστριβόμενα [dz] - [dʒ] καὶ [ts] - [tʃ] διακρίνονται μεταξύ τους ἀπὸ τὸ ὅτι τὰ πρῶτα εἶναι ἠχηρά, ἔχουμε δηλαδὴ παλμικές κινήσεις τῶν φωνητικῶν χορδῶν, ἐνῶ τὰ δεύτερα εἶναι ἄηχα. Χαρακτηρίζονται ὡς οὐρανο-φατνιακά σύμφωνα⁴⁵ (palato - alveolar) ὅσον ἀφορᾶ τὸν τόπο ἀρθρώσεως. Ἡ ἄκρη τῆς γλώσσας βρίσκεται ἀπέναντι στή ράχη τῆς φατνιακῆς γέφυρας καὶ στό μπροστινὸ μέρος τοῦ σκληροῦ οὐρανοῦ (hard palate), δημιουργώντας πλήρη ἐπαφή. Ἀφοῦ συμπιεσθεῖ ὁ ἀέρας ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῶν πνευμόνων, ἡ ἄκρη τῆς γλώσσας μετακινεῖται ἀργά, ἐπιτρέποντας νά ἀκουσθεῖ ὁμοιοργανικὴ τριβή. Ὡς πρὸς τὴν ἐνέργεια ἀρθρώσεως⁴⁶, τὰ [dz - [dʒ] χαρακτηρίζονται ὡς

44. A. C. Gimson, *An Introduction to the Pronunciation of English*, London 1981³, σ. 172.

45. Daniel Jones, *The Pronunciation of English*, Definitive Edition, Cambridge 1973, σ. 26 καὶ 78-80. — J. D. O'Connor, *Phonetics*, Penguin Books 1973, σ. 138. — Γ. Καναράκης, ὁ.π., σ. 59. — A. Martinet, ὁ.π., σ. 69-70, καὶ ἑλλ. μετάφρ., σ. 61-62. — Peter Ladefoged, *A Course in Phonetics*, New York 1975, σ. 141. — Claude Merton Wise, *Applied Phonetics*, σ. 62-63. — Mario Pei, *Glossary of Linguistic Terminology*, New York 1966, σ. 8. — Jean Dubois - M. Giacomo, κ.ἄ., *Dictionnaire de linguistique*, Larousse 1973, σ. 17-18. — Daniel Jones, *An Outline of English Phonetics*, Cambridge 1976, σ. 158-165.

46. Bertil Malmberg, *Phonetics*, New York 1963, σ. 51-52. — A. C. Gimson, ὁ.π., σ. 36 καὶ 151. — Ὁ Γ. Καναράκης, ὁ.π., σ. 61, ὑπ. 1, χρησιμοποιεῖ τοὺς ὄρους: «μετὰ μῦκῆς χαλαρώσεως καὶ ἐλαχίστης ἰσχύος (lenis), ἐνῶ τὰ ἄηχα μετὰ μῦκῆς τανύσεως (fortis)». Ἄλλοτε στὴν ἑλληνικὴ χρησιμοποιοῦνται οἱ ὄροι: *ἀνεμμένα ἢ χαλαρά* (lenes, lâches, faibles) καὶ *ἰσχυρά ἢ ἐντονα* (fortes). Jean Dubois κ.ἄ., ὁ.π., 274 καὶ 484, λ. lâche, tendu.

lenis (= χαλαρά), ενώ τα [ts] - [tʃ] ως fortis (= ισχυρά, έντονα).

Ο Jakobson⁴⁷ στις Παρατηρήσεις (Observations) του άντεταξε τα γερμανικά προστριβόμενα /pʃ/ και /tʃ/ προς τα κλειστά /p/ και /t/ ως σκληρά (strident) κατά μαλακών (mellow). Στη μελέτη τους για την τραχύτητα (stridency), που έφερνε σε αντίθεση τα προστριβόμενα προς τα κλειστά, ως σκληρά κατά μαλακών, οι Chomsky και Halle⁴⁸ έδειξαν ότι αυτή ή διαπραγμάτευση δεν επιτρέπει την ύπαρξη μη σκληρών (nonstrident)⁴⁹ προστριβόμενων. Υποστήριξαν ότι υπάρχει πραγματικά μία τέτοια τάξη. Η Chip-rewa, μία βορειοαμερικανική ινδιάνικη γλώσσα, λέγεται ότι έχει σε αντίθεση τα οδοντικά σκληρά (dental strident) και τα μη σκληρά προστριβόμενα (nonstrident affricates). Αυτό το χαρακτηριστικό αντιτάσσει τα κλειστά με τη «στιγμιαία έκπνοή» (instantaneous release) προς τα κλειστά με την «επιβραδυνόμενη έκπνοή» (delayed release). Το χαρακτηριστικό της τραχύτητας είναι τότε χρήσιμο για να διακρίνουμε μεταξύ σκληρών και μη σκληρών προστριβόμενων.

Οί γλωσσολόγοι χωρίζονται σε δύο ομάδες⁵⁰ για την έρμηνεία των προστριβόμενων /dz/ - /dʒ/, /ts/ - /tʃ/. Ο Α. C. Gimson⁵¹ έχει εξετάσει το θέμα με τη γνωστή διαύγεια που διακρίνει τα γραπτά του και αναφέρει ότι από άποψη λειτουργικότητας ή κατανομής αυτοί οι σύνθετοι ήχοι μπορούν να θεωρηθούν είτε ως μονοφωνηματικές

47. Christiane A. M. Baltaxe, *Foundations of Distinctive Feature Theory*, Baltimore 1978, σ. 115 και 116-117. — R. Jakobson, 'Observations sur le classement phonologique des consonnes', *Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences* (1939), Geneva. (Repr. in R. Jakobson, *Selected Writings*, I, Mouton, The Hague 1962, σ. 272-280).

48. N. Chomsky - M. Halle, *The Sound Pattern of English*, New York 1968, σ. 321 κέξ.

49. P. Ladefoged, δ.π., σ. 246: «Strident sounds are marked acoustically by greater noisiness than their non strident counterparts».

50. Ο Charles Kenneth Thomas, *An Introduction to the Phonetics of American English*, New York 1947, σ. 83, αναφέρει: «Στόν τυχαίο τό [tʃ] μερικές φορές φαίνεται να είναι ένας μονός ήχος, αλλά μία προσπάθεια για να προεκταθεί δείχνει τη σύνθετη φύση του, έφ' όσον μόνο τό τριβόμενο [ʃ] επεκτείνεται». — Ο M. Pei, δ.π., σ. 8, παρατηρεί: «Phonetic factors prove that these sounds can be considered as single units; I(nternational) P(honetic) A(lphabet) does not group them as a distinct class, though linguists are divided in their opinions on the subject; how these sounds are classified depends upon the phonemic structure of the particular language». — Άγ. Χ. Χαραλαμπίδου, *Φωνολογική ανάλυση της Τσακωνικής διαλέκτου*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 58.

51. A. C. Gimson, δ.π., σ. 172-174. — A. Martinet, δ.π., σ. 94, έλλ. μετάφρ., σ. 90. Ο τίτλος του κεφαλαίου είναι: *Δύο διαδοχικοί φθόγγοι ως ένα φώνημα*.

μονάδες ή σαν μία σειρά δύο φωνημάτων. Όπως πάντοτε, ή έκλογή της φωνηματικής λύσης θα έξαρτηθεί από τό σκοπό της ανάλυσης, αλλά πρέπει να ληφθούν ύπόψη οί ακόλουθοι παράγοντες, όπως: 1) Η κατανομή του φθογγικού συμπλέγματος, ειδικά στις ακόλουθες θέσεις: α) στην άρχή συλλαβής, β) στο τέλος συλλαβής, εντός της ίδιας συλλαβής ή μορφήματος, γ) στο μέσο της λέξης, με κλειστά (stops) και τριβόμενα (fricative) στοιχεία που θά βρίσκονται κοντά, δ) στο μέσο ή στο τέλος της λέξης, με κλειστό στο τέλος και τριβόμενο στην άρχή σε παρακείμενες συλλαβές ή μορφήματα. 2) Δυνατότητες αντικατάστασης των στοιχείων. 3) Η αντίδραση των ντόπιων όμιλητών.

Τό θέμα τό μελέτησε έκτεταμένα ο M. Setatos⁵² για τά νεοελληνικά και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τό [ts] μπορεί να αναλυθεί σε δύο φωνήματα /t/ + /s/, ενώ τό [dz] δεν μπορεί να αναλυθεί κατά τόν ίδιο τρόπο, γιατί μόνο ένα τμήμα μπορεί να αντικατασταθεί στις δυνατές σειρές [tz] ή [dz] ή [ds]. Ο ίδιος όμως καταλήγει ότι: «Αν και τό [dz] δεν παραλληλίζεται με τό [ts] στην κατανομή του... μπορούμε να επιτύχουμε μία οικονομικότερη ανάλυση της φωνολογίας της ΚΝΕ άποφεύγοντας τη φωνηματικοποίηση (phonemicization) των προστριβόμενων». Ο Σωφρ. Α. Χατζησαββίδης^{52α} άσχολείται, μεταξύ των άλλων, με την εξέταση των προστριβόμενων συμφώνων του γλωσσικού ιδιώματος της Ματσούκας και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οί φθόγγοι [ts] - [tʃ] είναι πραγματώσεις ενιαίων φωνημάτων, και αναφερόμενος στα [dz] - [dʒ] παρατηρεί ότι πρέπει να θεωρηθούν και αυτά μονοφωνηματικά «με τη διευκρίνιση ότι πρόκειται για τά ήχηρά άλλόφωνα των /ts/ και /tʃ/ που βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή». Φωνολογική ανάλυση των προστριβόμενων της ποντιακής διαλέκτου ξεφεύγει από τά όρια αυτού του μελετήματος, που αναφέρεται στην προέλευση αυτών των φωνημάτων όπως άπαντούν στην άρχή λέξεων. Πιστεύω όμως προσεχώς να παρουσιάσω μία πλήρη φωνολογική ανάλυση της ποντιακής διαλέκτου, όπου θά ξετασθούν και τά προστριβόμενα σε διαφορετικό περιβάλλον, όποτε θά καταλήξουμε αν θά πρέπει να αναλυθούν σε σειρά δύο φωνημάτων ή θά θεωρηθούν μονοφωνήματα. Θά ήταν καλύτερα πάντως, αν τά [dz],

52. M. Setatos, δ.π., σ. 46-51. Ο Γ. Καναράκης, δ.π., σ. 112, ύπ. 1, παρουσιάζει τις δύο ομάδες των ελληνών και ξένων γλωσσολόγων, που αναφερόμενοι στα νεοελληνικά προστριβόμενα, άλλοι τά δέχονται ως μονοφωνήματα /ts, dz/ και άλλοι ότι έχουν διφωνηματικότητα /t+s/, /d+z/.

52α. Σωφρ. Α. Χατζησαββίδη, *Φωνολογική ανάλυση της ποντιακής διαλέκτου (Ιδιώμα της Ματσούκας)*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 56-64.

[ts] τά ἐκλάβουμε ὡς μονοφωνήματα /dz/, /ts/, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει μέ τά προστριβόμενα ἄλλων γλωσσῶν, πού ἀρθρώνονται παρόμοια, ἐνῶ τά [dz], [ts], ὡς /d+z/ /t+s/.
 μονοφωνήματα. Θά ἦταν καλύτερα πάντως, ἂν τά [dž], [tš] τά ἐκλάβουμε ὡς μονοφωνήματα /dž/, /tš/, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει μέ τά προστριβόμενα ἄλλων γλωσσῶν, πού ἀρθρώνονται παρόμοια, ἐνῶ τά [dz], [ts], ὡς /d+z/, /t+s/.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΣΕ ΠΟΝΤΙΑΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΠΟΥ ΑΡΧΙΖΟΥΝ ΜΕ τζ - τσ

Τό δεύτερο μέρος περιλαμβάνει γλωσσικό ὕλικό πού περιέχεται στό ΙΑΠ τοῦ Α. Α. Παπαδόπουλου καί παρουσιάζεται κατά ἀπόλυτη ἀλφαβητική σειρά· κατέβαλα μεγάλες προσπάθειες νά ἀναφέρω ὅλες τίς ἀπόψεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ, ἐάν ὑπάρχουν βέβαια, γιά κάθε λέξη.

1) «τζάβλακο τό, Ὁφ. Λέξις ξένη. Μέρος ἐλῶδες» (ΙΑΠ 2, 372). Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος ἔχει ἀποθησαυρίσει (ΙΑΠ 2, 426) τή λ. «τσάβλα ἦ, Κερ. Ἀγνώστου ἐτύμου. Τέλμα». Ἡ λ. τζάβλακο ἴσως σχετίζεται ἐτυμολογικά μέ τή⁵³ λ. τσάβλα, ἀλλά δέν πρόκειται γιά παράγωγο τῆς ποντιακῆς, ὅπως μπορεῖ νά ὑποθέσει κανεῖς· ὁ Χρ. Τζιτζιλῆς⁵⁴ ἐτυμολογεῖ λαθεμένα τή λ. ἀπό τό τουρκικό *cevlük*, *cevlük* = 1) δίνη, 2) γόνιμο ἔδαφος πού μένει κάτω ἀπό τή λεπτή ἄμμο πού κατεβάζουν οἱ χεῖμαρροι, ἐνῶ ἡ λ. προέρχεται ἀπό τό τουρκικό⁵⁴ *cablak*, *caplak* = *bataklik* = ἔλος, βάλτος.

53. Ἡ λ. τσάβλα ἐτυμολογεῖται ἀπό τό περσικό *گلاب* *gelâb*, ἀπό τό *gel* = πηλός καί τό *âb* = νερό: 1) πηλός, λάσπη. 2) βάλτος, τέλμα. — Κ. Καραποτόσογλου, *Ἀρχεῖον Πόντου* 37 (1982) 248, λήμμα 233.

53α. Χρ. Τζιτζιλῆ, «Συμβολή στήν ποντιακή ἐτυμολογία», *Ἑλληνικά* 34, 1982-83, 465, λήμμα 108.

54. Στήν τουρκική ἀπαντᾶ ἡ λ. μέ τούς τύπους: *cablak*, *caplak*, *cukulak*, *capul*, *cukulak*. — *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, τ. 1-11, Ankara 1963-1979, τ. 3, σ. 838. Ἡ τουρκική λ. βρίσκεται σέ παλαιότερα τουρκικά κείμενα ὡς *cepel* = 1) ἀκάθαρτος, βρώμικος. 2) ἀκαθαρσία. 3) *bataklik* = ἔλος, βάλτος. — *Tarama Sözlüğü*, τ. 1-8, Ankara 1963 - 1977, τ. 2, σ. 856-858. Ἡ τουρκική λ. *cepel* = ἀκάθαρτος, ἀπ' ὅπου τό ποντιακό «τζαπάλιν τό || Λέξις ξένη. Περιληπτικῶς σκύβαλα σίτου» (ΙΑΠ 2, 430). — Χ. Π. Συμεωνίδη, *Ἀρχεῖον Πόντου* 33 (1975 - 76) 256, προέρχεται ἀπό τό περσικό *چاپل* *chapal* = βρώμικος, ρυπαρός. — F. Steingass, *A Comprehensive Persian - English Dictionary*, London 1977, σ. 388α. — Ἡ περσική λ. ἀπαντᾶ καί στήν οὐρντού (Urdû) ὡς *chapal* = βρώμικος κ.λπ. — John T. Platts, *A Dictionary of Urdû, Classical Hindi and English*, Oxford 1884, ἀνατ. 1977, σ. 422β. Βλ. κατωτέρω λ. τσαπάλι, καί ὑπ. 326.

2) «τζαγκώνω Χαλδ. // Ἀγνώστου ἐτύμου. Ἀπλώνω, ἐκτείνω» (ΙΑΠ 2, 372). Ἡ λ. προέρχεται ἀπό τό τουρκικό⁵⁵ *چالماک* *çek-mek* = σύρω, ἔλκω, ἀνασπῶ, ἀποσπῶ, ἐκτείνω, μηκύνω, ὑποφέρω, ἀναχαιτίζω, ἐμποδίζω, εἰσπνέω, ροφῶ. Γιά τήν τροπή τοῦ *e>a* πρβλ.⁵⁶: τουρκ. *dösemek* (= στρώνω χαλί) > *tesaeüw* = στρώνω πάτωμα, *rendelemek* (= ροκανίζω, πλανάρω) > *ρανταλεύω* = τρίβω.

3) «τζαζουλίκιν τό, Κερ. τζαζουλούκιν Κερ. τζαζουλούκ' Κοτ. Σάντ. Χαλδ. τζαζουλούχ' Χαλδ. τζαζηλούκ' Τραπ. Ἀπό τό οὖς. τζαζού⁵⁷ καί τήν κατ. - λούκιν ἢ ἀπό τό Τουρκ. *casuzluk* = κατασκοπεῖα. Γυναικεῖα ραδιουργία» (ΙΑΠ 2, 373). Ὁ Χ. Π. Συμεωνίδης⁵⁸ ἔχει σωστά ὑποδείξει ὅτι ἡ λ. τζατζού, ἦ, δέν προέρχεται ἀπό τό ἀραβοτουρκικό⁵⁹ *چا سوسى* *džâsûs* = κατάσκοπος, ἀλλά ἀπό τό τουρκοπερσικό⁶⁰ *cazi*, *cazzi* ὅπως ἀπαντᾶ στά τουρκικά ἰδιώματα, ἀντί τῆς λ. *cadî* =

55. I. Χλωροῦ, *Λεξικόν Τουρκοελληνικόν*, τ. 1, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899, σ. 659αβ. — J. Th. Zenker, *Dictionnaire Turc - Arabe - Persan*, τ. 1-2, Leipzig 1866-76, σ. 361α. — J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 726αβ. — Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialecte*, τ. 1-4, ἀνατ. Mouton 1960, τ. 3, σ. 1945-47.

56. Ch. Symeonidis, 'Lautlehre der türkischen Lehnwörter im neugriechischen Dialekt des Pontos', *Ἀρχεῖον Πόντου* 31 (1971-72) 94.

57. Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος, ΙΑΠ 2, 373, ἐτυμολογεῖ τή λ. τζαζού, ἦ, ἀπό τό ἀραβικό *djassous* = ὁ ζητῶν νά μάθῃ τά μυστικά ἄλλων, κατάσκοπος. Τήν ἴδια ἀποψη ἐκφράζει ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης, *Τό ἰδιώμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας*, Ἀθήνα 1961, σ. 103.

58. Χ. Π. Συμεωνίδη, *Ἀρχεῖον Πόντου* 33 (1975-76) 254. — Ὁ Εὐάγγ. Μπόγκας, 'Τουρκικές λέξεις σέ παλαιότερα ἐλληνικά κείμενα', *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8 (1959) 209, γράφει: «τζαδῆ (ἦ), ἡ μάγισσα (Θρ. Ἠπ.) «γρηά τζαδῆ (ἠ παλιόγρια, Γιάν.) ἡ μέγαιρα, π. cadî». — R. M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916, σ. 670.

59. I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 603β. — Diran Kélékian, *Dictionnaire Turc - Français*, Constantinople 1911, σ. 429β. Ἡ τουρκική λ. *casus* = κατάσκοπος, προέρχεται ἀπό τό ἀραβικό *چاسوس* *džâsûs* = κατάσκοπος. — F. Steingass, *A Learner's Arabic - English Dictionary*, ἀνατ. 1972, σ. 214α. Γιά τήν ἐμφάνιση τῆς ἀραβικῆς λ. στήν τουρκική καί παράθεση τῶν διαφορῶν τύπων βλ. Stanislaw Stachowski, *Studien über die arabischen Lehnwörter im Osmanisch - Türkischen*, τ. 1, Polska Akademia Nauk 1975, σ. 34. Ἡ ἀραβική λ. σχετίζεται ἐτυμολογικά μέ τό συριακό *gôšûša*. — Siegmund Fraenkel, *Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen*, Leiden 1886, σ. 243. — M. J. Mashkour, *A Comparative Dictionary of Arabic, Persian and the Semitic Languages*, τ. 1, Tehran 1978, σ. 143.

60. Ἡ λ. ἀπαντᾶ στά τουρκικά ἰδιώματα ὡς: *cazgarisi*, *cazanga*, *cazarakh*, *cazgir*, *cazgir*, *cazgit*, *cazğir*, *cazigari*, *caziğarsi*, *cazi*, *cazigari*, *cazzi* = *cadî* = μάγισσα, *fitneci* = ραδιούργος. — *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 870. — A. Caferoğlu, *Doğu illerimiz ağızlarından I Kars, Erzurum, Coruh İlbayhıkları ağızları*, İstanbul 1942, σ. 237. Ἡ λ. *cazigari* βρίσκεται στήν ποντιακή ὡς «τζαζούγαρη ἦ γυναικα ραδιούργα» (ΙΑΠ 2, 373). — Χ. Π. Συμεωνίδη,

μάγισσα. 'Η λ. *τζαζουλίκιν* ετυμολογείται από τό τουρκοπερσικό⁶¹ *cahilik* = μαγεία.

4) «*τζάκιν τό, άμάρτ. τζάκ' Σάντ. Λέξις ξένη. Κλήρος*» (ΙΑΠ 2, 373). 'Η λ. παράγεται από τό άρμενικό⁶² Վ ՚ Ջ Ն Վ [*vijjag*] = τύχη, μοίρα, κλήρος, λαχείο, λοταρία, κλήρωση. 'Η άρμενική λ. *vijag* εξελίχθηκε στην ποντιακή σε *τζάκ'* από δημόδη παρετυμολογία προς τό γνωστό *ότζάκιν, τζάκ'* κλπ. (ΙΑΠ 2, 122).

5) «*τζακόνιν τό, άμάρτ. τζακόν' Τραπ. 'Αγνώστου ετύμου. Αύλή. 'Ασμ. 'Σ σοϋ πεθεροϋ μ' τό τζακόν σεράντα δράκων δέρμαν, / έναν νά παίρω και τ' έσον, γίν'νταν σεράντα έναν*» (ΙΑΠ 2, 374). Για νά μπορέσουμε νά εντοπίσουμε τή σημασία και τό έτυμο τής λέξης, θά αναγκασθοϋμε νά αναφερθοϋμε και σε άλλες ιδιόφθογγες λέξεις (homonyms), πού, ενϋ έχουν τήν ίδια γραπτή μορφή, έχουν διαφορετική παραγωγή. 'Ο Stam C. Caratzas⁶³ άσχολήθηκε με τήν ποντιακή λ. *τζακόν'* και προσπάθησε νά τήν έρμηνεύσει και νά τήν ετυμολογήσει. Παραθέτει άρχικά τούς δύο άνωτέρω στίχους από τό δημοτικό τραγούδι, πού προέρχεται από τήν Κερασούντα του Πόντου, και τό

⁶¹ *Αρχείον Πόντου* 33 (1975-76) 254. 'Η τουρκική λ. παράγεται από τό περσικό چاروگر *džadügar* = μάγος, έξορκιστής. — Martti Räsänen, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen*, Helsinki 1969, σ. 122. 'Η περσική λ. ετυμολογείται από τό περσικό چادو *džadü* = μαγεία, μάγος, από τό παχλαβί *yātük* (= μάγος) < άβεστικό *yātu* (= μάγος), και τό επίθημα -gar, πού χρησιμοποιείται για ουσιαστικά δηλωτικά επαγγέλματος, και σχετίζεται με τό σανσκριτικό -*kāra*, και τό παχλαβί -*kār*, πρβλ. σανσκρ. *kāra* = πράξη, άβεστ. *kara* = ό ενεργών. — F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 349α. — Henrik Samuel Nyberg, *A Manual of Pahlavi*, τ. 2, Wiesbaden 1974, σ. 226. — D. N. Mackenzie, ό.π., σ. 46. — James Darmesteter, *Études Iranienne*, τ. 1, Paris 1883, σ. 101, 113 για τή λ. *džadü* και σ. 291 για τό επίθημα -gar. — Paul Horn, 'Neupersische Schriftsprache', *Grundriss der Iranischen Philologie*, τ. 1, Strassburg 1898-1901, σ. 190. — P. Horn, *Gr. der Neup. Et.*, λήμματα 884, -gār, και 832, (2) -kār = ό πράττων. 'Η άρχαία περσική λ. *yātu-* = μάγος, σχετίζεται με τό άρχ. έλλ. *ζήλος*.

⁶² *New Redhouse Turkish - English Dictionary*, İstanbul 1979, σ. 212. — W. Radloff, ό.π., τ. 4, σ. 47.

⁶³ Rev. Matthias Bedrossian, *New Dictionary Armenian - English*, St. Lazarus 1879, άνατ. άν. χρ., σ. 680α. — A. Nar Bey (Ambrose Calfa), *Dictionnaire Armenien - Français*, τ. 2, Paris 1972, σ. 921αβ. — Gr. Ačarjan, *Etimologičeskij Korennoj Slovar' Armjanskogo jazyka*, τ. 1-4, Erevan 1971-79, τ. 4, σ. 340. 'Η άρμενική λ. προέρχεται από τό παχλαβί *věcak* = κλήρος, μερίδιο· μάχη, διαμάχη. — Heinrich Hübschmann, *Armenische Grammatik, Erste Teil, Armenische Etymologie*, Leipzig 1897, άνατ. 1972, σ. 247 και 515. — H. S. Nyberg, ό.π., σ. 208.

⁶⁴ St. C. Caratzas, ό.π., σ. 266-268.

μεταφράζει στά γαλλικά: «Sur le *τσακόνι* de mon beau père il y a la peau de 40 dragons; / Si j'en prends encore un, le tien, cela ferait quarante et un», και μνημονεύει τό σχόλιο του Γ. Σουμελίδη, πού δημοσιεύει τούς στίχους, παρμένους από μία χειρόγραφη συλλογή του Βαλαβάνη, και αναφέρεται⁶⁴ στη λ. *τσακόν'*: «*Τσακόν' (;)* c'est ainsi que Valavanis écrit et ne l'explique pas. Le mot m'est inconnu et, peut-être il n' existe pas. Je pense qu'il doit être lu: τ' *ότσάκ' εν*, c.-à-d. *τό ότσάκι* (= la chambre où se trouve la cheminée) et interprété "dans la maison de mon beau - père, il y a la peau de 40 dragons"». 'Απορρίπτει τήν έρμηνεία του Α. Α. Παπαδόπουλου για τή λέξη και παρατηρεί ότι δέν υπάρχει θέμα για τό σπίτι, αλλά για τήν πολεμική αξία των συγγενών μιας νέας κοπέλας πού συνομιλεί με τό δράκο. Τό *τσακόν'* άποτελεί μέρος του όπλισμού του πεθεροϋ της.

Σχετίζει τή λ. *τσακόν'* με τή λ. *τσάκος* (= θώρακας) πού περιέχεται σε δημοτικά τραγούδια⁶⁵ και έχει άποθησαυρισθεί από τούς λεξικογράφους⁶⁶ από άρκετά παλιά. 'Η λ. *τσάκος, τζάκος* προέρχεται⁶⁷ από τό ιταλικό⁶⁸ *giaco* (= θώρακας), πού πιστοποιείται στα ιταλικά από τον

⁶⁴ 'Ο Γ. Σουμελίδης, *Αρχείον Πόντου* 1 (1928) αναφέρει: «τό *τσακόν' (;)*. Οϋτω γράφει ό Βαλαβάνης και τό αφήνει άνερμηνευτον. 'Η λέξις είναι άγνωστος και ίσως άνύπαρκτος. Νομίζω ότι πρέπει νά αναγνωσθί: τ' *ότσάκ' εν*, ήτοι εις τό ότσάκι (τό δωμάτιο όπου ή έστία του πεθεροϋ μου υπάρχουν δέρματα τεσσαράκοντα δράκων)». Στο Κέντρο 'Ερευνας τής 'Ελληνικής Λαογραφίας τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών υπάρχει φάκελος όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες όλες οι παραλλαγές του άκρικού τραγουδιού, δημοσιευμένες και άδημοσίευτες· μελετώντας τίς διάφορες παραλλαγές συνάντησα ένα τρισελίδο χειρόγραφο τό όποιο περιλαμβάνει τήν ποντιακή παραλλαγή από τήν άνέκδοτη συλλογή του Ι. Βαλαβάνη και συνοδεύεται από πλήρη μετάφραση, σε άρχαϊζουσα μάλιστα γλώσσα, όπου τό σχετικό χωρίο μεταφράζεται: «εν τῷ του πενθεροϋ μου έξωστέγῳ τεσσαράκοντα δρακόντων κρέμανται δοραί, εν έτι τήν σήν λαβούσης, έσονται τεσσαράκοντα και εν».

⁶⁵ *Κι' ό Τσαμαϊδός τό βάρεσεν άνάμεσα στα στήθη. Πέντε πλευρά του τσάκισε και δεκαπέντε τσάκου.*

Arnold Passow, *Popularia carmina Graeciae recentioris*, 1860, 490. 28-29, και 491. 16-17. *Κάνει τά χέρια βασταριό, άντρεϊύθη κι' άσηκώθη· Ντύνεται τσάκος δώδεκα και δεκαπέντε δίπλας.*

⁶⁶ Du Cange, ό.π., σ. 1560. — St. C. Caratzas, ό.π., σ. 267, ύπ. 76.

⁶⁷ G. Meyer, *NS IV*, σ. 91. Τή λ. έχει ήδη ετυμολογήσει σωστά ό Αγ. Passow, ό.π., σ. 636β.

⁶⁸ 'Ο John Florio στο πολύτιμο έργο του, *A Worlde of Wordes or Most copious, and exact Dictionarie in Italian and English*, Printed at London, by Arnold Hatfield for Edw. Blount 1598, σ. 148, γράφει: «*Giaco*, a jacke of maile made like a corslet, a jacket or shirt of maile». — Carlo Battisti - Giovanni Alessio, *Dizionario Etimologico Italiano*, τ. 3, Firenze 1975, σ. 1802, *giaco* «cotta di maglia di ferro». — Giacomo Devoto, *Avviamento alla*

δέκατο τέταρτο αιώνα· ή λ. τζακόν', τσακόν' φαίνεται νά είναι ύποκοριστικό του τζάκος, τσάκος, αλλά χωρίς άξία ύποκοριστικού. Τό τσακόν' είναι έτυμολογικά τό ίδιο μέ τό τσακόνά «είδος έπενδύτη τών χωρικῶν». Τελειώνοντας γράφει: «Le même mot est employé en français et en italien pour "habit épais" et "cuirasse". Ici donc nous sommes encore en présence d'un coïncidence phonétique de mots d'origine différente». Πρίν προχωρήσουμε στην έξέταση τών άπόψεων του Caratzas, δηλαδή ότι ή ποντιακή λ. τζακόν' σημαίνει «θώρακας» και ότι είναι δυνατό νά σχηματισθεί ύποκοριστικό ούσιαστικό από τό τζάκος, έστω και χωρίς ύποκοριστική σημασία, είναι ανάγκη νά διερευνηθεί τό έτυμο τών λέξεων: τσακόνά = είδος έπανωφοριού τών χωρικῶν, και τσακόνι = είδος σάκκου, τσάντας.

Στό άκόλουθο χωρίο⁶⁹, πού είναι άπόσπασμα από εκτενέστερη διήγηση, περιλαμβάνεται ή λ. τσακόνά: «"Άλλη μία φορά τήν ίδια ήμέρα του "Αη Γεωργίου πού λίχναγε ό "Αράπης τά φλωργιά έπήγε μία γυναίκα κ' έπέταξε τήν τσακόνά της άπάνου και όσα φλωργιά έπλάκωσ' ή τσακόνά τά πήρε». "Υπάρχει ύποσημείωση πού έξηγεί ή λ. τσακόνά μέ τό έρμήνευμα: «Τό γιουρτί της» σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού έχουμε⁷⁰, τό γιουρτί είναι: «μάλλινος βραχύς άχειρίδωτος έπενδύτης. Συνήθης παρά τοίς χωρικοίς της νοτιωτέρας "Ελλάδος, φερόμενος υπό άρρένων και θηλέων, λευκός ή μέλας. Είνε έγχωρίου βιοτεχνίας, συνήθως δέ οικιακής κατασκευής», άλλως και ⁷¹ σεγκούνα, σιγούμι, σεγκούνι.

Ό Caratzas⁷², εκτός από ή λ. τσακόνά, παραθέτει τήν ιδιωματική

etimologia Italiana, Dizionario Etimologico, Firenze 1968², σ. 188: «giaco, dal fr. *jaque*, risalente all' ar. *shakk*». Για τη λ. βλ. και κατωτέρω ύποσ. 73.

69. Θ. Ι. "Αθανασόπουλου κ.ά., "Συναγωγή παραδόσεων. Παραδόσεις Κατρίου (Κυνουρίας), *Λαογραφία* 5 (1915-16) 199.

70. "Ελευθεροδάκη "Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, ά. χρ., τ. 3, σ. 926. — "Η λ. άπαντά και ώς γιουρδί, γιουρντί, γιούρντα. — Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν όλης της έλληνικής γλώσσης*, τ. 2, σ. 1623. — Ό Λ. Χ. Ζώης, *Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου*, τ. 2, "Αθήνα 1963, σ. 102, γράφει: «Γιούρντα, έπενδύτης γυναικεϊός μάλλινος μακρός άνευ χειρίδων συνήθης εν Πελοπον. — "Εν Ζακ. ό βραχύτερος λέγ. σεγούνι». "Η λ. νομίζω ότι προέρχεται από τό τουρκικό *شورجی* *örtü* = σκέπασμα, κάλυμμα, πέπλος, κουρτίνα. J. Th. Zenker, δ. π., σ. 116γ. — Ι. Χλωροῦ, δ. π., τ. 1, σ. 242β. — *Türke-Russa Sözlük*, Moskva 1977, σ. 705. — ΙΛ, τ. 5, σ. 174. — Π. Α. Φουρίκη, "Μεγαρικά μελετήματα", *Λεξικογραφικόν "Αρχείον* 5, 1918, 212, ύπ. 5. — "Ιωάννας Παπαντωνίου, "Συμβολή στη μελέτη της γυναικεϊάς έλληνικής παραδοσιακής φορεσιάς", *"Εθνογραφικά* 1, 1978, 87.

71. Ι. Δρ. Σταματάκου, *Λεξικόν της νέας έλληνικής γλώσσης*, τ. 1, σ. 895.

72. Stam. C. Caratzas, δ. π., σ. 261.

λ. τσακονέτο = είδος λεπτοῦ ύφάσματος για τά γυναικεία φορέματα, πού άπαντά στη Θήρα· σημειώνει ότι στά γαλλικά από τό μεσαίωνα είναι γνωστή μία όλόκληρη οικογένεια λέξεων μέ τη μορφή *jacque*⁷³, σύγχρ. γαλλ. *jacquette*, και χρησιμοποιούνται, για νά προσδιορίσουν τά «ρούχα τών χωρικῶν». Στίς διαλέκτους τό άρχικό γράμμα παρουσιάζεται και ώς *dj-*, *dz-*, *dž-*, και ύπάρχει και ή λ. *dzaka* = παλτό, έπανωφόρι. Στά έλληνικά ιδιώματα έχουμε τίς λέξεις τζάκα και τζάκος⁷⁴ = μάλλινος έπενδύτης, ρούχο για τούς άνδρες και τίς γυναίκες· στην κοινή νεοελληνική ύπάρχει ή λ. ζακέτα και παλαιότερα χρησιμοποιόταν ή λ. ζακές. "Η λ. τσακόνά προέρχεται από τη λ. τζάκα, πού είναι γαλλικής προέλευσης και έχει φθάσει στην "Ελλάδα ίσως διά μέσου της ιταλικής⁷⁵. Σέ μία ύποσημείωσή του παρατηρεί όμως ότι δέν κατόρθωσε νά βρεί τη λ. μέ τόν τύπο **giaccone* στά ιταλικά λεξικά πού συμβουλευτήκε, αλλά δέν είναι βέβαιο ότι δέν ύπάρχει στίς διαλέκτους. "Υποδεικνύει σωστά ότι ή λ. τσακονέτο = είδος λεπτοῦ ύφάσματος, δέν είναι ύποκοριστικό του τσακόνά, αλλά προέρχεται από

73. Οι Oscar Bloch-Walter von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris 1968⁵, σ. 349, λ. *jaquette*, σημειώνουν: «"Η λ. προέρχεται από τό άρχαίο γαλλικό *jaque* "είδος ρούχου κοντοῦ και σφικτοῦ" από τη μεταφορική χρήση της λ. *jacques* "παρτσούκλι πού δινόταν στό χωρικό του δέκατου τέταρτου αιώνα", γιατί αυτό τό είδος του ένδύματος τό φορούσαν οι χωρικοί». Ό Α. J. Greimas, *Dictionnaire de l'ancien français jusqu' au milieu du XIVe siècle*, Larousse 1968², σ. 345, αναφέρει: «*jaque* λέξη καταλανική πού σημαίνει "cotte de mailles" (= άλυσιδωτός θώρακας πού κατασκευάζόταν από σιδερένια άγκύλια). *Tunique serrée et courte, à manches*». — "Η λ. άπαντά στά ισπανικά *jaco* = στρατιωτικό έπανωφόρι, ιταλ. *giaco* = θώρακας, βλ. άνωτ. ύπ. 68, δανικά *jak*, γερμ. *Jacke*, σουηδ. *jack*, και είναι άμφίβολης προέλευσης. Ό W. W. Skeat, *An Etymological Dictionary of the English Language*, Oxford 1968, σ. 311, αναφέρει ότι: «ό Ducange έχει μάλλον δίκιο νά άποδίδει τήν προέλευση της λέξης στην *Jacquerie*, ή στην επανάσταση τών άγροτῶν μέ τό παρτσούκλι *Jacques Bonhomme*». — Jacqueline Picoche, *Dictionnaire étymologique du français*, Paris 1979, σ. 722. — A. Hatzfeld, A. Darmesteter, A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française*, τ. 2, Delagrave 1964, σ. 1344.

74. *Δελτίον της "Ιστορικής και "Εθνολογικής "Εταιρείας της "Ελλάδος* (1903) 9. — *Λαογραφία* 1(1909) 231, 10 (1929) 21-22. — *"Αρχείον Εύβοϊκῶν Μελετῶν* 3(1954) 120. — Stam. C. Caratzas, δ. π., σ. 261, ύπ. 41· πρόκειται για άκριβή μεταφορά της ύποσημείωσης του Caratzas. — "Αγγ. Χατζημιχάλη, *"Η έλληνική λαϊκή φορεσιά*, τ. 1, "Αθήνα 1980, σ. 385.

75. "Η λ. τζάκα προέρχεται μάλλον από τό ιταλικό *giacca* = ζακέτα. — Battisti-Alessio, δ. π., τ. 3, σ. 1801. — *The Great Sansoni Dictionaries, Dictionary of the Italian and English Languages*, Part One, Italian-English, έκδ. από τόν Vladimiro Macchi, τ. 1, Firenze 1970, σ. 579. "Εκτός και άν άποδειχθεί ότι ή έλληνική λ. τζάκα είναι παλαιότερη από τήν ιταλική.

τό ιταλικό⁷⁶ *giaconetta* «mussola di cotone per abiti da donna e biancheria». Ο Caratzas ασφαλώς θά προβληματίσθηκε από την απουσία στην ιταλική της λ. **giaconne*, γιατί θά είχαμε μία έτυμολογία για την όποία δέ θά υπήρχε κανένας ένδοιασμός για νά την αποδεχθούμε ως σωστή.

Ο Os. Szemerényi⁷⁷ αναφέρεται στή φωνητική εξέταση των λέξεων για τή σωστή έτυμολόγηση και παρατηρεί: «Ο έτυμολόγος πρέπει νά έπανεξετάσει κάθε έτυμο από τήν πλευρά της φωνολογίας —άκόμα και όταν εμφανίζεται νά είναι αυτονόητο. Μεγάλη προσοχή σέ τέτοιες “μικρές λεπτομέρειες” θά οδηγήσει συχνά στην απόρριψη ενός τρέχοντος έτυμου, και τήν ανακάλυψη ενός σωστού». Η δυσκολία πού υπάρχει μέ τήν έτυμολογία της λ. *τσακόνα* από τό *τζάκα* = μάλλινος έπενδύτης, βρίσκειται, στή συγκεκριμένη περίπτωση, στην ύπαρξη της κατάληξης *-όνα*: θά εξετάσουμε σύντομα τή λειτουργία αυτού του επιθήματος στην νεοελληνική γλώσσα και ιδιώματα, για νά καταλήξουμε στην αποδοχή ή τήν απόρριψη αυτής της έτυμολόγησης.

76. Η ιταλική λ. *giaconetta*, γαλλ. *jaconas*, ισπανικά *chaconada*, άγγλ. *jaconet* = a light weight cotton cloth, resembling lawn (= λινό ύφασμα) that is used with or without a semiglaze for clothing and is given a waterproof finish for use in bandages. — Webster's Third, σ. 1207. Ο Κ. Βαρβάτης, *Νέον Λεξικόν Γαλλο-ελληνικόν*, τ. 1, Έν Άθήναις 1860, σ. 1241, γράφει: «*Jaconas*, ούσ. άρσ. (προφ. Ja-co-nâ-ce) όθόνη βαμβακερά λεπτούφης και δικτυωτή είδος μοσσολείας ή μοσσολίνης, κοιν. *ζακονάς*». Η λ. προέρχεται από τό ούρντου *jagannâthi*, από τό *Jagannâth* κοντά στό Cuttack της Ίνδίας, όπου κατασκευάζταν άρχικά αυτό τό είδος του ύφασματος. *The Oxford English Dictionary*, τ. 1, σ. 1499. “Όπως μάς πληροφορεί ό John T. Platts, ό.π., σ. 384β και 383β, ή περιοχή έχει όνομασθεί *Jagannâth* από τό όνομα του Βισνού ή του Κρίσνα *jagan* (= ό κόσμος, τό σύμπαν) - *nâth* (= κύριος, κυρίαρχος), δηλαδή ό κυρίαρχος του σύμπαντος. Όνομασία ενός διάσημου είδωλου και ναού της γύρω περιοχής στην άκτή Coromandel, κοντά στό Cuttack, στην Orissa, όπου ό Βισνού λατρεύεται ειδικά ως *Jagannâth* και τό είδωλο πού φυλάσσεται και προς τό όποιο έρχονται προσκυνητές από όλα τά μέρη της Ίνδίας. — Ο Μ. Monier-Williams, ό.π., σ. 408β, λ. *jagan-nâtha*, γράφει: «‘κυρίαρχος του κόσμου’ ». Όνομασία ενός φημισμένου είδωλου του Βισνού και του έρωδ του στο Puri στην Orissa. Βλ. *Religious Thought and Life in India*, also called ‘*Brâhmanism and Hindûism*’ by Sir M. Monier-Williams, σ. 59». Η λ. *jâgat* (= κόσμος) σημαίνει κυρίως «κίνητος» και είναι μετοχικός σχηματισμός από τή βάση του σανσκριτικού *jîgâti* = πηγαίνει, άόρ. *âgât* = πήγε, πού σχετίζεται μέ τό άρχαιο έλληνικό *έβην*, δωρ. *έβαν*. — Μ. Mayrhofer, ό.π., τ. 1, σ. 432. Η λ. *nâtha* σχετίζεται μέ τό ρήμα *nâtham* = βοηθώ, και αυτό μέ τό άρχ. έλλ. *όνιημι* = βοηθώ. J. Pokorny, ό.π., τ. 1, σ. 754. — Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, Amsterdam 1971, σ. 396.

77. Os. Szemerényi, ό.π., *Die Welt der Slaven* 12 (1967) 268.

Ο Κωνστ. Μηνάς⁷⁸ άσχολήθηκε και μέ τή μεγεθυντική κατάληξη *-όνα*, αφού έλαβε ύπόψη του όλη τή σχετική βιβλιογραφία, και τά συμπεράσματά του σχετικά μέ τήν προέλευσή της είναι: «1) Θηλυκά ούσιαστικά όπως *τρυγόνα*, *χελιδόνα*, τά όποία, μετά τήν εμφάνιση των ύποκοριστικών τους *τρυγόνη*, *χελιδόνη*, μπορούσαν νά θεωρηθούν μεγεθυντικά. 2) Μεγεθυντικά πού προήλθαν μέ τήν κατάλ. *-α* από ύποκοριστικά σέ *-(ών)ι*, π.χ. *άλώνι-άλώνια*. 3) Μεγεθυντικά πού, μέ τήν κατάλ. *-α*, προήλθαν από ούδέτερα σέ *-όνη*, τά όποία είναι ύποκοριστικά θηλυκών σέ *-όνη*, άρσενικών σέ *-ων*, *-ονος* ή προέρχονται από ιταλικά όνόματα σέ *-one*, π.χ. *άκόνη-άκόνι-άκόνα*, *βραχιών-βραχιόνι(ον)-βραχιόνα*, ιταλ. *cassone-κασσόνι-κασσόνα*». Σέ όλες αυτές τίς περιπτώσεις, είτε πρόκειται για λέξεις ελληνικής προέλευσης ή ξένης, υπάρχει πάντοτε θεματικό *-ν*: ό Κ. Μηνάς έχει συγκεντρώσει και όσες άλλες λέξεις άπαντούν στα νεοελληνικά ιδιώματα μέ τήν κατάληξη *-όνα*, μερικές χρησιμοποιούνται για τοπωνύμια, οί όποιες έχουν σχηματισθεί χωρίς νά υπάρχει θεματικό *-ν*, αλλά κατευθείαν μέ τήν κατάληξη *-όνα*, π.χ. (*μάτι*) *ματάρα-ματαρόνα*. Ός λέξεις τσακωνικές αναφέρονται οί⁷⁹: *πλάκα-πλακόνα-πακόνα* και τό *ζήζηρος* (;)-*τζητζηρόνα*. Τό ζήτημα είναι άν ή λ. *τσακόνα* είναι μεγεθυντικό από τό *τζάκα*, έχει σχηματισθεί δηλαδή μέ τήν κατάλ. *-όνα*, άν και δέν υπάρχει θεματικό *-ν* ή άποψη του Caratzas, ότι ίσως υπάρχει στίς ιταλικές διαλέκτους λ. *giaccone*, δέν εϋσταθεϊ, γιατί είναι γνωστό ότι διαθέτουμε βοηθήματα για τήν ιταλική γλώσσα και τά ιδιώματά της πού τήν καλύπτουν έξαιρετικά. Για νά γίνει αποδεκτή ή έτυμολογία του Caratzas από τό *τζάκα*, πρέπει νά διαπιστωθεί ότι αυτή ή λ. χρησιμοποιείται παράλληλα μέ τή λ. *τσακόνα* στην ίδια περιοχή: τέτοια στοιχεία δέν υπάρχουν, αλλά και ό σχηματισμός της λ. μέ τή μεγεθυντική κατάληξη *-όνα* είναι προβληματικός, γιατί ή χρήση της είναι περιορισμένη. Άλλωστε, στην κοινή νεοελληνική χρησιμοποιείται ή λ. *τσάκα*⁸⁰ (του παντελονιού), από τό *τσακίζω*, ή όποία δέν

78. Κωνστ. Μηνάς, *Η μορφολογία της μεγεθύνσεως στην ελληνική γλώσσα*, Ίωάννινα 1978, σ. 101-105.

79. Ο Η. Pernot, *Introduction à l'έtude du dialecte Tsakonien*, Paris 1934, σ. 306, θεωρεί ότι ή μεγεθυντική κατάληξη *-όνα* έχει προέλθει: «probablement par une terminaison neutre en *-όνη*» Βλ. επίσης, Θανάση Π. Κωστάκη, *Σύντομη γραμματική της Τσακωνικής διαλέκτου*, Άθήνα 1951, σ. 128 και 130. — Κ. Μηνάς, ό.π., σ. 105, ύπ. 6.

80. Στην νεοελληνική χρησιμοποιείται και ή λ. *τσάκα* = δόκανο, παγίδα. — Α. Δημητράκου, ό.π., τ. 9, σ. 7322. — Ι. Δρ. Σταματάκου, ό.π., τ. 3, σ. 2756. Ο Βαγγ. Σκουβαράς, *Ίχνηλατώντας τίς λέξεις*, Βόλος 1957, σ. 78, έτυμολογεί τή λ. *τσάκο* = δόκανο, από τό ιταλ. *schiaccia* = δόκανο. — Ο Κ.Α. Παπαχρίστος, *Νεοελληνικά*

έχει σχηματίσει, όπως τουλάχιστον γνωρίζω, μεγεθυντικό **τσακόνα*. Όλες αυτές οι λεπτομέρειες αποδυναμώνουν την ετυμολογία της λ. *τσακόνα* από το *τζάκα* και την καθιστούν άβεβαιη.

Η λ. *τσακόνα* είναι συνώνυμη με τη λ. *σεγκούνι, σιγγούνι, σεγκούνα*, «είδος μαλλίνου επενδύτου των χωρικών, ιδία των γυναικών»· ο Ν. Π. Ανδριώτης⁸¹ ετυμολογεί τη λ. *σιγκούνα* από το αλβανικό *šigun*. Η λ. άπαντά στην άρωμουνική⁸² ως *šigúna, šigúne* = habit de laine sans manches qui, comme un pardessus, tombe jusqu' aux genoux, και στην αλβανική ως *shegunë*⁸³, *shëgunë*⁸⁴, *shgunë*⁸⁵, *zhgunë*⁸⁶ [zh = Ž], *džgone, džegone*⁸⁷ «gonella (= επανωφόρι) di seta (από μετάξι) rossa ricamata (ποικιλμένο) in argento». Η λ. *τσακόνα* προέρχεται από το ιδιωματικό αλβανικό *džgone, džegone* > *τσακόνα*· κατ' αυτό τον τρόπο, άπαλείφονται τά φωνητικά προβλήματα που ύπρχαν για την παραγωγή της λ. από το *τζάκα*.

Στό γλωσσικό ιδίωμα της Γορτυνίας⁸⁸ χρησιμοποιείται ή λ.

ετυμολογικά, *Βυζαντινά* 8(1976)315, παράγει τη λ. από το ιταλ. *zacca*= δίχτυ, δόκανο για πουλιά. Στά ιταλικά ή λ. *zacca* σημαίνει: «a fowling net, a hay (= δίχτυ για τό πιάσιμο πουλιών), a bag or satchell (= μικρός σάκκος) made of a net worke, a casting net». John Florio, ό.π., σ. 45. Τό έρμήνευμα του Κ.Α. Παπαχρίστου «δόκανο για πουλιά» είναι μάλλον άσπέρικο. Η λ. προέρχεται από τό ρήμα *τσακώνω* κατά ύποχωρητικό σχηματισμό, π.χ. *άνασαινω* > *άνάσα, λαγαρίζω* > *λαγάρα, λουφάζω* > *λούφα*. Μ. Φιλήντα, *Γραμματική*, τ. 2, σ. 434. — Γ. Χατζιδάκη, *MNE*, τ. 1, σ. 76.

81. Ν. Π. Ανδριώτης, *ΕΑ*, σ. 324. — Ο G. Meyer, *Neugriechische Studien* II, Wien 1894, σ. 72, ετυμολογεί τη λ. σωστά από τό αλβανικό = *šegún, šigún* "vorn offener Weiber-rock".

82. Κ. Νικολαΐδου, *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσας*, Έν Άθήνας 1909, σ. 474. — Tache Papanagi, *Dictionarul Dialectului Aromin general si etimologic*, Editura Academiei Republicii Populare Romine 1963, σ. 1006.

83. T. Papanagi, ό.π., σ. 1006.

84. *Fjalor i gjuhës së sotme Shqipe*, εκδ. από τον Androkli Kostallari, Tiranë 1980, σ. 1822. — S. E. Mann, *An Historical Albanian and English Dictionary*, London 1948, σ. 470.

85. S.E. Mann, ό.π., σ. 475: «*shgunë* = coarse woollen cloth (=χοντρό μάλλινο ύφασμα), flannel (= φανέλα), felt (= κετσές)».

86. *Fjalor*, ό.π., σ. 2264: «*zhgun* 1) Shajak i trashë, zakonisht i bardhë (= χοντρό μάλλινο ρούχο, συνήθως άσπρο)». — S.E. Mann, ό.π., σ. 597: «coarse woollen material, wool felt, felt cloth; robe, esp. of friar (= καλόγερος)».

87. G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg 1891, σ. 134-135. Η ετυμολογία της λ. *shegunë* παραμένει σκοτεινή· πρόκειται για μία από τις πολλές λέξεις οι όποίες χαρακτηρίζονται ως βολκανικές. Βλ. και Carsten Høeg, *Les Saracatsans une tribu nomade Grecque*, τ. 2, Paris-Copenhague 1926, σ. 147.

88. Stam. C. Caratzas, ό.π., σ. 266. — Η πληροφορία του Caratzas προέρχεται από τό Άρχείο του Ίστορικού Λεξικού, Συλλογή Θεόδωρου Τρουπή, *Δημώδες γλωσσικόν*

τσακόνα = μικρός σάκκος που μπορεί νά χωρέσει την τροφή ενός άτομου για μία μέρα, π.χ. «Τί νά σοῦ κάνει φτούνο τό *τσακόνα* που πήρες; πάρε τό σοινικόστρατο νά ψωνίσεις». Ο Caratzas άπορρίπτει σωστά τη σύνδεση της λέξης με τούς βυζαντινούς *τζάκωνες* και τη σχετίζει με τό *τσακουιά, τσαχουιά* = ελάχιστη ποσότητα, σταγόνα, π.χ. «νά μοῦ ρίξεις νιά *τσακουιά λάδι*», που χρησιμοποιείται στη Μεσσηνία. Σέ όρισμένα κρητικά ιδιώματα ή λέξη με τον τύπο *διακονιά*⁸⁹ έχει άκριβώς την ίδια σημασία, ενώ στη Μακεδονία ή λ. *διακονία*⁹⁰ σημαίνει: «τή μερίδα τροφής ενός καλόγερου» καθώς και ένα «δοχείο που περιέχει την ποσότητα κρασιού ή τροφής άρκετης για μία μόνο φορά». Αναφέρει ότι ο Γ. Ν. Χατζιδάκης, που γνώριζε μόνο τη χρήση της λέξης στην Κρήτη, νόμιζε ότι ή σημασία «μικρή ποσότητα» προήλθε από εκφράσεις όπως «*κάμε τή διακονία σου*», δηλ. κάμε την έλεημοσύνη σου. Η έλεημοσύνη (διακονία) δινόταν σε μικρή ποσότητα και γι' αυτό πήρε αυτή τη σημασία. Παρατηρεί σωστά ότι αυτή ή έννοια δέν προέρχεται από τη ζωή των ζητιάνων, όπως τουλάχιστον μάς βοηθοῦν τά ιδιώματα της Μακεδονίας, αλλά θά πρέπει νά αναζητηθεῖ στον μοναχικό βίο, και ίσως σε άρχαία χρήση, ή προέλευση αυτής της σημασίας. «Όπωσδήποτε ή *τσακουιά* της Μεσσηνίας δεν σχετίζεται με τούς *τζάκωνες* (= στρατιώτες) και τά κύρια ή προσηγορικά όνόματα της ίδιας σημασιολογικής οικογένειας. Είναι σε ένα κύκλο έντελώς διαφορετικό, στον όποιον άνήκουν όρισμένες ιδιόφθογγες λέξεις που συγκεντρώσαμε από τό στόμα ενός πρόσφυγα από τη Μικρά Άσία: *Κάνω τσακωνιά* "dérober, prendre contre la volonté d'un autre quelque chose", *άσε την τσακωνιά* "laisse les disputes", *τσακωνιά θά πιάσουμε*; "allons - nous nous quereller". Όλες αυτές οι σημασίες, όπως εκείνη του παράγωγου *τσακωνιάρης*,

ύλικόν επαρχίας Γορτυνίας, Χφ. 739, σ. 96: «*τσακόνα* (τό) = τό μικρό ταγαράκι που χωράει τροφή ενός ανθρώπου για μία ήμερα», και σ. 95: «*συνακότραστο* (τό) = τό ταγάρι που χωράει μέσα πράγματα για όλη την οικογένεια».

89. Ο Γ. Ν. Χατζιδάκης, 'Γλωσσικά παρατηρήσεις', *Άθηνά* 29 (1917)188, γράφει: «*άντίδωρον* επί του όλίγου, του μικρού, διότι και τό αντίδωρον είναι μικρόν τεμάχιον άρτου. Ούτω λέγεται και ή λ. *δικονιά*, διότι και αυτή όλίγον τι, και έν Κρήτη ή λ. *έλεος, έλεημοσύνη*». Του ίδιου, 'Ετυμολογικά και τεχνολογικά', *Γλωσσικά Έρευνα*, τ. 2, Έν Άθήνας 1977, σ. 245-246.

90. Ο Α. Α. Παπαδόπουλος, 'Περί των γλωσσικών ιδιωμάτων Άθω και Χαλκιδικής', *Λεξικογραφικόν Άρχειον* 6(1923) 126, αναφέρει: «*διακονιά*, 1) δοχείον χωροῦν ώρισμένην ποσότητα τροφής ή οίνου· ή λέξις επί της σημασίας του οικιακού σκεύους ήδη παρ' Άθηνάϊω 5, 208 Α. 2) ώρισμένη ποσότης τροφής ή οίνου έφάπαξ άρκούσα».

“querelleur”, = καβγατζής, συνδέονται με τό ρήμα *τσακώνω* - *τσακώνομαι*».

Ἡ λ. *τσακουνιά, τσαχουνιά* (= μικρή ποσότητα, σταγόνα) σωστά δέ σχετίζεται ἀπό τόν Caratzas μέ τό *διακονία*, καί ἴσως προέρχεται ἀπό τό ρήμα *τσακώνω*, ἄν καί παρουσιάζονται ὀρισμένα προβλήματα σ' αὐτή τήν παραγωγή· ἡ σύνδεση ὅμως τῆς λ. *τσακόνι* (=μικρός σάκκος) καί *τσακουνιά, τσαχουνιά* (=μικρή ποσότητα, σταγόνα) εἶναι ἀστήρικτη, γιατί ἡ λέξη *τσακόνι* ἔχει διαφορετική ἀρχή. Ἡ λ. προέρχεται ἀπό τό τουρκικό⁹¹ *cegen*, πού ἀπαντᾷ στά τουρκικά ἰδιώματα καί ὡς *cağ, ca, cag, cağa, cağtorba, cak, can, cecik, cenden, çağ, çağa*, καί σημαίνει: 1) Ἀν *çantasi* = κυνηγετικός σάκκος. 2) *τορβάς, τσουβάλι, σάκκος*. Ἡ τουρκική ἰδιωματική λ. ἴσως σχετίζεται μέ τό κοινό τουρκικό⁹² *چيکين cikin* = σακκίδιο, σακκούλι γιά χρήματα.

Ἡ Ο Γ. Σουμελίδης δημοσίευσε τό ποντιακό ἀκριτικό τραγούδι «Ἡ Γιάννης καί ὁ δράκος», ἀπό χειρόγραφη συλλογή τοῦ Βαλαβάνη, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει· τό ἴδιο δημοτικό τραγούδι ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπό τόν Passow⁹³, τόν Σάββα Ἰωαννίδη⁹⁴, τόν Παντ. Μελανοφρύδη⁹⁵ καί ἀπό ἄλλους. Δέ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ λαογραφική ἢ αἰσθητική ἀνάλυση⁹⁶ αὐτοῦ τοῦ θαυμάσιου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πού εἶναι ἄλλωστε ἔξω ἀπό τό θέμα τοῦ μελετήματος, ἀλλά τό γεγονός ὅτι περιέχεται, ἴσως ἀπαξ, μέ τά στοιχεῖα πού ἔχουμε, ἡ λ. *τζακόν* - *τσακόν*. Τό ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ὁ στίχος πού περιέχει αὐτή τή λέξη βρίσκεται μόνο στήν παραλλαγή πού δημοσιεύει ὁ Γ. Σουμελίδης. Τό ἀκριτικό τραγούδι ἀρχίζει μέ τό στίχο:

91. Derleme Sözlüğü, τ. 3, σ. 841. — *Türkçe-Rüçsa*, σ. 140.

92. Ἡ J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 746β, γράφει: «A square cloth or handkerchief made into a round bundle with something inside of it, and tied by the corners; a round bundle. 2) A smaller cloth containing money tied up, ready for use as a present, etc.» — J. Th. Zenker, ὁ.π., σ. 360α: «Sorte de sac, de bourse en toile, havre sac; sachet; rouleau d'argent». — W. Radloff, ὁ.π., τ. 3, σ. 2058: «eine kleine Börse, ein Beutel, der Ranzen». — H.K. Kadri, *Türk Lügati*, τ. 2, İstanbul 1928, σ. 476β.

93. Ἀγν. Passow, ὁ.π., σ. 510. Ἡ Passow τό παίρνει ἀπό παλαιότερη δημοσίευση.

94. Σάβ. Ἰωαννίδη, ὁ.π., σ. 291-292.

95. Παντ. Μελανοφρύδη, *Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνική γλῶσσα*, Βατούμ 1910, σ. 55 [= Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Ἑλληνικά Δημοτικά Τραγούδια* (ἐκλογή), τ.1, Ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 105-106 καί 106-109 οἱ δύο ἄλλες παραλλαγές].

96. Βλ. Κ. Ρωμαίου, «Τά ἀκριτικά τραγούδια τοῦ Πόντου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 17(1952) 155-171. Τοῦ ἴδιου, «Ἡ πάλι τοῦ Διγενῆ καί τοῦ Χάρου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 22 (1958) 167-178. Τά μελετήματα δέν ἀναφέρονται στό συγκεκριμένο ἀκριτικό τραγούδι, ἀλλά εἶναι γενικότερου ἐνδιαφέροντος.

Ἡ Γιάννης ἐπεπύριζεν καί ἔς τό νερόν ἐπῆγεν,

δηλαδή: Ἐύπνησε ὁ Γιάννης τό πρωί καί πῆγε στό πηγάδι· παρουσιάζεται ὁ δράκος καί ζητάει νά φάει τό Γιάννη, ἐκεῖνος κατορθώνει καί τό ἀποφεύγει τήν πρώτη φορά, γιά νά πάει νά δεῖ τόν κύρη του, ὕστερα τή μάννα του, καί τήν τελευταία φορά γιά νά δεῖ τά ὄρφανά καί νά καθοδηγήσει τήν καλή του. Τελικά ἐπιστρέφει ὁ Γιάννης μέ τό κεφάλι γεμμένο, ὁ κύρης του νά τραβάει τά γένεια του καί ἡ μητέρα του νά ματώνει τίς σάρκες της. Τελευταία ἀκολουθεῖ ἡ καλή του, ἐπάνω σέ χρυσό ἄλογο, ἐνθαρρύνοντας τόν ἴδιο καί φοβερίζοντας τό δράκο. Ἡ δράκος λέγει:

Καλῶς καλῶς τό πρόγεμα μ', καλῶς τό δειλινάρι μ',
καλῶς τό τρώγω κι ἀγρυπνῶ καί κεῖμαι καί κοιμοῦμαι.

Ἡ Εκείνη τοῦ ἀπαντᾷ: Τό πρόγεμα σου νά εἶναι σπαθί καί κοντάρι τό βραδυνό σου, νά τρῶς φαρμάκι καί νά ἀγρυπνᾷς καί νά πέφτεις νά κοιμᾷσαι. Ἡ δράκος τήν παρατηρεῖ ἐκπληκτος, ὅτι δέν τόν ντρέπεται καί δέν τόν φοβᾷται, καί ἐκείνη τοῦ λέγει ὅτι οὔτε τόν ντρέπεται οὔτε τόν φοβᾷται· ἐκεῖνος ἀποκρίνεται:

Ἡ Σ τόν Θδ' σ', ἔς τόν Θδ' σ', νέ κόρασον, τά γονικά σ' ἀπόθεν;

Ἡ Εκείνη ἀνταπαντᾷ:

Ἡ Μάννα μ' ἀπ' τοῦς οὐρανοῦς, ὁ κύρι μ' ἀπ' τά νέφη⁹⁷,
τ' ἀδέλφᾳ μ' στράπτ'νε καί βροντοῦν κ' ἐγὼ γριλεύω' (=ἀφανίζω)
δράκους.

Ἡ Σοῦ πεθεροῦ μου τό τσακόν' σεράντα δράκων δέρμα,
ἐναν νά παίρω καί τ' ἐσόν, γεῖνταν σεράντα ἔναν.

Παρέθεσα ὀλόκληρο τό ἀκριτικό τραγούδι σέ πεζή περίληψη⁹⁸, παρεμβάλλοντας, ὅπου ἔκρινα σκόπιμο, ὀρισμένους στίχους ἀπό τό ἀρχικό κείμενο· ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος ἐρμήνευσε τή λ. *τσακόν* ὡς «αὐλή», ἐνῶ ὁ Caratzas ἀμφισβήτησε αὐτό τό ἐρμήνευμα καί τήν

97. Ἡ Ν.Γ. Πολίτης, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ.3, Ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 13, σημειώνει: «Ἐκ τῶν δημοτικῶν ἄσματων ἀξιοσημείωτον προπάντων εἶναι ἕν, εἰς τόν ἀκριτικόν ἀναγόμενον κύκλον, φερόμενον δ' εἰς πολλάς παραλλαγάς, ἐν τῷ ὀποίῳ πρὸς Δράκον ἀντιτάσσεται γυνή, ἡ ὀποία λέγεται κόρη τῆς ἀστραπῆς καί ἐγγονή τῆς βροντῆς, ἀστράπτουσα καί κατακαίουσα τοῦς δράκους». Βλ. καί τήν ἀριθμ. 4, ἐκτενὴ ὑποσημείωση τοῦ Πολίτη.

98. Ἡ Πάνος Λαμπιδῆς, *Δημοτικά τραγούδια τοῦ Πόντου*, Α' - Τά κείμενα, Ἀθήναι 1960, ἀριθμ. τραγ. 35, ἐκτός ἀπὸ τό ἀρχικό κείμενο, παρέχει καί ἰκανοποιητικὴ νεοελληνικὴ ἀπόδοση. Βλ. καί ἀνωτέρω ὑποσ. 64.

μετάφρασε ως «θώρακα»⁹⁹, *cuirasse*. Ἡ προσπάθεια τοῦ Caratzas ἦταν ἀνεπιτυχής, γιατί ἡ φράση: Ἔσοῦ πεθεροῦ μου τό τσακόν προσδιορίζει ἕνα μέρος τῆς κατοικίας, ἀπό τό ὅποιο τά σαράντα δέρματα ἦταν κρεμασμένα ἢ στό ὅποιο ἦταν ἐκτεθειμένα. Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Α. Α. Παπαδόπουλου «αὐλή» εἶναι σαφῶς καλύτερη ἀπό τήν ἄποψη τοῦ Caratzas, ἀλλά νομίζω ὅτι δέν ἔχει ἐντοπίσει τή σημασία τῆς λέξης ἐπακριβῶς.

Στή νεοελληνική ὑπάρχουν λέξεις οἱ ὁποῖες λήγουν σέ -όνι¹⁰⁰, ἀλλά στίς περισσότερες τό -ν εἶναι θεματικό, εἴτε αὐτές προέρχονται ἀπό τήν ἑλληνική γλῶσσα ἢ ἀπό ξένες· οἱ λέξεις πού δέν ἔχουν θεματικό -ν, ἀλλά ἔχουν σχηματισθεῖ κατ' ἀναλογία, εἶναι πολύ λίγες. Στήν ποντιακή διάλεκτο ἡ κατάληξη -όνι εἶναι περιορισμένης χρήσης· ἐάν ἡ λ. προερχόταν ἀπό τή λ. *τζάκος*, τότε μέ τήν ὑποκοριστική κατάληξη -ιον θά λεγόταν *τζακίον - *τζακίν. Ἡ λ. προέρχεται ἀπό τό ἀρμενικό¹⁰¹ Ջեղհու՛ն *izeghun*¹⁰² = ceiling = ὄροφή, ταβάνι, μέ τροπή¹⁰³ τοῦ *e>a*. Πρβλ. τουρκ. *ciçek* = λουλούδι > *τσίτσάκ*, *dösek* = στρώμα > *τεθάκ*, φαινόμενο πού παρατηρεῖται σέ ἀρκετή ἔκταση στήν ποντιακή διάλεκτο, καί τοῦ¹⁰⁴ *u>o*, πρβλ. τουρκ. *ıms* = ὀρειχάλκος > *τόντζενος*, *ımtı* = ἐλπίδα > *ὀμούτ(ιν)*. Ἡ λ. *τσακόν* δηλώνει τήν ὄροφή ἀπό τήν ὁποία ἦταν κρεμασμένα τά δέρματα, καί ἴσως κατ' ἐπέκταση νά δήλωνε καί τό ἐξώστεγο, αὐτό πού ὀνομάζουν στίς ἀνατολικές γλῶσσες *zahniş*, *zahnişin*, *zehnişin*¹⁰⁵ = σαχνισί, σαχνισίρι, κλειστός ἐξώστης.

6) «*τζαλαπατῶ* Ἰν. Κερ. Οἶν. Τραπ. Ἐκφραση *λάξ πατῶ*. Ἰδ. Κορ. Ἄτ. 2.349. Ποδοπατῶ» (ΙΑΠ 2,375). Ὁ Du Cange¹⁰⁶

99. Ὁ J. F. Haldon, 'Some Aspects of Byzantine Military Technology from the Sixth to the Tenth Centuries', *Byzantine and Modern Greek Studies* 1 (1975) 11-47, ἐξετάζει τό θέμα χρησιμοποιώντας τά διάφορα ἀρχαιολογικά εὐρήματα σέ συσχετισμό μέ ἄλλες πληροφορίες πού ὑπάρχουν. — Taxiarchis Kolias, 'Ζάβα - Ζαβαρεῖον - Ζαβαρειώτης', *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 29 (1980) 27-35.

100. Μ. Φιλήντα, *Γραμματική*, σ. 496. — Φ. Κουκουλέ, 'Αἱ ὑποκοριστικαί καταλήξεις -ισκος -ισκίον ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καί νέα ἑλληνικῇ', *Ἀθηνᾶ* 41 (1929) 193, ὅπ. 1.

101. Matt. Bedrossian, *Armenian - English*, σ. 427β.

102. A. Nar Bey (Ambroise Calfa), *Dictionnaire Armenien - Français*, τ. 1-2, Paris 1972⁵, τ. 2, σ. 587α.

103. Ch. Symeonidis, ὅ.π., *Ἀρχεῖον Πόντου* 31, (1971-72), 93 κ.ἐξ.

104. Ch. Symeonidis, ὅ.π., *Ἀρχεῖον Πόντου* 31, (1971-72), 84-85.

105. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1979², σ. 475.

106. Du Cange, ὅ.π., σ. 1561.

ἔχει καταχωρίσει τή λ. «*τζαλαπατεῖν*, *calcare*, *pedibus premere*, *vadere*, *καταπατεῖν*, *diekperān*, *ποσί διαβαίνειν*. Occurrit apud Fr. Rirhardum in *clyreo fidei* part. I. pag. 42». Ὁ Somavera¹⁰⁷ μᾶς παραδίνει: «*τζαλαπατῶ*. *Calpestare*, *sostare*¹⁰⁸». Ὁ Ἄδ. Κοραῆς¹⁰⁹ γράφει γιά τήν ἔτυμολογία τῆς λ.: «ΤΖΑΛΑΠΑΤΩ, πατῶ μέ τούς πόδας καταφρονητικῶς κατά βάρβαρον μετάθεσιν τῶν συλλαβῶν καί τροπήν τῶν στοιχείων, ἀπό τό *Λάξ πατῶ*. "*Λάξ πατήσας*" εἶπεν ὁ Λουκιανός (Λεξιφαν. § 10), τό ὅποιον εἰς τήν κοινήν γλῶσσαν ἄλλο δέν σημαίνει, πλὴν τσαλαπατήσας». Ὁ Μ. Φιλήντας¹¹⁰ γράφοντας γιά τήν προέλευση τοῦ *τσ* ἀναφέρει καί τά ἐξῆς: «Παραδείγματα τοῦ *ξ > τσ*, ἐξόν τά γνωστά ἄς εἶναι καί τοῦτα: (Ἐ)ξάλλα πατῶ > τσαλαπατῶ, (Ἐ)ξάλλα βουτῶ > τσαλαβουτῶ, ἐξομβρεῖ > τσομπρεῖ (Ἀθηνᾶ κε', 293)».

Ὁ Στ. Ξανθοῦδιδης¹¹¹ προσπαθώντας νά ἔτυμολογήσει τή λ. *ἄτσαλος* γράφει: «*ἄτσαλος* ἐπίθ. ὡς καί σήμερον, ἀκάθαρος, ρυπαρός, *schmutzig*, *dreckig*, E 236. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ *ἀτάσθαλος* παραγωγῆς ἰδ. Ἄτακτ. I 381, Μπουτῶνα, *Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσ. ιδιώματος Βελβεντοῦ*, σελ. 76, Βυζ. Λεξ. ἐν τῇ λέξει, *Κυμ.* 19, *Κεφαλλ.* 173, *MNE* B 512. Ἐν Καρπάθῳ (*Ζωγρ. Καρπαθ.* 320) λέγονται *ἄσσαλος*, *ἄσσαλοπατῶ* = τό ἐν βορβόρῳ καταπατεῖν (ἰδ. *τζαλοπατῶ*). Ἐκ τοῦ *ἄτσαλος*, τά *τσαλοτρώγω*, *τσαλοπίνω*, *τσαλοπατῶ*».

Ὁ Κ. Α. Πιλαβάκης¹¹² βελτιώνοντας ὀρισμένα λήμματα τῆς πρώτης ἐκδοσης τοῦ Ἐτυμολογικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ν. Π. Ἀνδριώτη, παρατηρεῖ σύντομα: «*Τσαλαβουτῶ* καί *τσαλαπατῶ*. Ἀναγράφεται μόνο ἡ ἔτυμ. τοῦ Μ. Φιλήντα ἀπό τό *ἔξαλλα - βουτῶ* καί *ἔξαλλα - πατῶ*. Πιθανώτερο ἀπό τό *ἄτσαλ(λ)α - πατῶ*, πού πρότεινε ὁ Ξανθοῦδιδης». Ὁ Β. Σκουβαράς¹¹³ γράφει γιά τό ἔτυμο τῶν ρημάτων *τσαλαπατῶ* καί

107. Alessio da Somavera, *Θησαυρός τῆς ρωμαϊκῆς καί τῆς φράγκικῆς γλώσσας*, Παρίσι MDCCIX, σ. 408.

108. Ὁ John Florio, ὅ.π., σ. 55, γράφει: «*Calpestare*, to trample or tread under foote», καί στή σ. 383: «*Sostare*, to linger, to delay, to loyter, to trifle the time idlie away. Also to sustain, to stand under, to submit, to stand».

109. Ἄδ. Κοραῆ, Ἄτακτα, τ. 2, σ. 349-350. — Ὁ Κ. Οἰκονόμος, ὅ.π., τ. 3, σ. 70, ἐκφράζει τήν ἴδια ἄποψη, ἴσως παρμένη ἀπό τόν Κοραῆ: «ἐκ τοῦ *λάξ* μεταθέσ. καί τό λτ. *caix* (πτέρνα), ὡς τό Σ. *τσαλαπατῶ* (οἶον *ξαλαπατῶ*) ἐκ τοῦ *λάξπατῶ*».

110. Μ. Φιλήντα, *ΓΓΕ*, τ. 1, σ. 150.

111. Βιτζέντζου Κορνάρου, *Ἐρωτόκριτος*, ἐκδ. Στ. Α. Ξανθοῦδιδη, Ἡράκλειον 1915, ἀνατ. 1973, σ. 514.

112. Κ. Α. Πιλαβάκης, Ἐπισημώσεις καί παρατηρήσεις στό Ἐτυμολογικό Λεξικό τοῦ Ν. Ἀνδριώτη, *Κυπριακά Γράμματα* 18 (1953) 258.

113. Βαγγέλη Σκουβαρά, *Ἰχνηλατώντας*, σ. 79.

τσαλαβουτῶ: «Ἐγὼ θαρρῶ πῶς πρῶτο συνθετικό τῶν ρημάτων αὐτῶν εἶναι τὸ ἐπίθετο ἄτσαλος = κακός· ἀκατάστατος· ἀταχτος. (Ἐπίρρημα: ἄτσαλα). Τὴν ὑπόθεσίν μου αὐτὴ τὴ στηρίζω στὸ μεσαιωνικὸ ἐπίθετο: ἀτζαλοπεριπάτης, πού τὸ συναντοῦμε στὸ πτωχοπροδρομικὸ ποίημα «Κατὰ Ἑγουμένων» (στιχ. 552). Ἀτζαλοπεριπάτης λεγόταν ἐκεῖνος πού περπατοῦσε ἀταχτα. Ἄν, ἀναλογικὰ μ' αὐτό, σχηματίστηκε κι ἐπίθετο *ἀτσαλοπάτης, τότε σίγουρα ἀπὸ κεῖ βγήκε πρῶτα ρῆμα *ἀτσαλοπατῶ, ὕστερα, μ' ἀφαίρεση τοῦ ἄτονου α, τσαλοπατῶ, καὶ τέλος τσαλαπατῶ μ' ἐξακολουθητικὴ ἀφομοίωση. Ἄν αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια, τότε δὲ στέκει ἡ γνώμη τοῦ Χατζιδάκη, ὅτι τὸ ποντιακὸ τσαλοπατῶ εἰπώθηκε ἀντὶ τοῦ σωστοῦ τσαλαπατῶ, μὰ ἀπλούστατα, τὸ ποντιακὸ ρῆμα εἶναι τὸ πρωτόθετο καὶ μᾶς μαρτυρεῖ τὸ μεταβατικὸ τύπο τοῦ τσαλαπατῶ. Τὰ ἴδια, χωρὶς καμμιά προσθήκη, μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ τὸ τσαλαβουτῶ».

Ἄν D. Moutsos¹¹⁴, σχολιάζοντας τὴν ἐρμηνεία τοῦ Β. Σκουβαρά, παρατηρεῖ: «Ρήματα ὅπως ἀτσαλοτρώγω (cf. τσαλοτρώγω), τσαλοπίνω, δείχνουν ὅτι τὸ σύνθετο *ἀτσαλοπάτης δὲν ὑπόκειται στὸ ρῆμα τσαλαπατῶ, πού προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄτσαλα + πατῶ > τσαλαπατῶ (cf. ἄτσαλα + πίνω > ἀτσαλοπίνω) καὶ μὲ ἀφομοίωση τοῦ /ο/ σὲ /α/ (ἀτσαλαπατῶ > τσαλαπατῶ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ σύνθετο ἀτσαλοπεριπάτης σχετίζεται μὲ τὸ *ἀτσαλοπεριπατῶ». Ἄν Γ. Πάγκαλος¹¹⁵ ἀναφέρει: «Κατ' ἐμὲ δὲ ἐκ τοῦ τσαλαχοπατῶ (τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ οὐσ. τσάλαχο [= θόρυβος], τὸ ὁποῖον ἴδ., καὶ τοῦ πατῶ) > τσαλαπατῶ καὶ τσαλοπατῶ, καθ' ἀπλολογικὴν ἀποβολὴν τῆς -χο καὶ -αχ. Ἡ λ. τσάλαχο παρ' ἡμῖν εἶναι συνθησεστάτη, ἐνῶ αἱ φρ. τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Φιλῆντα δὲν λέγονται, ὥστε νὰ ἐπιδράσουν πρὸς σχηματισμὸν τοῦ μεσν. τούτου ρήματος. Πατῶ μὲ τσάλαχο, θόρυβον, κατὰ τὸ πάτημα παράγω θόρυβον, πατῶ ἀπροσέκτως».

Οἱ προσπάθειες πού ἔγιναν γιὰ ἐτυμολόγησι τῆς λ. εἶχαν γιὰ ἀφετηρία τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀλλὰ δὲν ἀπέδωσαν οὐσιαστικά

114. D. Moutsos, 'Middle and Modern Greek ἄτσαλος and Related Problems', *Orbis* 21 (1972) 224. Ἄν D. Moutsos παράγει τὴ λ. ἄτσαλος ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν τύπον *ἀτάτσαλος: «In a nominal phrase τὰ ἀτάτσαλα (sc. παιδία) 'the disorderly (sc. children)', which is morphophonemically realized as /atatsala/, an aphaeresis of the initial unstressed /a-/ of *ἀτάτσαλος as well as a reduction of /-ta/ by means of haphology is safe to postulate. Thus /atatsala/ could give /atsala/. Since τὰ is the article and because of the /a+ɑ/ → /ɑ/ morphophonemic rule in word boundaries, the derivation of the new morpheme /atsala/ is fully justified. Thus on the basis of ἄτσαλα the new adjective ἄτσαλος resulted, coined after *ἀτάτσαλος».

115. Γεωργίου Ἐμμ. Παγκάλου, *Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης*, τ. 4, Ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 210-211.

ἀποτελέσματα· τὴ σωστὴ ἐρμηνεία τὴν ἔχει παρουσιάσει ὁ Μ. Φιλῆντας¹¹⁶, πού γράφει: «Γιὰ τὴ σύνθεσι μιᾶς ξένης λέξης καὶ μιᾶς ἐλληνικῆς πρέπει νὰ ξαίρουμε πῶς ὁ λαὸς πού κάνει τὴ σύνθεσι, ἅμα γίνετ' ἢ ξένη λ. δική του, δὲν τὴν θεωρεῖ πιά γιὰ ξένη καὶ τὴ συνθέτει μὲ μιὰ γνήσια δική του, σὰ νὰ πρόκειται γιὰ δυὸ ἀπ' τὴν ἀρχὴν δικῆς του λέξεις· πρβλ. τουρκ. *ichala* - δυνατά, ἔτσι λοιπὸν εἶπε: *τσαλαπατῶ, τσαλαβουτῶ*. Στὴ ΓΓΕ α', 150, ἐτυμολογῶ λάθος τὰ *τσαλαπατῶ, τσαλαβουτῶ* καὶ πρέπει νὰ λείψουν ἀπὸ κεῖ. Αὐτὸ ἐδῶ εἶναι τὸ σωστό:¹¹⁷ πρβ. *ichalakiurek* = δυνατό κουπί - κωπηλασία, *ichala-dey-nek* = δυνατό ραβδί = ξύλισμα»¹¹⁸.

7) «τζαλαχώνω Χαλδ. Ἄγνωστου ἐτύμου. Τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ τὸ τῆς κοινῆς τσαλακῶνω. Λερώνω, ρυπαίνω» (ΙΛΠ 2,375). Δὲ νομίζω ὅτι τὸ ποντιακὸ ρῆμα τζαλαχώνω σχετίζεται μὲ τὸ τσαλακῶνω¹¹⁹, ἐκτός ἀπὸ κάποια φωνητικὴ ὁμοιότητα, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπάρχει σχέση

116. Μ. Φιλῆντα, 'Γλωσσικά, Ἐτυμολογίες σὲ Θρακικὴς λέξεις', *Θρακικά* 4 (1933) 291. — Ι. Ι. Παπαρηγοράκη, *Συλλογὴ ξενογλώσσων λέξεων τῆς ὁμιλουμένης ἐν Κρήτῃ*, Ἐν Χανίοις 1952, σ. 123.

117. Ι. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 648α: «τσάλα ἐπρ. τύπων σφοδρῶς». Ἄν Α.Β. Θεοφυλακτίδης, *Λεξικὸν Τουρκοελληνικόν*, Κωνσταντινούπολις 1960 σ. 132, γράφει: «*cala* ἢ *cala*: μορ. ὅπερ προστιθέμενον ἐνώπιον τῶν ὀνομάτων προσδίδει ἔμφασιν π.χ. *cala kasik yemek* = τρώγω βιαστικά, *cala kürek açılmak* = ἀπομακρύνομαι τῆς παραλίας κωπηλατῶν δυνατά, *cala rıza götürmek* = προσάγω τινὰ διὰ τῆς βίας, *cala çene konusmak* = φλυαρῶ ἀκαταπαύστως, *cala yaka* = αἰφνιδια σύλληψις, *cala yaka etmek*: (δημ.) τὸν συλλαμβάνω ἀπὸ τὸν γακᾶ». Ἡ τουρκ. λ. *cala* = κτυπῶ δυνατά, προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα *çalmak* = κτυπῶ. — Ι. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 648α. — G. L. Lewis, *Turkish Grammar*, Oxford 1967, σ. 175.

118. Ἄν Στ. Μάνεσης, ὁ.π., *Λεξικογραφικόν Ἀρχεῖον* 10 (1964-65) 115, ὕπ. 10, ἀναφέρει: «Ἰσως ἐκ μὴ παραδιδόμενου ἀτσαλοπατῶ, ὅπερ ἐρμηνεύει πως τὸν ἕτερον μυκόν. τύπ. σουλοπατῶ. Πβ. τὸ ἀτσαλο- ὡς πρῶτον συνθετικόν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ρυπαροῦ καὶ ἀτάκτου, ἐν τοῖς ἀτσαλοδοῦλης, ἀτσαλοκουβέντα, ἀτσαλοφαγιά. Ἐπίσης τὸ ἀτσαλιά καὶ, φυσικά, τὸ ἄτσαλος. Ἄν Η. Pernot, *Chio* 3,555, γράφει: «τσαλαβουτῶ - τσαλαπατῶ... τσαλεύω = ἀτσαλεύω. Ἐπὶ ἔτι ἐνταῦθα πρόθημα ὀνειδιστικόν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν ἐν τῷ τσαλακῶνω... Πβ (ἀτσαλοπεριπάτης καὶ τσαλοπεριπάτης, Hessel. — Pernot, *Poem. prodrom.*, 3, 400...». Πβ. ΙΑ, ἐν λ. ἄτσαλος».

119. Ἄν Μ. Φιλῆντα ΓΓΕ, τ. 1, σ. 145, γράφει: «τσαλακῶνω < διαλακῶνω». Ἄν Ν.Π. Ἀνδριώτης, *ΕΑ*, σ. 382, ἀναφέρει τὴν ἀποψη τοῦ Φιλῆντα μὲ ἓνα «ἴσως». Ἄν ἴδιος, 'Γλωσσικά σύμμεικτα', *Φίλτρα, Τιμητικὸς τόμος Σ.Γ. Κασσωμένου*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 319, γράφει γιὰ τὸ ἐτυμ. τῆς λ.: «Γι' αὐτό, ὥσπου νὰ βρεθῆ τίποτε καλύτερο, προτείνω τὴν ἐξῆς ἐρμηνεία: Ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον ρῆμα ψαλάσσω = ψαύω ἐλαφρά, ἔχουμε ἀρχαῖα ἐπίθετα ψαλακτός = αὐτὸς πού ψαύεται ἢ μπορεῖ νὰ ψηλαφηθῆ, καὶ ἀψαλακτος = ἀθικτος, ἀψηλάφητος. Δὲν θὰ ἦταν, νομίζω, πολὺ τολμηρὸ νὰ δεχθῶμε τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς παλαιοῦ *ψαλακῶ - *ψαλακῶνω, πού μὲ τροπὴ τοῦ ψ σὲ τσ, μᾶς ἐδῶσε τὸν τύπον τσαλακῶνω. Ἄν ὅτι

παραγωγική. Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀραβικό¹²⁰ زَلَاخ *zalakha* = κηλιδῶνω, λερῶνω, ρυπαίνω. Ἐξ αἰτίας τῆς ἰσχυρῆς οὐρανικῆς¹²¹ ἄρθρωσης τοῦ /z/ στὴν ἀραβική, ἡ λ. *zalakha* θά πέρασε ἀρχικά στὴν ποντιακή ὡς **τζαλαχῶνω* /tʃala'hono/ > **τζιαλαχῶνω*, μέ τροπή τοῦ *τζα-* > *τζια-*, καί ὕστερα, λόγω ἀπουράνωσης (depalatalization), ὡς *τζαλαχῶνω*.

8) «*τζαλίμιν τό, ἀμάρτ. τζαλίμ*» Χαλδ. Λέξις ξένη. Ἄργιλος» (ΙΑΠ 2,375). Ὁ Δ. Οἰκονομίδης¹²² νομίζει ὅτι ἡ λ. εἶναι ἀρμενικῆς ἀρχῆς. Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκικό¹²³, *çahni* = κόκκινη ἀργιλώδης ἄμμος.

9) «*τζάμπουρο τό, Ἰν. Πιθανῶς ἀπὸ τὸ Τουρκ. cibre*. Πρβλ. τὸ συνών. *τζέπρᾶ, Στέμφυλον*» (ΙΑΠ 2,375). Στὴ νεοελληνική ἀπαντᾶ ἡ λ.¹²⁴ «*τσάμπουρο (τό)* δημ. ὁ σκελετός τοῦ βότρυος, τῆς σταφυλῆς ὡς ἔχει μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ραγῶν», ἡ ὁποία δὲ σχετίζεται ἐτυμολογικά μέ τὴν ποντιακή λ. *τζάμπουρο, τό*, = στέμφυλο, ἀλλὰ παράγεται ἀπὸ τὴ λ. *τσαμπί* > *τσάμπ-ουρο* (βλ. παρακάτω λῆμμα *τζαμπρί, τό*).

Στὴν τουρκική γλώσσα βρίσκεται ἡ λ.¹²⁵ ÇİBRE *cibre* = τσίπουρον, ἤτοι ὁ φλοιός καί οἱ πυρήνες τῶν σταφυλιῶν ἢ ἄλλων καρπῶν, οἱ μετὰ τὴν ἐκθλιψιν ὑπολειπόμενοι, ἐκπίεσμα, ἀπόθλιμμα.

ἡ τροπή αὐτὴ εἶναι φωνητικά δυνατὴ μᾶς τὸ διδάσκουν τὰ κοινὰ *κόψιχος* > *κότσικας, κοψός* > *κουτσός, ψευδός* > *τσευδός* καί πολλά ἰδιωματικά». Τὸ Ἑγκυκλοπαιδικόν *Λεξικόν Ἑλευθερουδάκη*, τ. 12, σ. 331, παράγει τὴ λ. ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *sciatalaquare* = ἀσωτεύω, διασκορπίζω. Στὴν ἀλβανική ἀπαντᾶ τὸ ρῆμα *callakoj* = crush = συνθλίβω *crumple* = ζαράνω, τσαλακῶνω, ἀπ' ὅπου ἴσως καί τὸ νεοελληνικὸ *τσαλακῶνω*. S.E. Mann, ὁ.π., σ. 46.

120. F. Steingass, *Ar.-Engl.*, σ. 640β. — J.B. Belot, *Vocabulaire Arabe-Français*, Beyrouth 1899⁶, σ. 454α. — Mevlüt Sarı, *El-Mevârid, Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul 1980, σ. 931β: «*zalakha* = karartmak = σκοτεινιάζω». — Ahterî Kebîr, *Arapça - Türkçe Bûyûk Lügat*, İstanbul 1978, σ. 286β.

121. W. Wright - W. Robertson Smith - M.J. de Goege, *A Grammar of the Arabic Language*, τ. 1, Cambridge 1975, σ. 6. — J.A. Haywood - H.M. Nahmad, *A New Arabic Grammar of the Written Language*, London 1976, σ. 511β - 511c.

122. Δ. Η. Οἰκονομίδης, ὁ.π., σ. 364.

123. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1055. — *Söz Derleme Dergisi*, τ. 1-3, İstanbul 1939-1942, τ. 1, σ. 297.

124. Δ. Δημητράκου, ὁ.π., τ. 9, σ. 7324.

125. I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 609β. — J.Th. Zenker, ὁ.π., σ. 348γ. — H.K. Kadri, ὁ.π., τ. 2, σ. 283β. — J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 643α. — W. Radloff, ὁ.π., τ. 4, σ. 157.

Ἡ τουρκική λ. ἔχει περάσει στὴν ποντιακή διάλεκτο ὡς «*τζέπρᾶ τά, Κερ. - τζόπρᾶ, Κερ. τζοῦπρον τό, Οἶν.*» Ἀπὸ τὸ Τουρκ. *cibre*. Τά μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ χυμοῦ τῶν σταφυλιῶν ὑπολειπόμενα στέμφυλα» (ΙΑΠ 2,380)¹²⁶. Στὴ μεσαιωνική ἐλληνική βρίσκεται ἡ λ.:¹²⁷ «*τζίπουρα, τζίπουρίτης, Vinacea, flores, Στέμφυλα, περιπίσματα*. Lexicon MS. ex Cod. Reg. 1843. *γίγαρτα, τά κοινῶς λεγόμενα τζήπουρα*», ἀλλὰ ἡ λ. ἀπαντᾶ καί ὡς:¹²⁸ «*τζίπορα, Vinacea, in Turco-Graecia Crusij*». Ὁ Σκ. Βυζάντιος¹²⁹ ἐτυμολογεῖ τὴ λ. ἀπὸ τὸ *σήπουρον*, ἄποψη ποῦ ἀποδέχεται καί ὁ Ἀθ. Χ. Μπούτουρας¹³⁰, ἀλλὰ ποῦ σωστά τὴν ἀπορρίπτουν ὁ Σ. Β. Ψάλτης¹³¹ καί ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης.

Ὁ G. Meyer¹³² σχετίζει τὸ ἀλβανικό¹³³ *cipëra* = lees of olives, τὸ νεοελληνικὸ *τσίπουρο* καί τὸ βουλγαρικὸ *džipurî* μέ τὴ λ. *τσιπά, ἄλβ. çipe*, ρουμ. *çipă* κλπ. Ὁ M. Vasmer¹³⁴ ἐτυμολόγησε σωστά τὴ λ. ἀπὸ τίς

126. Ὁ I.I. Κεσίσογλου, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς*, Athènes 1951, σ. 107, ἔχει ἀποθησαυρίσει τὴ λ.: «*τζίπρῆς δᾶ (τσιπούρα), τουρκ. cibre*».

127. Du Cange, ὁ.π., σ. 1571. — *Les cinq livres de la loi (Le Pentateuque)*, ἔκδ. D.C. Hesselung, Leide - Leipzig 1897, σ. 442.

128. Du Cange, ὁ.π., σ. 465. — Ἀδ. Κοραῆ, *Τά μετὰ θάνατον εὐρεθέντα συγγραμμάτια*, ἔκδ. ἀπὸ τὸν Ἀνδρ. Ζ. Μαμούκα, τ. 1, Ἔγλη Γαλλογαρδικοῦ Λεξικοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1881, σ. 212, λ. marc de raisins.

129. Σκαρλάτου Δ. Βυζαντίου, *Λεξικόν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου*, Ἀθήνησι 1857², σ. 365.

130. Ἀθ. Χ. Μπούτουρας, ὁ.π., σ. 14.

131. Σ.Β. Ψάλτης, Ἡ περὶ τῆς ἀναμίξεως ἰδιωματικῶν στοιχείων ἐν τῇ κοινῇ θεωρίᾳ, Ἀθηνᾶ 28 (1916) 191 καί ὑπ. 2. — Ν. Π. Ἀνδριώτης, *ΕΛ*, σ. 385.

132. G. Meyer, *Et. Wört.*, σ. 441. — Ὁ Χ.Π. Συμεωνίδης, *Οἱ Τσάκωνες*, σ. 129, ὑπ. 3, ἐτυμολογεῖ τὴ λ. *τσιπούρο* ἀπὸ τὸ **τριβουλο, *τριβουλα*.

133. S.E. Mann, ὁ.π., σ. 50. — Fjalor, ὁ.π., σ. 227.

134. Ὁ M. Vasmer 'Mittel und Neugriechisches', *Festschrift für P. Kretschmer. Beiträge zur griechischen und lateinischen Sprachforschung*, Berlin 1926, σ. 277-278, παρέθεσε τὸ ἐξῆς ὕλικό ἀπὸ τίς τουρκικῆς γλώσσες: alttschuwassisch **çöprâ*, tschuwass. *çəpre* 'Hefe, Bodensatz', kasantatar. *çiprâ* 'Hefe, Sauerteig', baschkir. *süprâ* 'Bodensatz', kirgis. *çöpra*. — Τοῦ ἴδιου, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, τ. 1-3, Heidelberg 1950-58, τ. 1, σ. 413, τ. 3, σ. 302. — *Glotta* 17 (1929) 233. — Ὁ Nicholas Poppe, *Studies of Turkic Loan Words in Russian*, Wiesbaden 1971, σ. 43-49, παρουσιάζει τὴ συμβολὴ τοῦ M. Vasmer στὴν ἐτυμολόγησιν ρωσικῶν λέξεων τουρκικῆς προέλευσης. — Ὁ Ν. C. Conomis, 'Parerga II', *Ἑλληνικά* 35, 1984, 60, βελτιώνοντας ὀρισμένα χωρία τῆς ἐκδόσεως τῶν *Γεωπονικῶν* τοῦ Beckh (Leipzig 1895), γράφει: «6.11.17 *στέμφυλα, τουτέστιν τὰ τζίπουρα* for the γίγαρτα used in the book. Mod. Greek τσίπουρο is hesitatingly derived in Andriotis *EA*³, p. 382a after M. Vasmer... from turcotataric *sapre* but is it feasible for a 'vorosmanisches Lehnwort' to have been naturalised already in the 10th century? Nor is

τουρκικές γλωσσές, στίς όποιες άνευρίσκονται οί ακόλουθοι τύποι¹³⁵: μεσ. τουρκ.¹³⁶ *çöp* 'κατακάθια', ύπολείμματα (σταφυλιών) τσαγατάι *çäpräk* 'κατακάθια', καζαχικό *çöprä, çöbro*, ταταρικό του Καζάν *çürpä*, τσουβασικό *s'äpre* (άρχ. βουλγ. **çöpräg* > ούγγρ. *söprő, seprő*), κουμανικό *çurpek* 'φασκιά', τουρκικά - Tümen *çübräk* 'κουρέλι', τελεουντικό *çübräk* 'πετσέτα'. 'Η λ. *τζάμπουρο* = στέμφυλο, προέρχεται από τήν ίδια πηγή πού προέρχεται και τό μεσαιωνικό *τζίπουρο*, αλλά όχι από τό τουρκικό *cibre* = στέμφυλο, πού έτυμολογείται από τό νεοελληνικό *τζίπουρο*¹³⁷, τό όποιο μέ τό βόρειο φωνηεντισμό προφέρεται ώς *τζίπ'ρ(ο)υ* > τουρκ. *cibre* πρόκειται δηλαδή για άντιδάνειο τής τουρκικής. 'Η τουρκική λ. *cibre* βρίσκεται στή σερβοκροατική¹³⁸ *džibra*, βουλγ. *džibri*, και τό νεοελληνικό *τσιπουρο* βρίσκεται στήν άρωμουνική¹³⁹ *çipur* 'marc de raisin', άλβανική¹⁴⁰ *çipëra*, ιταλική¹⁴¹ *çipura*.

10) «*τζαμπρί τό*, 'Ιν. 'Από τό μεσ. ούσ. *τζαμπί*. 'Ο βότρυσ τής σταφυλής, τσαμπί» (ΙΑΠ 2,376). 'Ο Du Gange¹⁴² έχει άποθησαυρίσει τή λ.: «*τζαμπί, τζαμπίον, Racemus unae, βότρυσ, Pampinus, in Lexico Cygilli: επιφυλλίδες, τά τζαμπία. Ex Italico Zampa*». 'Ο Somavera¹⁴³ καταχωρίζει τή λ.: «*τζαμπί, τό, Grappola, grappolo, raccioro di uva*», και ό Σπ. Βλαντής¹⁴⁴ τίς λέξεις: «*τζάμπα, ή. ούσ. grappe de raisin,*

the term so widespread as Vasmer seems to think. It is unknown in some regions, for example Cyrgus».

135. M. Räsänen, δ.π., σ. 118.

136. 'Ο Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, σ. 394, γράφει: «*ç:b* άρχικά 'κατακάθια, ύπολείμματα', και τά παρόμοια: όπότε, γενικότερα, 'κάτι χωρίς άξία, σκουπίδι', και έπομένως, ειδικότερα, 'πελεκούδια, κομμάτια από άχυρο' και τά παρόμοια ...*çöb durđyu'l- xamr* 'τό κατακάθι του κρασιού'».

137. 'Ο Andreas Tietze, 'Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch', *Oriens* 8 (1955) 242, λήμμα 274, σημειώνει: «*τσιπουρο* 'weintreber': *cubur* (Konya, İcel), *cubar* (Ort nicht angegeben) 'dasselbe'. Die Hochsprache verwendet in diesem Sinne *cibre* (schon bei Meninski), dem der griechische Plural zugrunde liegt». — *New Redhouse*, σ. 228.

138. P. Skok, δ.π., τ. 1, σ. 473.

139. T. Papahagi, δ.π., σ. 1072. — K. Νικολαΐδη, δ.π., σ. 555.

140. S. E. Mann, δ.π., σ. 55.

141. M. Cortelazzo, *L'Influsso linguistico Greco a Venezia*, Bologna 1970, σ. 281: «*çipura* s. m. pl. "vinacce"».

142. Du Cange, δ.π., σ. 1561.

143. Al. da Somavera, δ.π., σ. 408.

144. Σπ. Βλαντή - Γ. Βεντότου, *Λεξικόν τής γραικικής γαλλικής τε και Ιταλικής γλώσσης*,

grappolo», «*τζαμπί, τό. ούσ. grappilon, grappoletto, grappolino*». 'Ο Κ. Οικονόμος¹⁴⁵ άναφέρει χαρακτηριστικά για τήν έτυμολογία τής λ.: «*στύμος = στύπος· και στ = τσ = τζ, στζ·* όθεν οίμαι και τό Σ. *τσαμπίον* (βότρυσ) = σταμπίον = σταπίον, σταπίς (όθεν σταφίς), *στάφυς* όθεν και (στάφυλος), *σταφυλή* (στάπω = στείπω, στείβω) όθεν, ίσως, και τό 'Ιτ. *zampa*». 'Ο G. Meyer¹⁴⁶ επανέρχεται στήν έτυμολόγηση τής λ. από τό ιταλ. *zampa*, 'πόδι ζώου', και προσθέτει¹⁴⁷: «για τή μεταφορική σημασία πρβλ. *gambale* 'κοτσάνι' από τό *gamba* 'γάμπα, κνήμη'». 'Ο P. Kretschmer¹⁴⁸ δέχεται τήν ίδια έτυμολογική άρχή τής λέξης, αλλά συγχρόνως παρατηρεί ότι δέν εξηγείται ή σημασιολογική διαφορά τής λέξης. 'Ο Ad. Maidhof¹⁴⁹ παράγει τή λ. από τό βενετικό *zampin*, ιταλ. *zampino*, ύποκοριστικό του *zampa* «πόδι ζώου»· τή γνώμη του άναφέρουν ό Ν. Π. 'Ανδριώτης¹⁵⁰ και ό Στ. Μάνεσης¹⁵¹. 'Ο Χρ. Γ. Λάζαρης¹⁵² έτυμολογεί τή λ. από τό ιταλ. *chiappa*, χωρίς νά έρμηνεύει τήν ιταλική λέξη, ή όποία σημαίνει¹⁵³: γλουτός, πιάσιμο, προεξέχων βράχος· ή έτυμολόγησή του είναι άστήρικτη, κυρίως για σημασιολογικούς λόγους.

'Εν Βενετία 1820, σ. 651. — J.A. E. Schmidt, *Νέον Λεξικόν πρόχειρον άπλο-ελληνικόν-γαλλικόν και γερμανικόν*, 'Εν Λειψία 1838, σ. 502.

145. Κ. Οικονόμου, δ.π., τ. 3, σ. 334.

146. 'Ο G. Meyer, *Et. Wörtb.*, σ. 439, έτυμολογώντας τήν άλβανική λ. *cambür* = μικρό τσαμπί, τή σχετίζει μέ τίς λ.: *τσάμπα, τσαμπί, τσάμπουρον* 'Weintraube' και παράγει τίς λ. από τό ιταλ. *zampa* 'πόδι ζώου'. — S.E. Mann, δ.π., σ. 46.

147. G. Meyer, *NS II*, Wien 1894, σ. 89, και *NS IV*, 1895, σ. 91. — M. Τριανταφυλλίδη, *Die Lehnwörter der Mittellgriechischen Vulgärliteratur* [= "Απαντα, τ. 1, 1963, σ. 436]. — 'Ο 'Ιάκ. Θωμόπουλος, *Πελασγικά ήτοι περί τής γλώσσης των Πελασγών*, 'Εν 'Αθήναις 1912, σ. ν', άναφέρει: «*σατήραι* σκάφαι βοτρώων. — 'Αλβ. *τσάμπουρ-ι* 'βότρυσ', τό ήμέτερον *τσάμπα, τσάμπουρον*».

148. Paul Kretschmer, *Neugriechische Dialektstudien I, Der heutige lesbische Dialekt*, Wien 1905, άνατ. 1975, σ. 427. — 'Ο Η. Pernot, *Études de linguistique Néo-Hellénique, I, Phonétique des parlers de Chio*, τ. 3, Paris 1946, άναγράφει άπλώς τήν άποψη του G. Meyer, *NS IV*, 91, ιτ. *zampa* 'patte, griffe d' un animal'.

149. A. Maidhof, *Neugriechische Rückwanderer aus den romanischen Sprachen unter einschluß des Lateinischen*, Athen 1931, σ. 74.

150. Ν. Π. 'Ανδριώτη, *ΕΑ*, σ. 382.

151. Στ. Μάνεση, δ.π., *Λεξικογραφικόν 'Αρχεϊον* 10 (1964-65) 112, ύπ. 14. — Βλ. και Κώστα Κόντου, *Μελετήματα Α'*, 'Αθήνα 1958, σ. 67-68.

152. Χριστ. Γ. Λάζαρη, *Τά Λευκαδίτικα*, 'Ιωάννινα 1970, σ. 185. [Βιβλιοκρισία τής έργασίας από τον Γ.Γ. Μαγουλά, 'Ετυμολογικά', άνατύπωσης εκ τής ΕΕΦΣΠΑ 1969-1970, σ. 325-350].

153. *The Great Sansoni Dictionaries, It.-Engl.*, τ. 1, σ. 223.

Στή βενετική διάλεκτο ἀπαντᾶ ἡ λ. *zampin*¹⁵⁴ «(Colla z aspra) s. m. Zampino, piccola zampa. Zampino, dicesi poi alla Pelle della zampa del Porco, la quale è riempita di salsiccia; ed è cibo pregiato, specialmente lo zampino di Modena». Στά ἰταλικά ἢ λ. *zampino* (I)¹⁵⁵ σημαίνει: πόδι ζώου, ὑποκορ. τοῦ *zampa*, καί *zampino* (II)¹⁵⁶ = Πικέα ἢ ὑψικάρηνος (*Picea excelsa* Link.). Ἡ λ. *zampa*¹⁵⁷ ἔχει τίς ἀκόλουθες ἔννοιες: the pawe (= τό πόδι ζώου), the clawe (= ἡ ἄηλη, ἢ ὀπλή), the clutch (= τὰ νύχια) or gripe of any beast (= ἡ τό πιάσιμο, ἢ λαβή ὁποιοῦδήποτε ζώου).

Ὁ Ἀδ. Κοραῆς¹⁵⁸ παρατηρεῖ: «Grappe, Τζαμπιον, Δουκάγγιος. Κακῶς τό παράγει ἀπό τό Ἰταλικόν *Zampa*, τό ὁποῖον σημαίνει ἄλλο». Ἡ λέξη δέ σχετίζεται μέ τό ἰταλικό *zampin*, *zampino*, *zampa* = πόδι ζώου, γιατί παραμένει ἀνεξήγητη ἢ σημασιολογική της ἐξέλιξη ἄλλωστε, γιά ποιό λόγο νά περάσει ἡ ἰταλική λέξη στήν ἑλληνική μέ μιᾶ σημασία ἢ ὁποία ἀγνοεῖται στά ἰταλικά καί νά μὴν ὑπάρχει ἡ ἀρχική σημασία τῆς λέξης στά ἑλληνικά; Ἡ λ. εἶναι μεσαιωνική καί προέρχεται ἀπό τὴν περσική¹⁵⁹ λ. *چامبا* *chamba* = grape -stalks = τσάμπουρα ἀπό τὰ μικρασιατικά ἰδιώματα ἢ ἑλληνική λ. εἰσχώρησε

154. Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto Veneziano*, Venezia 1856², σ. 805. Οἱ G.F. Turato-D. Durante, *Vocabolario Etimologico Veneto-Italiano*, Padova 1978, σ. 258, γράφουν: «*zampe-vinacce*, bucce dell' uva (= τσίπουρα). Corrispondente all' italiano spregiativo "ciarpe" nel senso di "frutti cattivi" o "frutti che possono far male"». Εἶναι πολὺ πιθανόν ἢ λ. *zampe* = τσίπουρα, στέμφυλα, πού ἀνευρίσκονται μόνο στοῦ ἀνωτέρω ἔργου, νά προέρχεται ἀπό τὴν ἑλληνική λ. *τζάμπα*, ἢ, = *grappe de raisin*, ὅπως καί ἡ λ. τσίπουρο, -α, ἔχει περάσει στά ἰταλικά ὡς *cipura* βλ. ἀνωτέρω ὑπ. 141.

155. *Vocabolario degli Accademici della Crusca*, τ. 5, In Venezia MDCCLXIII², σ. 240. — *Italian - English*, τ. 2, σ. 1467.

156. Battisti-Alessio, ὁ.π., τ. 5, σ. 4106. — Δ. Σ. Καββάδα, *Εἰκονογραφημένον Βοτανικόν-Φυτολογικόν Λεξικόν*, τ. 8, Ἀθῆναι ἄ.χρ., σ. 4018. — Στά ἰταλικά γιά τὴν Πικέα τὴν ὑψικάρηνος (*Picea excelsa* Link.= *Picea vulgaris* Link.) χρησιμοποιοῦνται τὰ ἐξῆς δημῶδη ὀνόματα: *Abeto pece*, *Epicea*, *Abeto di Norvegia*, *Pezzo*, *Picella*, *Zampino*. — Armenag K. Bedevian, *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Languages*, Cairo 1936, σ. 459, λῆμμα 2671.

157. John Florio, ὁ.π., σ. 459. — *Voc. della Crusca*, τ. 5, σ. 239. — *Italian - English*, τ. 2, σ. 1467. — Battisti - Alessio, ὁ.π., τ. 5, σ. 4106. — G. - F. Barberi - N. Basta - E.A. Cerati, *Gran Dizionario Italiano Francese*, Paris 1854, σ. 1318.

158. Ἀδ. Κοραῆ, *Ἔγλη Γαλλογαυραϊκοῦ Λεξικοῦ*, τ. 1, σ. 172-173.

159. F. Steingass, *Persian-English*, σ. 400α. — Franz Meninski, *Lexicon Arabico - Persico-Turcicum*, Hg. von Bernhard de Jenisch und Fr. de Klerl., τ. 1-4, Viennae 1780-1802, 1.2, σ. 398-399: *چامبا* c'emble 3) *Acinus uvae*.

στὶς τουρκικές διαλέκτους¹⁶⁰ ὡς *cambit*, *cimbi*, *cimli*.

11) «*τζαραμπούλα ἢ*, Σάντ. Χαλδ. Ἀγνώστου ἐτύμου. Τό ἔντομον πυγολαμπίς, κολοφωτιά. Πβ. *τζιλιμπούρδα*» (ΙΑΠ 2,377). Εἶχα ἀμφιβολίες γιά τό ἔτυμο τῆς λέξης καί ἔγραφα: ¹⁶¹ «Πρβλ. τό περσικό *chiragla* = πυγολαμπίδα». Ἡ λ. προέρχεται ἀπό τό τουρκικό¹⁶² *çarambula* = ates böceği = πυγολαμπίδα ἢ τουρκική λέξη ἴσως σχετίζεται μέ τὴν περσική.

12) «*τζαράνα τά*, Σάντ. *τζαράνα* Οἶν. Λέξις ξένη. 1) Τά δοκάρια τῆς στέγης. 2) Τό μεταξύ τῆς ὀροφῆς καί τῆς στέγης μέρος τῆς οἰκίας» (ΙΑΠ 2,377). Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται¹⁶³ ἀπό τό ἀρμενικό *ԳԵՐԱՆ* *qeran* = δοκάρι, στύλος, πάσσαλος ἢ ἀρμενική λέξη βρίσκεται στήν κορδική¹⁶⁴ ὡς *کیران* *kiran* = routre = δοκάρι, γρεντιά, πατερό, καί στήν τουρκική¹⁶⁵ ὡς *civan* = τά πλευρικά δοκάρια τῆς πόρτας. Ἡ ἀρμενική λ. παράγεται ἀπό τὴν ἰνδοευρωπαϊκή ρίζα¹⁶⁶ *ker-(e)nā* = κλήθρα, κλήθρος, σκλήθρα (*Alnus*), ἀπ' ὅπου καί τό ἀλβανικό¹⁶⁷ *ver(ë)* = κλήθρα (*Alnus*)¹⁶⁸.

13) «*τζαργάλιν τό*, ἀμάρτ. *τζαργάλ* Σάντ. Λέξις ξένη. Λεπτόν

160. A. Tietze, ὁ.π., *Oriens* 8 (1955) 241, λῆμμα 267. — Ἡ ἑλληνική λέξη ἀπαντᾶ στά τουρκικά ἰδιώματα ὡς: *cingil*, *cimba*, *cimbi*, *cimbi*, *cimbirt*, *cimbit*, *cimh*, *cimbi*, *cinkil*, *ciltin*, *cimbit*, *cimite*, *cimbi*, *cingil*, *cinkil*, *cirgil*, *cimbül*, *çikim*, *cingil*, *çinkil*, *çingel*, *çingil* = Küçük üzüm salkımı. — *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 920-921. — Ὁ Α. Tietze, ὅταν ἔγραφε τό προσεγμένο μελέτημά του γιά τὰ ἑλληνικά δάνεια στά τουρκικά ἰδιώματα, δέν εἶχε ὑπόψη του τό πλοῦσιο διαλεκτολογικό ὕλικό τοῦ *Derleme Sözlüğü*, γιατί δέν εἶχε ἐμφανισθεῖ οὔτε ὁ πρῶτος τόμος ἀκόμα.

161. Κ. Καραποτόσογλου, *Ἀρχεῖον Πόντου* 37 (1982) 241, λῆμμα 197.

162. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1080.

163. Κ. Καραποτόσογλου, *Ἀρχεῖον Πόντου* 37 (1982) 241, λῆμμα 198. — Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 117α.

164. M. Auguste Jaba - M. Ferdinand Justi, *Dictionnaire Kurde-Français*, St. - Pétersbourg 1879, σ. 328α. — Gr. Acharjan, ὁ.π., τ. 1, σ. 540αβ.

165. *Derleme Sözlüğü*, τ.3, σ. 925.

166. J. Pokorny, ὁ.π., σ. 1169.

167. S.E. Mann, ὁ.π., σ. 551.

168. Δ.Σ. Καββάδα, ὁ.π., τ.1, σ. 251-254. — Οἱ Θ. Χελδράιχ - Σπ. Μηλιαράκης, *Τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιοριζόμενα ἐπιστημονικῶς*, Ἐν Ἀθῆναις 1925², σ. 112, ἀναφέρουν τὰ δημῶδη ὀνόματα: *σκλήθρα*, *σκλήθρο*, *κλήθρο*, *κλήθρι* γιά τόν Ἄλνο τόν κολλῶδη (*Alnus glutinosa*).

ἀπόσχιμα ξύλου» (ΙΑΠ 2,377). Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρμενικό¹⁶⁹ չհլա *jghla*, πού προφέρεται ὡς *ji'ghla* = πελεκούδι, σχίζα.

14) «τζαρομάγος ἐπιθ. Χαλδ. Ἴσως ἀπὸ τὸ οὖσ. *τζάριν* καὶ *μάγος*. Ὁ ἔχων μάτια μικρά πού μόλις ἀνοίγουν (ἡ σημασιολογική ἐξέλιξις ἄγνωστη)» (ΙΑΠ 2,378). Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται¹⁷⁰ ἀπὸ τὸ *τζάρος* (= γέρος) < περσ. *zar* = γέρος, καὶ τῆ λ. *μάγος*.

15) «τζάτζα ἢ, Οἶν. Λέξις ξένη. Προσφώνησις πρὸς μεγαλύτεραν ἀδελφήν» (ΙΑΠ 2,378). Ὁ Somavera¹⁷¹ καταχωρίζει τῆ λ. *τζάτζα* Madre carnale. Ὁ Ἀδ. Κοραῆς¹⁷² γράφει: «*Τατάς*, μέ συνών. *Πατέρας*, Σ. *Τατᾶς*, Δ. Πατήρ, Ἑλλ. ἀπὸ τὸ Ὀμηρικόν *Τέττας* (Ἰλιάδ. δ', 412), ὅπου ὁ Εὐστάθ. λέγει «Τὸ δέ Τέττα προσφώνησις ἐστὶ καὶ νῦν φιλειταιρική νέου πρὸς μεῖζονα». Οἱ Γραῖκορ. ὠνόμαζαν καὶ «*Τατᾶν τῆς ἀλλῆς*». Δ. ἓνα τῶν αὐλικῶν, τὸν ἀπὸ τινὰς ἐξηγούμενον Παιδαγωγόν τῶν τέκνων τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ λέξις ὠνοματοποιήθη, ἀπὸ τῶν νηπιῶν τὴν γλῶσσαν. Τοιαύτην ὠνοματοποιεῖν ἔπαθε καὶ τὸ θηλ. *Τατά*, ἡ χυδαιότερον *Τζάτζα*, Σ. ἡ μήτηρ (*mère*). Ὁ Κ. Οἰκονόμος¹⁷³ σημειώνει μέ συντομία: «καὶ ἡ *μήτηρ Τηθύς* (Ὀμηρ.), καὶ ἡ Σ. παρά Χίοις, *τζάτσα* (= *τάτα*, *τάτθα*)».

Ὁ Σκ. Βυζάντιος¹⁷⁴ μᾶς διδάσκει ὅτι: «*Τσατσά* (προσφώνημα τιμητικόν μικροτέρας πρὸς μεγαλύτεραν ἀδελφήν. Εἰς τὴν Πελοπόννησον προφ. κοιν. *Τσάτσα*, ἴσως ἐκ τοῦ) *Τέττα* ἢ *Ἄττα*. Ὁ Μ. Φιλήντας¹⁷⁵ σημειώνει γιὰ τὸ ἔτυμο τῆς λέξεως: «Φυσικά κι ἀπ' τὸ ἄηχο (ἢ πιό σωστά τὸ: ἀχορδὸδηχο) *δj*, δηλ. ἀπὸ τὸ *θj*, = *θχι* βγαίνει *τσ*, λ.χ. *θειά* > *τσά*, τύπος πού λέγεται. Ἐπειτα *τσατσά* κατὰ *τά*: *γιαγιά*, *μπαμπά*, *τατά* κτλ. Κατόπι: *τσάτσα* κατὰ τὸ *μάνα* καὶ τέλος κατὰ συμφυρμό: *θειά* + *τσάτσα* > *θειάτσα*». Στὴν ἀνατολική τουρκική ἀπαντᾷ

169. A.C. Garibjan, *Russko-Armjanskij Slovar'*, Erevan 1977, σ. 1389, λ. *ջերա*= πελεκούδι.

170. Κ. Καραποτόσογλου, *Ἀρχεῖον Πόντου* 37 (1982) 242, λήμμα 201.

171. Αἰ. da Somavera, δ.π., σ. 408. Οἱ Γ. Βεντότης - Σπ. Βλαντής, δ.π., σ. 651, γράφουν: «*τζατζά*, ἢ οὖσ. *mère*, *madre*». Ὁ J.A.E. Schmidt, δ.π., σ. 503, σημειώνει: «*τζάτζα*, ἢ (*μάνα*), *maman* (mot d' enfant)».

172. Ἀδ. Κοραῆ, *Ἄτακτα*, τ. 4, σ. 590.

173. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., τ. 3, σ. 276.

174. Σκ. Βυζάντιου, *Λεξικόν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου*, Ἐν Ἀθήναις 1835, σ. 288.

175. Μ. Φιλήντα, *ΓΓΕ*, τ. 1, σ. 148-149. — Ὁ Ν.Π. Ἀνδριώτης, *ΕΛ*, σ. 383, παραθέτει μόνον τὴ γνῶμη τοῦ Φιλήντα.

ἡ λ.¹⁷⁶ *ciçe* = θεία· μεγαλύτερη ἀδελφή, στή ρουμανική¹⁷⁷ ἢ λ. *jažā* = πρεσβυτέρα ἀδελφή, ἰταλ.¹⁷⁸ *tata* = μεγαλύτερη ἀδελφή, γαλλ.¹⁷⁹ *tata* = θεία, ἀρχ. ἑλλ.¹⁸⁰ *τέττα*, *τατά* = πατέρα μου!, ρωσ. ἐκκλ. σλαβ.¹⁸¹ *teta* = θεία. Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τῆς ἴδιας συλλαβῆς καὶ ἀνήκει στὶς λέξεις τῆς νηπιακῆς γλώσσας, οἱ ὁποῖες τόσο μοιάζουν μεταξύ τους.

16) «τζάτζαλος ἐπιθ. Ἀγνώστου ἐτύμου. Ὁ ἐντελῶς γυμνός» (ΙΑΠ

176. J. Th. Zenker, δ.π., σ. 350β. — W. Radloff, δ.π., τ. 3, σ. 1988. Κατὰ τὸν Fr. Miklosich, *Die Türkischen Elemente in den Südost- und Osteuropäischen Sprachen*, τ. 1, Wien 1884, σ. 40, ἡ τουρκική λ. βρίσκεται στή βουλγαρική ὡς *ჯიჯო*, *ჯიჯა* καὶ στή σερβοκροατική· πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ ἀλβανική λ. *cicë* = *γιαγιά*. S. E. Mann, δ.π., σ. 592. — Ὁ P.L. Ronzevalle, *Les emprunts Turcs dans le Grec vulgaire de Roumélie et spécialement d' Andrinople*, Paris 1912, σ. 75, πιστεύει ὅτι ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὴν τουρκική. Ἀντιθετὰ ἡ νεοελληνική λ. *τσατσά* = διευθύντρια οἴκου ἀνοχῆς, πέρασε στή δημόδη τουρκική ὡς *caça* = γυναίκα πού διατηρεῖ οἶκο ἀνοχῆς. — Χρ. Σωκρ. Σολομωνίδη, *Σμωρναϊκὸ γλωσσάριο*, Ἀθήνα 1962, σ. 117. — A. Tietze, δ.π., *Oriens* 8 (1955) 241, λήμμα 269. — *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1031. — *Söz Derleme*, τ. 1, σ. 291. — Στὴν τουρκική ἡ λ. *caça* χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ τὸ ψάρι Κλυπέα ἢ μικρά (*Clypea sprattus* = *Sprattus sprattus phalericus*), κοινῶς *παπαλίνα*, *σαρδέλα*. — U. Nalbandoğlu, *Türkiye Deniz Balıklarının Sözlüğü*, İstanbul 1954, σ. 7. — Παν. Σ. Οἰκονομίδη, *Κατάλογος τῶν Ἰχθύων τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1973, σ. 441.

177. Ἐκτ. Κ. Σαραφίδου, *Λεξικόν Ρωμouno-ελληνικόν*, Constanta 1922, σ. 498. — *Dictionar Român - Francez*, București 1967, σ. 639: «*jažā*. 1. tante; terme de respect (pour parler à une femme plus âgée, à une soeur aînée). 2. femme vulgaire, commère». Ὁ A. de Cihac, *Dictionnaire d' étymologie Daco-Romane, éléments Slaves, Magyars, Turcs, Grecs-Moderne et Albanais*, Francfort 1879, σ. 709, θεωρεῖ ὅτι ἡ ρουμανική λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ *τζάτζα*. — Ὁ Al. Cioranescu, *Dictionario Etimológico Rumano*, Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna 1958-1966, σ. 828, λήμμα 8554, παρατηρεῖ σωστά ὅτι πρόκειται γιὰ creacion expresiva.

178. Sansoni, *Italian-English*, τ. 2, σ. 1339. — Battisti - Alessio, δ.π., τ. 5, σ. 3760, ὅπου καὶ ὑπάρχει πληρέστερη γλωσσική κάλυψη.

179. *Harrap's New Standard French and English Dictionary*, Part One, French-English, ἔκδ. ἀπὸ τοῦς: J.E. Mansion - R.P.L. Ledésert - M. Ledésert, τ. 2, London 1972³, σ. T: 8, γιὰ τὴν πρώτη ἔκδοση, London 1940, ἀνατ. 1968, σ. 826. — Jacqueline Picoche, δ.π., σ. 709. — W. Meyer - Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1972³, σ. 710, λήμμα 8596.

180. J.B. Hofmann, *Ἐτυμολογικόν Λεξικόν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς*, ἐξελληνισθέν ὑπὸ Ἄντ. Παπανικολάου, Ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 433. — J.B. Hofmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1966, σ. 362. — P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque*, Paris 1968-80, τ. 2, σ. 1096. — J. Pokorny, δ.π., σ. 1056. — Hjalmar Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, τ. 2, Heidelberg 1970, σ. 860.

181. M. Vasmer, δ.π., τ. 3, σ. 102. — Β.Α. Καλογερά, *Ἠχοποίητες λέξεις καὶ ρίζες στήν ἐλληνική*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 187.

2,378). 'Η λ. ἐτυμολογείται¹⁸² ἀπὸ τὸ ἀραβικὸ *dʒali* = ἐκεῖνος ποὺ βγάζει τὰ ροῦχα τοῦ ἀναιδῆς, ἀδιάντροπος· ἡ ποντιακὴ λ. βρῖσκεται στὴν τουρκικὴ¹⁸³ ὡς *casal* = cirlak = γυμνός. 'Η λ. δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ, γιατί ἀπαντᾷ στὴν ἑλληνικὴ ἤδη ἀπὸ τὸν ἐνδέκατο αἰώνα¹⁸⁴ ἢ καὶ παλαιότερα, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐμφάνιση τουρκικῶν λέξεων στὴ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ εἶναι μᾶλλον πολὺ περιορισμένη.

17) «τζελέβιν τό, ἀμάρτ. τζελέβι 'Αμ. Λέξις ξένη. Δοχεῖον εἰς τὸ ὁποῖον παρασκευάζεται σταχτόνερο διὰ πλύσιν». 'Η λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ κουρδικό¹⁸⁵ *calan* = πλυσταρειό, μέρος ὅπου πλένει κανεῖς τὰ ἀσπρόρροχα, πηγᾶδι· ἡ λ. πέρασε στὴν ποντιακὴ διάλεκτο ὡς τζελέβι, μέ τροπὴ τοῦ *a* > *e*, λόγω τοῦ ὑγροῦ *λ*, πρβλ.:¹⁸⁶ βαλανίδι > βελανίδι, μαλάχη > μελόχα, ἀρβαλίζω > ἀρβελίζω. 'Η λ. *calan*¹⁸⁷

182. Κ. Καραποτόσογλου, 'Αρχεῖον Πόντου 37 (1982) 242-243, λήμμα 202. — 'Ο Γ.Γ. Γιαννουλέλης, ὅ.π., σ. 102, παράγει τὴ λ. ἀπὸ τὸ περσικὸ *zhand* = σκισμένο ροῦχο, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογήσει τὴν ἀπουσία τοῦ -λ- ἀπὸ τὴ μορφολογία τῆς λέξης, ἀναφέρει: «τὸ ἐπίθημα -l- μπορεῖ κι αὐτὸ νάνα Περσ. πβ. *chang* = ἄγκιστρο, *changal* = τσιγκέλι». 'Η ἐτυμολογία του εἶναι ἀστήρικτη γιατί μορφολογικὰ ἡ λ. τζάτζαλο ἀπέχει ἀπὸ τὸ *zhand*, καὶ δὲν εἶναι εὐκόλος ὁ φωνητικὸς μεταπλασμός της. — 'Η ἀραβικὴ λ. *جلى* *dʒali* = ἐκεῖνος ποὺ βγάζει τὰ ροῦχα τοῦ ἀναιδῆς, ἀδιάντροπος, σχετίζεται μέ τὸ ρῆμα *جلى* *dʒalā* = ἤμουν γυμνός, τὸ ὁποῖο εἶναι συγγενές μέ τὸ ἑβραϊκὸ *גל* *galā* = ἐκθέτω, κάθομαι γυμνός, νεοεβραϊκὸ *galā*, συριακὸ *glā* = ἀποκαλύπτω, γνωστοποιῶ. — M.J. Mashkour, ὅ.π., τ. 1, σ. 148α. — Francis Brown, S.R. Driver and Charles A. Briggs, *The Hebrew and English Lexicon of the Old Testament based on the Lexicon of William Gesenius*, Oxford 1977, corrected impression, σ. 166β. — Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὴν ἀρχαία τουρκικὴ χρησιμοποιεῖται ἡ λ. *yahn* 'γυμνός', καὶ ἡ ὁποία σχετίζεται μέ τὸ σαγκαϊτικὸ *yalāš*, *ylāš*, σορισικὸ *ylāš* 'γυμνός'. — G. Clauson, ὅ.π., σ. 929-930. — M. Räsänen, ὅ.π., σ. 182, λ. *jalan*. — Βλ. καὶ G. Rohlfs, *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris*, Tübingen 1964, σ. 519.

183. Derleme Sözlüğü, τ. 3, σ. 1031.

184. 'Ο Γ.Γ. Μαγουλάς, ὅ.π., σ. 330-333, τονίζει τὴ σημασία χρονολόγησής τῆς λέξης γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἐάν μία λέξη εἶναι δάνειο ἀπὸ μία συγκεκριμένη γλώσσα ἢ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο.

185. Jaba-Justi, ὅ.π., σ. 125. — Joyce Blau, *Dictionnaire Kurde - Français - Anglais*, Bruxelles 1965, σ. 42. — A. Houtoum-Schindler, 'Beiträge zum Kurdischen Wortschatze', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 38 (1884) 61.

186. Μ. Φιλήντα, *ΓΓΕ*, τ. 3, σ. 145-146. — Τοῦ ἴδιου, *Γραμματικὴ*, σ. 78.

187. P. Horn, *Neup. Etym.*, σ. 97, λήμμα 434· ἡ κουρδικὴ λ. *calan* ἀπαντᾷ καὶ ὡς *cal*. 'Η νεοπερσικὴ λ. *چاله* *chāh* = πηγᾶδι, λάκκος, παράγεται ἀπὸ τὸ ἄβεστικό *čāt* = πηγᾶδι. — H. Hübschmann, *Persische Studien*, Strassburg 1895, σ. 51, λήμμα 434. — F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 387α.

προέρχεται ἀπὸ τὸ περσικὸ *chāh* = πηγᾶδι, λάκκος.

18) «τζελελία ἡ, Οἶν. Λέξις ξένη. Τὸ θαλάσσιον πτηνὸν γλάρος» (ΙΛΠ 2,380). 'Η λέξη εἶναι ὀνοματοποιημένη, ὅπως καὶ ἄλλες σὲ διάφορες γλώσσες ποὺ δηλώνουν τὸ γλάρο, καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν κραυγὴ αὐτοῦ τοῦ πουλιοῦ· πρβλ. νεοελληνικά¹⁸⁸ γλάρος < μεσν. γλάρος < ἀρχ. λάρος. 'Η ἀρχαία ἑλληνικὴ λ. λάρος (= γλάρος) θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὀνοματοποιημένη καὶ σχετίζεται μέ τὸ ἀρμενικό¹⁸⁹ *lor* (Coturnix c. coturnix) 'Ὀρτυξ ἡ κοινὴ¹⁹⁰, ὀρτύκι, χαμοπερδικά. 'Η ρωσικὴ¹⁹¹ λ. *čajka* = γλάρος, ἡ οὐκρανικὴ *čajka* = Σχοινικλος ὁ λοφιοφόρος (*Vanellus vanellus* L.), κοινῶς *καλημάνα*, *σχοινοπούλι*¹⁹², τὸ τσεχικὸ *čejka*, τὸ πολωνικὸ *czajka* προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο σλαβικὸ **čajbka*, τὸ ὁποῖο παράγεται ἀπὸ τὴν κραυγὴ **ke*, πρβλ. σανσκριτικά¹⁹³ *kākas* = κουρούνα. Πρβλ. ἐπίσης τὸ κερκισιακό¹⁹⁴, καζαχικό¹⁹⁵, καρακαλπακικό¹⁹⁶ *šağald* = γλάρος.

19) «τζέφιν τό, ἀμάρτ. τζέφ' Σάντ. Χαλδ. τζούφ' Χαλδ. Λέξις ξένη. 1) Πρασινάδα, γρασίδι. 2) Μέρος ὅπου φύονται πολλὰ χόρτα. 3) Χῶμα

188. Ν.Π. 'Ανδριώτη, *ΕΑ*, σ. 65· γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μεταβατικῆ φθόγγου γ, ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ πτώση τὸν *g-láron* > τὸν *gláron* > ὁ *gláros* βλ. Μ. Φιλήντα, *ΓΓΕ*, τ.1, σ. 18.

189. Rev. Mat. Bedrossian, ὅ.π., σ. 261α: *لور lor* = quail = ὀρτύκι. — Gr. Ačarjan, ὅ.π., τ. 2, σ. 297β-298α. — H.J. Frisk, ὅ.π., τ. 2, σ. 86: «Gewöhnlich als onomatopoeisch ('Schreier') betrachtet». — P. Chantraine, ὅ.π., τ. 2, σ. 621. — J. Pokorny, ὅ.π., σ. 650.

190. Χαρ. Χατζησαράντου - 'Αντ. Κανέλλη, 'Κατάλογος τῶν πτηνῶν τῆς 'Ελλάδος μέ τὰ κοινὰ τους ὀνόματα', 'Ανάτυπο ἀπὸ τὸ «Βουνό» 1947-1948 τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ορειβατικοῦ Συνδέσμου, σ. 152, λήμμα 360. — 'Αντ. Χ. Κανέλλη - W. Bauer, *Τὰ ὀνόματα τῶν πουλιῶν τῆς 'Ελλάδος*, 'Αθήναι 1973, σ. 29, λήμμα 121.

191. M. Vasmer, ὅ.π., τ. 3, σ. 299. — A.G. Preobrazhensky, *Etymological Dictionary of the Russian Language*, Moskva 1910-1949, ἀνατ. Columbia University Press, τ.3, σ. 52.

192. Χαρ. Χατζησαράντου - 'Αντ. Κανέλλη, ὅ.π., σ. 148, λήμμα 289. — 'Αντ. Χ. Κανέλλη - W. Bauer, ὅ.π., σ. 31, λήμμα 154.

193. M. Monier-Williams, ὅ.π., σ. 266-267. — M. Mayrhofer, ὅ.π., τ. 1, σ. 193. — 'Η σανσκριτικὴ λέξη βρῖσκεται στὴ γλώσσα τοῦ Νεπάλ (Nepali) *kāg* = κουρούνα, στὴν Κουαονί καὶ στὴν Hindi *kāg*. — Ralph Lilley Turner, *A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali Language*, London 1965, σ. 84β. — I.S. Rabinovič, N.I. Korolev, L.A. Agalina, *Nepalsko - Russkij Slovar'*, Moskva 1968, σ. 221β: *КАГ 1*) νόρον (= κοράκι, κόρακας), 2) úpnj (= ἔξυπνος).

194. W. Radloff, ὅ.π., τ. 4, σ. 937.

195. Boris N. Shnitnikov, *Kazakh-English Dictionary* Mouton 1966, σ. 231β.

196. N. A. Baskakova, *Russko-Karakalpakskij Slovar'*, Moskva 1967, σ. 1088, λ. *čajka*.

συγκρατούμενον από τās ρίζας φυτού ἐκριζωθέντος» (ΙΑΠ 2,381). Ἡ λ. ἐτυμολογείται ἀπό τό τουρκικό¹⁹⁷ *cefa, cefo* = λιβάδι, πρασινάδα, γρασίδι.

20) «*τζέφλιν τό, Οἶν. τζέφλι Οἶν. Σιν. τζέπλιν Κερ. τζέπλι Ὀφ. τζέπλ' Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. τζέπλον Χαλδ.* Ἀπό τό οὖσ. *ἐζώφλοιοι*. Ἰδ. Γ. Χατζιδ. *Γλωσσολ. Μελέτ.* 393. Τό *τζέπλιν* κατ' ἐπίδρασιν τοῦ οὖσ. *λέπιν*. Ἡ λ. καί μεσ. Σκληρός φλοιός, οἶον ἀβγοῦ, καρπῶν κττ.» (ΙΑΠ 2,381). Ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης¹⁹⁸ ἀναφέρει: «*τσόφλι(ο) τό, μεσν. τσέφλιν < ἀραβ. djefl (Μ. Φιλήντ. Γλωσσογν. 1,133 κέξ.). Κατά Γ. Χατζιδ. Γλωσσ. Μελέτ. 1, 393 ἀπό τό ἐζώφλοιοι*». Ὁ Du Cange¹⁹⁹ καταχωρίζει τή λ. «*τζόφλι, τζόφλιον, Cortex, Cutis, Liber, φλοιός, λέπισμα, δέρμα. Item, Limacis concha*». Παλαιότερος τύπος τῆς λ. εἶναι τό *τσέφλιν, τζέφλιν*, γιατί ἀπαντᾷ, ὡς γνωστό, στά Πτωχοπροδρομικά ποιήματα III 171²⁰⁰:

καί πιάσω καί συντρίψω τον, καί σφίζω τούς ὀδόντας,
καί σύντσεφλον τσακίσω τον, καθάπερ ἄρνα λέων,
ἀλλ' ὁ χορός, ὦ δέσποτα, τῶν σωματοφυλάκων
οὐδ' ἀτενίσαι καθαρῶς ἐκείνους μέ ἀφήκεν.

Ὁ Ἀδ. Κοραῆς²⁰¹ σχολιάζει: «ΣΥΝΤΖΕΦΛΟΝ. Ἑλληνιστί, *Αὐτῶ τῷ φλοιῷ, Σύν τῷ φλοιῷ. Τό περικάλυμμα τῶν καρπῶν*

197. Derleme Sözlüğü, τ. 3, σ. 1106.

198. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *ΕΛ*, σ. 388.

199. Du Cange, ὁ.π., σ. 1575· βλ. πάντως καί τή λ. *τζεφλιν*, σ. 1567. — Ὁ ΑΙ. da Somavera, ὁ.π., σ. 411, μνημονεύει τή λ.: «*τζόφλι, τό, τζόφλιον, τό. Guscia di lumaca, guscio, gusciole. τζόφλιον, τό, φλοῦδι, τό. Guscia di onno, pocci, e simili, guscio, gusciole*».

200. *Poèmes Prodromiques en Grec Vulgaire*, ἔκδ. D.C. Hesseling et H. Pernot, Amsterdam 1910, σ. 55. — Ὁ D.J. Georgacas, *Ichthyological Terms*, σ. 200, ὕπ. 354, ἀναφέρει: «Ἡ χρονολόγησις τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων στόν δωδέκατο αἰῶνα δέν εἶναι τόσο ἀσφαλῆς, ὅπως μέ συμβουλεύει ὁ Δρ. Hans Eideneier (Πανεπιστήμιο τῆς Κολωνίας). Ὁ κ. Eideneier σκοπεύει νά προσπαθήσῃ νά τό δείξῃ ἡ τωρινή θέση του εἶναι ὅτι ὅλα τά χειρόγραφα τοῦ τρίτου (3) βιβλίου αὐτῶν τῶν ποιημάτων δέν ἔγιναν νωρίτερα ἀπό τόν δέκατο τέταρτο αἰῶνα». — Η. Eideneier, 'Sinnvolles Verhören im Ptochoprodrornos III', *Ἑλληνικά* 36 (1985) 78-101.

201. Ἀδ. Κοραῆ, *Ἄτακτα*, τ. 1, σ. 257. — Ὁ Ἀδ. Κοραῆς ἔχει προτείνει τήν ἐτυμολογία τῆς λέξης ἀπό τό ἀνύπαρκτο **ἐζώφλοιο* ἤδη ἀπό τό 1804: *Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν*, μέρος Β', Παρίσι ΑΩΔ (=1804), σ. 21: «ὅτι δέ καί τό κ καί τό ζ ἔτρεψεν οὐχ ἄπαξ ἡ αὐτή συνήθεια εἰς τόν βάρβαρον συλλαβισμόν τοῦ τζ δηλοῖ καί ἡ τζίγλα ἐκ τοῦ κίγλη, καί τό τζώφλοιοι, ὅ σημαίνει τόν ἐξω φλοῖον».

ονομάζομεν Φλοῦδιον (ὑποκοριστικόν τοῦ Φλοιός ἢ Φλοῦς) καί *Τζώφλοιοι*, λέξιν φθαρμένην ἀπό τό *Ἐζω φλοῖον, Ἐζώφλοιοι*. Τόν αὐτόν χυδαῖσμόν ἔπαθε καί τό *Προικίον* (dot), προφερόμενον ἀπό τινος *Προικίον. Σύντσεφλον*, ἢ ὡς προφέρεται σήμερον *Σύντσωφλον*, ἠθέλε τις, παραδείγματος χάριν, ὀνομάσειν Ἀπίδιον, Μῆλον, ἢ ἄλλον τινά καρπόν, τόν ὅποιον τρώγει ὡς τόν λάβη ἀπό τό δένδρον, χωρίς νά τόν καθαρίσῃ πρῶτον ἀπό τόν φλοῖον. Ἐδῶ ὁ ποιητής μας, ὡς ποιητής, τό ἐμεταχειρίσθη καί εἰς φαγητόν τρωγόμενον ἐντάμα μέ τό πινάκιον. Τόσην πείναν ἔπασχεν ὁ πτωχός Πρόδρομος».

Τήν ἐτυμολογία τοῦ Ἀδ. Κοραῆ ἀκολούθησε ὁ Ἄνθ. Γαζῆς²⁰² πού γράφει: «*Κελύφανον, τό = κελύφη (γλύπω, γλύφω, γλύπτω, κελύφω). Λέπυρον, λέπισμα, κάθε κοῖλον περικάλυμμα, ἐζώφλοιοι (τσώφλοιοι) τοῦ αὐγοῦ, καρυδίων, ὀσπρίων, ὀστρακοδέρμων*»· ὁ Σκ. Βυζάντιος²⁰³ ἀναφέρει: «*Τσώφλοιοι* (ἀπό τοῦ *ἐζώφλοιοι* ἢ *ἐσώφλοιοι*)». Ὁ Γ. Χατζιδάκης²⁰⁴ ἀποδέχθηκε αὐτή τήν ἐτυμολόγησι καί παρατηρεῖ: «ἀλλ' ὅμως *τσώφλοιο = ἐζώφλοιοι*. Τοιαῦτα ἀνώμαλα ἢτοι ἄγνωστα, παραβαίνοντα τούς φθογολογικούς νόμους ἡδυνάμην ν' ἀναγράψω πάμπολλα»· ὁ ἴδιος γράφει σέ μιᾶ ἄλλῃ περίπτωση²⁰⁵: «Ἐπειτα φέρονται ἄλλα τό πάλαι παροξύτονα ἢ προπαροξύτονα ἢ -ιοι μετά τό -ο, ἔνια δέ καί ποικίλλουσιν εἴτε ἐν ταῖς διαφόροις διαλέκτοις εἴτε ἐν μιᾷ καί τῇ αὐτῇ ... *τσώφλοιο καί τσώφλοι*». Ὁ Ἀθ. Μπούτουρας²⁰⁶ ἐξετάζοντας τή γένεσιν τοῦ *τσ* ἀπό τό *ξ* παρατηρεῖ: «*Κοινόν τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι ἴσως τό τσώφλοιο ἢ τσέφλοιο = ἐζώφλοιοι*». Ὁ D. J. Georgacas²⁰⁷ εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ἡ λ. *τσώφλοιο*, πού συνήθως

202. Ἄνθιμου Γαζῆ-Κωνσταντίνου Γκαρμπολά, *Λεξικόν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, τ. 2, Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1836, σ. 194. — Ὁ Στ. Καββάδας, Ἐπί τῷ ἔργον τοῦ Ἀδαμ. Κοραῆ, *Ἀθηνᾶ* 52 (1948) 254-262, ἔχει συγκεντρώσει τίς παρατηρήσεις τοῦ Ἀδ. Κοραῆ γιά τήν πρώτη ἐκδοσιν (1809) τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἄνθ. Γαζῆ.

203. Σκ. Βυζαντίου, ὁ.π., 1835, σ. 290

204. Γ. Χατζιδάκη, *Γλωσσολογικά μελέται*, τ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 393.

205. Γ. Χατζιδάκη, *MNE*, τ. 1, σ. 248.

206. Ἀθ. Χ. Μπούτουρα, ὁ.π., σ. 13.

207. D.J. Georgacas, *A Graeco-Slavic*, σ. 126, ὕπ. — Ὁ D. Moutsos, 'Some observations on a phonological problem of Middle and Modern Greek', *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung* begründet von Adalbert Kuhn 89 (1976) 262, ἀναφέρει: «M. Philentas found this etymon unconvincing and suggested instead a dubious Arabic *djefl*, allegedly a synonym of *qisr* 'skin of fruit or seed, peel'. It seems likely that *τσέφλιν* is a deverbative of *ξεφλοιοῖζω* (cf. Lat. *glūbo* 'bark, peel' > *glūma* 'a hull or husk, esp. of grain'), coined on the aorist *ἐξεφλοιοῖσα* of *ἐκφλοιοῖζω* 'peel' (cf. *ξεφλουδιζέιν, ξεφνίζέιν* [leg. *ξεφλίζέιν*] *córticem auferre, decorticare, ἀπολεπίζέιν*). This derivation is corroborated by such parallels as

γράφεται *τσόφλιο* / *tsófljo* /, προέρχεται από το **ἐξώφλοιο*, γιατί το σημασιολογικό μέρος ταιριάζει με αυτή την παραγωγή. Η ἐτυμολόγηση της λέξης από το ἀνύπαρκτο **ἐξώφλοιο* είναι ἀστήρικτη και δείχνει την τάση που επικρατεί, μερικές φορές, να ἐτυμολογούμε νεοελληνικές λέξεις από ἀπίθανους ὑποθετικούς τύπους, όταν το ἐτυμο της λέξης πρέπει να ἀνιχνεύεται πρὸς κάθε κατεύθυνση, πρὶν καταλήξουμε σὲ μορφολογικούς και φωνητικούς σχηματισμούς που ἀντιστρατεύονται στὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἴσθημα.

Ὁ Fr. Miklosich²⁰⁸ ἐτυμολογεί τὴ λ. ἀπὸ τὴν τουρκικὴ γλῶσσα και γράφει: «*čefle*, λέπι, νεοελλ. *čefli*, *čeflis*, λέπι τοῦ ψαριοῦ. Πρβλ. τὸ ἑλλην. ῥοδότζεφλον, περικάρπιον. Ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Zenker²⁰⁹». Ὁ G. Meyer²¹⁰ ἐτυμολογεί τὴν ἀλβανικὴ λ. *tsëfel'e* = κομμάτι ἀπὸ γυαλί, ἀπὸ τὸ νεοελληνικὸ *τσέφλι* = φλοῦδι, φλοῦδα, και παραθέτει τὴν ἐτυμολόγηση τῆς λέξης ἀπὸ τὸ (ἐ)ξώφλοιο 'aussere Schale', καθὼς και τὴν ἀποψη τοῦ Miklosich με τὴν ἀκόλουθη διατύπωση: «Mi. Tü.EI. *Nacht*. II 94 kennt ein tü. *tsëfle* 'Schuppe'». Ὁ M. Φιλήντας²¹¹ ἐξετάζοντας τὴν τροπὴ τοῦ ε > ο παρατηρεῖ: «Ὁ φθόγγος ε συχνὰ γίνεται ο, σάν ἔχει κατόπι τοῦ ἑνα χειλικό, λ.χ. *γέμα* > *γιόμα*, *ρεπάνι* > *ροπάνι*, *γεμίζω* > *γιομίζω*, *ἐμπρός* > *ὄμπρός*, *exemplum* > *ξόμπλι*, *ἐρμήνια* > *ὄρμήνια*, *ἐρπίδα* > *ὄρπίδα*, *δερμόνι* > *δρεμόνι* > *δρομόνι*, *ιδιωμ*. *ψέμα* > *ψόμα* (Κρήτη), *γαίμα* > *γιόμα* (Πάνορμο), *ρεβίθι* > *ροβύθι*, *γεφύρι* > *γιοφύρι*. Ἀραβικὸ *ichefl* > *τσέφλιο* > *τσόφλιο*, *devlei* > *ντοβλέτι*,

ζάρτι pl. *ζάρτια* 'shrouds' (naut.) < *ἐξάρτιον* 'equipment', from *ἐξαρτίω* 'equip' *ἐξάρτω* 'hang upon' *ζόρκι* 'exorcism' < *ἐξόρκιον* deverbative of *ἐξορκίζω* 'conjure, exorcise' etc.. From *ξέφλι(ο)ν* > *τσέφλι(ο)* with change of e to o (cf. *ρεβίθι* > *ροβίθι* 'chick-pea', *γεφύρι* > *γιοφύρι*, 'bridge' etc) the common Modern Greek *τσόφλι(ο)* resulted».

208. Fr. Miklosich, ὁ.π., *Nachtrag zu der unter dem gleichen Titel im XXXIV. und XXXV. Bande der Denkschriften gedruckten Abhandlung*, τ. 2, Wien 1890, σ. 94. Ὁ Miklosich παίρνει τὸ ὕλικό του ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Dj. M. Puljevski, *Rečnik' o' četiri jezika. I. Srpsko - albanski. II. Arbanski - arnautski. III. Turški. IV. Grečki*. 2. Theile. Beograd'. 1873. 1875.

209. Ὁ Fr. Miklosich χρησιμοποιεῖ τὸ Λεξικὸ τοῦ J. Th. Zenker, ὁ.π., σάν τὴν κυριότερη πηγὴ του γιὰ τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ Zenker ἦταν γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὸ καλύτερο λεξικογραφικὸ ἔργο γιὰ τὴν τουρκικὴ, τόσο σὲ ὄγκο ὅσο και σὲ ποιότητα.

210. G. Meyer, *Et. Wörterb.*, σ. 440. Στὴν ἀλβανικὴ ἀπαντᾷ ἡ λ. *cefël* = peel, skin; rind; paring. 2) shaving. 3) splinter or fragment of glass. — S. E. Mann, ὁ.π., σ. 46. — *Fjalor*, ὁ.π., σ. 214.

211. M. Φιλήντας, *Γραμματικὴ*, σ. 78-79. Στὴν ὑποσημείωση ἀναφέρει: «Ἡ παραγωγή ἀπὸ τὸ *ἐξώφλοιο* εἶναι δασκάλικη ἀνάλογη με τὰ *ἐκδούριν*, *αἰίδαρος* κτλ. ὅπως ἀφτά ἔτσι και τὸ *ἐξώφλοιο* δημιουργήθηκε χάρι τῆς παραγωγῆς. Ἐφκολία, βλέπετε, και τὸ σπουδαιότερο γιὰ τοὺς δασκάλους ἐξελληνισμός!».

ἀπανεμιά > *ἀπανομιά*, *συνεβγάζω* > *συνοβγάζω* (Ἀρτάκη)». Ὁ ἴδιος ἐπανῆλθε ἀργότερα στὸ ἴδιο θέμα και γράφει²¹²: «Ἐτσι λοιπόν κι ὁ καθηγητῆς Χ[ατζιδάκης] λέει (*Γλωσσ. μελ.* σ. 393) πῶς τὸ *τσώφλιο* γίνεται ἀπὸ τὸ *ἐξώφλοιο*. Τώρα, πότε εἶπανε *ἐξώφλοιο*, και ἂν μπορούσε νὰ λεχτεῖ *ἐξώφλοιο*, ὅταν φυσικὰ *ἐσώφλοιο* δὲν ὑπάρχει, κι ἀκόμα πῶς ἐξηγεῖται ὁ τύπος *τσέφλιο* με ε κτλ... Κάμποσες λέξεις ἔχουμε παρμένες ἀπ' τὴν Ἀραβικὴ, εἶτε ἀπερτείας, εἶτε μέσο τῆς Τουρκικῆς. Ὑπάρχει λέξη ἀραβικὴ *djeftl* = τσόφλιο, περικάρπιο κτλ., ἀφτό λοιπόν εἶναι τὸ δικό μας τὸ *τσέφλιο*, αὐτός με ε εἶναι ὁ πρῶτος τύπος».

Ὁ T. Papahagi²¹³ παραθέτει τὴν ἀρωμουνικὴ λ. *čefla* = φλοῦδι, τσόφλι (pelure, écale), τὴν ὁποία σχετίζει με τὸ νεοελληνικὸ *τσέφλι* < βουλγ.²¹⁴ *čehulu* = παντόφλα (savate), ἀρχ. σλαβικὸ *čehulǫ*²¹⁵ = velamen = κάλυμμα. Ὁ P. L. Ronzevalle²¹⁶ ἔχει καταχωρίσει τὴν τουρκικὴ λ.²¹⁷

چو پلك *čöplük* = σωρός σκουπιδιῶν, μέρος ὅπου ρίχνουν τὰ σκουπίδια, ὡς συνώνυμη με τὸ *τῶ(ο)φλου* και ἀναφέρει: «C'est ce dernier qui est le plus usité dans le sens d'épluchure (= σκουπίδι). Ne serait-il pas une "hellénisation" du mot turc?». Τόσο ἡ προσπάθεια τοῦ T. Papahagi ὅσο και τοῦ P. L. Ronzevalle δὲν προσφέρουν κανένα θετικὸ στοιχεῖο και πρέπει νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀπίθανες.

Στὴν ἀραβικὴ ἀπαντᾷ ἡ λ.²¹⁸ *ذالاف* *džalafa* = ξεφλούδισε, καθάρισε, ἔξυσε, ἀλλὰ συγχρόνως βρίσκεται και με ἀναγραμματισμὸ

212. M. Φιλήντας, *ΓΓΕ*, τ. 1, σ. 133-134. — Ὁ M. Φιλήντας παίρνει τὴν ἐτυμολόγηση τῆς λέξης μᾶλλον ἀπὸ τὸν Fr. Miklosich χωρίς νὰ τὸν μνημονεύει. — Ὁ H. Pernot, ὁ.π., τ. 1. 1907, σ. 141, παρουσίασε τὸ θέμα και κατέληξε ὡς ἐξῆς: «Si le mot remonte bien à *ἐξώφλοιο*, le group *τσ* pour *ξ* témoigne d' une importation dialectale; les seuls patois où je connais le phénomène *ks - ts* sont ceux de Tsakonie et de l' Italie méridionale». Ὁ Ψυχάρης, *Γραμματικὴ*, τ. 3, 1937, σ. 142, δέχεται τὴν παραγωγή τῆς λέξης ἀπὸ τὸ *djeftl* και παρατηρεῖ ὅτι: «Τὸ *ἐξώφλοιο* ἀφτό δὲν ὑπάρχει σὲ κανένα Λεξικὸ τῆς ἀρχαίας μήτε τῆς μεσαιωνικῆς».

213. T. Papahagi, ὁ.π., σ. 352.

214. K. Ilkon κ.ἄ., *Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν*, Σόφια 1960, σ. 1442. — Najden Gerov, *Rečnik na Bŭlgarskija Ezik*, τ. 5, 1904, ἀνατ. Σόφια 1978, σ. 550-551.

215. Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, σ. 31α.

216. P. L. Ronzevalle, ὁ.π., σ. 78.

217. I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 664β. — *New Redhouse*, σ. 261.

218. E.W. Lane, ὁ.π., τ. 2, σ. 444β. — F. Steingass, *Ar.-Engl.*, σ. 241β. — J.B. Belot, ὁ.π., σ. 87α. — M. Sari, *Ararça - Türkçe*, σ. 233β: *džalafa* = soymak = ξεφλούδίζω, kesmek = κόβω. Ἡ ἀραβικὴ λ. *džalafa* = ξεφλούδισε, σχετίζεται με τὸ συριακὸ *glap* και τὸ ἀραμαϊκὸ *gālap*, ἴδιας σημασίας.

ώς²¹⁹ جفل *džafala* = he peeled, pared, stripped, or scraped off, a thing; as for instance, flesh from the bone, and fat from the skin; apparently formed by transposition from *džalafa* (= προφανώς σχηματίσθηκε με μετάθεση από τό *džalafa*). 'Η άραβική λέξη πέρασε στην τουρκική ως²²⁰ *celf* [dželf] = ρηματ. ούσιαστ. 1. A peeling, a removing the skin or surface of a thing; (= ξεφλούδισμα) or, the skin or surface itself (= τό δέρμα ή ή ίδια ή επιφάνεια). 'Η τουρκοαραβική λ. *celf* άπαντā με μετάθεση²²¹ και ως *cefl*²²² [džefl], άπ' όπου και τό νεοελληνικό τζέφλι - τσέφλι > τσόφλι.

21) «τζίβιν τό, άμάρτ. τζίβ Σάντ. 'Ονοματοποιημένον Πβ. τζιβίζω. Τό πτηνόν στρουθίον» (ΙΑΠ 2,382). 'Η λ. είναι πράγματι ονοματοποιημένη και στην ίδια περίπτωση άνήκουν οί λέξεις: άρμενικά²²³ Տ ր տ *s' id* = σπουργίτης, γεωργιανά²²⁴ ჩ ո թ ու *iš'it'i* = μικρό πουλί, κουρδικά²²⁵ چاچ *chij* = roule = κόττα' από την κουρδική προέρχεται τό ποντιακό: «τθιδίν τό, Χαλδ. τθιτίν Χαλδ. Λέξιν ξένη. Είδος πτηνού μελισσοφάγου» (ΙΑΠ 2,432).

22) «τζιβολίζω άμάρτ. τζιβολίω. 'Ιν. 'Αγνώστου έτύμου. 1) Τίλλω τās τρίχας, μαδῶ. 2) Δέρνω» (ΙΑΠ 2,382). 'Η λ. προέρχεται από τό τουρκικό²²⁶ *cavlamak, cınlamak, cavlamak* = *kavlamak* = ξεφλουδίζω, μαδῶ.

23) «τσιγγρώνω Κερ. Χαλδ. τζουγγρώνω, Σάντ. Χαλδ. 'Από τό άρχ.

219. E. W. Lane, δ.π., τ. 2, σ. 433γ. Τό κανονικό ρήμα *džafala*, δηλαδή όχι αυτό που έχει προκύψει με μετάθεση των γραμμάτων από τό *džalafa*, σημαίνει: *έφυγε, τό έβαλε στά πόδια*.

220. J.W. Redhouse, δ.π., σ. 671α. — J. Th. Zenker, δ.π., σ. 363γ. — *New Redhouse*, σ. 220.

221. Για τή μετάθεση στην τουρκική βλ. J. Deny, *Grammaire de la langue Turque (Dialecte Osmanlı)*, Paris MDCCCXXI, σ. 92 § 113 και Addenda, σ. 1092 § 113. — Τού ίδιου, *Principes de grammaire Turque («Turk» de Turquie)*, Paris 1955, σ. 78-79.

222. Ι.Π. Μηλιόπουλου, *Λεξικόν Τουρκοελληνικόν*, 'Εν Κωνσταντινουπόλει 1894, σ. 216β. Είναι τό μόνο λεξικό, από όσα έχω υπόψη μου, που παρέχει τόν τύπο *cefl*, ενώ όλα τά άλλα δίνουν τόν τύπο *celf*, δηλαδή χωρίς μετάθεση. — Κ. Καραποτόσογλου, 'Αρχεϊον Πόντου 37 (1982) 244, ύπ. 504.

223. Rev. M. Bedrossian, δ.π., σ. 310β. — Gr. Ačarjan, δ.π., τ. 2, σ. 458β.

224. E. Cherkesi, *Georgian - English Dictionary*, Oxford 1950, σ. 247α.

225. Jaba-Justi, δ.π., σ. 137β.

226. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 866. — *Söz Derleme*, τ. 1, σ. 268.

άμάρτ. *τιγρῶ* < *τίγρις*. 'Ιδ. Φ. Κουκουλ. έν 'Αθην. 26,142. Πβ. και *Λεξικογρ. Δελτ. 'Ακαδ. 'Αθην.* 1,20. 1) Κλαυθυρίζω. 2) Μεψιμιοιρῶ, παραπονοῦμαι. 3) Σκυθρωπάζω» (ΙΑΠ 2,382). 'Ο Ν. Π. 'Ανδριώτης γράφει: «τσιγγρίζω από τό *τσιγγρώνω* < άρχ. **τιγρῶ* (Φ. Κουκουλ. στην 'Αθηνά 26,142 και στα *Mélanges Merlier* 1,60)». 'Ο Φ. Κουκουλές²²⁷ άσχολήθηκε με τό έτυμο τής λ. και παρατηρεί: «'Ιδιαιτέρως ένδιαφέρον είναι τό έν σελ. 263 άρ. 81 σημειούμενον σχόλιον, καθ' ό τό σαρκάζειν έλέγετο επί τής εποχής του 'Αρέθα υπό του λαου *άποτσιγγρώνειν*, ήτοι ως τίγρις έξαγριοῦσθαι. Συμπληρών και ταῦτα παρατηρῶ ότι ή τοιαύτη του θυμου έκφρασις και νῦν ου μόνον διά του αἰτου σχήματος, αλλά και διά του αἰτου ρήματος έκφράζεται, διότι έν Πόντω, 'Ηπειρῶ και Κρήτη, λέγεται *τσιγγρώνει*, έν Πόντω και *άποτσιγγρώνει* επί θυμουμένου και κλαυθυρίζοντος παιδιου, έν Κρήτη δέ *άποτσιγγρώνει* επί καιρου επί τά χειρῶ τρεπομένου, όπερ έν Μάνη λέγεται με άνάλογον φράσιν "ό καιρός χαλαῖ τά μούτρα του"». 'Ο Φ. Κουκουλές επανερχόμενος στό θέμα αναφέρει:²²⁸ «'Ο όργιζόμενος και άπειλῶν κατά τούς Βυζαντινούς χρόνους, διαστέλλων τά χειλη του, έδεικνυεν άπειλητικῶς τούς όδόντας. Τοῦτο έλεγον οί πρόγονοι ήμῶν *άποτσιγγρώνω*, δεικνῶ δηλα δή ως ή τίγρις τούς όδόντας μου, άπειλῶν οὔτως ότι θα ξεσχίσω δι' αἰτων τόν έρεθίσαντα. Τό σχήμα τουτο εχρησιμοποιοῦν οί ήμέτεροι και κατά τούς μετά την άλλωσιν χρόνους και σήμεραν δέ έν ευρεία είναι χρήσει. Νῦν έν 'Ικαρία και Νάξω *τσιγγρώνω*, ήτοι *τιγρώνω*, σημαίνει δεικνῶ τούς όδόντας, έν Ρόδω δέ *σκυθρωπάζω*, κάμνω μορφασμόν δυσαρσεκείας. Πβ. την επί άπειλουντος φράσιν: "αἰτός δείχνει δόντι". Μετά τ' άνωτέρω, δέν είναι δύσκολον νά έννοήση τις, ότι ή σημερινή κοινή φράσις τά *τσιγγρίσαμε* σημαίνει κυρίως τά *τιγγρίσαμε*, έρίσαντες δηλα δή έδειξαμεν ως ή τίγρις τούς όδόντας και καθ' όλου επείτα έφιλονικήσαμεν, διεκόψαμεν τās χέσεις μας».

'Ο Α. Α. Παπαδόπουλος²²⁹ εκφράζεται ως εξής για τό έτυμο τής λ.:

227. Φ. Κουκουλέ, 'Συμβολή εις την μεσαιωνικήν ελληνικήν λαογραφίαν', 'Αθηνά 26 (1914) 142-143.

228. Φ. Κουκουλέ, 'Η νεοελληνική γλώσσα και τά βυζαντινά και μεταβυζαντινά έθιμα', *Mélanges Octave et Meïpo Merlier*, τ. 1, Athènes 1956, σ. 160. — Τού ίδιου, *Βυζαντινῶν Βίος και Πολιτισμός*, τ. 5, Παράρτημα, Athènes 1952, σ. 63. — Τού ίδιου, *Εἶστ. Τά Λαογρ.*, τ. 2, σ. 149. — Τό *ΙΑ*, τ. 2, σ. 612, παραθέτει τό ρήμα *άποτσιγγρώνω* και τό έτυμολογεί από την πρόθεση *άπό* και τό ρήμα *τσιγγρώνω* ή από το μεσ. *άποτσιγγρώνω* κατά την άποψη του Φ. Κουκουλέ.

229. Α. Α. Παπαδόπουλου, 'Γραπτή και προφορική παράδοσις τής γλώσσης', *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 1 (1939) 20.

«Εἰς τὸ Ποντικὸν ἰδίωμα *τσιγγρώνω* σημαίνει κλαυθυρίζω, συνήθως ἐπὶ παιδίων. Ἡ λ. ἀνάγεται εἰς παλαιὸν *τιγγῶ*, ὅθεν καὶ σύνθετον *ἀποτιγγῶ*, ἐκ τούτου δὲ τὸ μεσαιωνικὸν παρ' Ἀρέθα *ἀποτιγγρώνω*, τὸ ὁποῖον εἶδαμεν ἀνωτέρω. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ *τσ* παρέχει κάποιαν δυσκολίαν, διότι γενικός νόμος τσιτακισμός τοῦ *τ* δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦτο, ἐπειδὴ ὅμως δὲν λείπουν τινὰ τσιτακισμοῦ παραδείγματα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ μεσαίωonos μαρτυρούμενον *τσιλῶ* παρὰ τὸ ἀρχαῖον *τιλῶ*, δὲν διστάζω νὰ δεχθῶ ὅτι καὶ τὸ *τσιγγρώνω* προέρχεται ἀπὸ παλαιὸν ἀμάρτυρον *τιγγῶ*».

Ἡ ἔτυμολογία τοῦ ἀείμνηστου Φ. Κουκουλέ παρουσιάζει πολλὰ ἀδύνατα σημεῖα· στήν ἀρχαία ἑλληνική ἀπαντᾷ ἡ λ. *τίγρις*²³⁰, ἀλλὰ ἀγνοεῖται ἡ ὑπαρξὴ ρήματος πού νὰ σχηματίζεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ οὐσιαστικό. Ἄλλωστε εἶναι ἐξεζητημένο νὰ πιστεύσουμε ὅτι οἱ πρόγονοί μας εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ βλέπουν τίγρεις — ἕνα ζῶο πού δὲ βρίσκεται στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο—, καὶ νὰ παρατηροῦν τοὺς μορφασμοὺς τῶν προσώπων τους γιὰ νὰ σχηματισθεῖ τὸ ἀνύπαρκτο ρῆμα **τιγγρώνω*. Ὁ Γ. Ν. Γιαννουλέλλης²³¹ παραθέτει τὸ ἐπίθετο *τσιγκρός* = δύστροπος, κατσούφης, καθὼς καὶ τὰ: *τσιγγρα* θ. = κατσούφιασμα, *τσιγγριάζω* = γρινιάζω, *τσιγκρώνω* = δυστροπῶ, καὶ ἔτυμολογεῖ τὴ λ. *τσιγκρός* καὶ τὰ ἄλλα παράγωγα ἀπὸ τὸ περσ.²³² *tigh(ra)* = βέλος, αἰχμή, μύτη βελόνας, ἀγκαθιοῦ, βράχου (> τουρκ. *tig*

230. L-S-J⁹, σ. 1789.

231. Γ. Ν. Γιαννουλέλλη, ὁ.π., σ. 113-114.

232. Στὴν παχλαβὶ ἀπαντᾷ ἡ λ. *tigr* = βέλος, ἡ ὁποία βρίσκεται στὴ νεοπερσική ὡς *تیر* *tīr* = βέλος, καὶ σχετίζεται μετὰ τὸ ἀβεστικό *tigri*, ἀρχαῖα περσικά *tigra* = ὄξυς, μυτερός. — H.S. Nyberg, ὁ.π., σ. 193. — D.N. Mackenzie, ὁ.π., σ. 83. — F. Steingass, *Pers.-Engl.* σ. 340β-341α. — Ἡ λ. *تیر* *tigh* σημαίνει: ξίφος· μαχαίρη· νιστέρη· σουβλί, καὶ σχετίζεται μετὰ τὸ παχλαβὶ *tēh* = ἀκτίνα τοῦ ἡλίου· ἡ ἄκρη, ἡ αἰχμή τῆς λόγχης. — F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 342β-343α. — H.S. Nyberg, ὁ.π., σ. 193. Ὅπως τὰ παρουσιάζει ὁ Γ. Ν. Γιαννουλέλλης, νομίζει κανεὶς ὅτι εἶναι μία λέξη. — P. Horn, ὁ.π., σ. 91. λήμμα 406, καὶ σ. 92, λήμμα 402. — Ἡ λ. *tigris* (Felis tigris) θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἱρανικῆς ἀρχῆς καὶ σχετίζεται μετὰ τὸ ἀβεστ. *tigrish* 'βέλος', *tigra*- 'ὄξυς, μυτερός', καὶ ὅτι ἡ λέξη σημαίνει κυρίως 'τὸ γρήγορο ζῶο'. — E. Klein, ὁ.π., σ. 766. — H. Frisk, ὁ.π., τ. 2, σ. 896. — P. Chantaine, ὁ.π., τ. 2, σ. 1116. — Εἶναι ἀμφίβολο ὅμως αὐτὸ, γιατί στήν παχλαβὶ χρησιμοποιεῖται ἡ λ. *babr* = τίγρις, στήν ἀρμενική ἡ λ. *վագր* *vagr* = τίγρις, πού σχετίζονται μετὰ τὸ σανσκριτικὸ *vyāghra* = τίγρις. Ἡ λ. ἴσως νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποια ἀνατολικὴ γλώσσα τὴν ὁποία δὲ μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε μετὰ ἀκρίβεια. — Gr. Acharjan, ὁ.π., τ. 4, σ. 292αβ. — P. Horn, ὁ.π., σ. 42, λήμμα 180. — D.N. Mackenzie, ὁ.π., σ. 16. — Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 661α. — M. Monier - Williams, ὁ.π., σ. 1036β. — Ἡ σανσκριτικὴ λ. *vyāghra* = τίγρις, διασώζεται σὲ ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ Ἰνδοαριῶν γλωσσῶν. — R. L. Turner, ὁ.π., σ. 431, λ. *bāgh*.

= μύτη σακοράφας, σουβλί, βελόνα). Πιστεύει ὅτι ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ *τσιγκρός* εἶναι «ὄξυς, μυτερός», «αὐτὸς πού σὲ κεντρώνει, ἀγκυλώνει».

Ὁ Somavera²³³ καταγράφει τὸ ρῆμα: «*τσιγκρώνω*. Arcignare, sgrignare, il fare il viso arcigno», τὸ οὐσ.: «*τσιγκρώνω*, τό. Ringrinzamento, lo sgrignare, il fare il viso arcigno», καὶ τὸ ἐπίθ.: «*τσιγκρός*, ὁ. Un arcigno, un arcignolo, uno che fa il viso arcigno, un sgrignuto, ὁ ringrinzato». Ἡ φράση²³⁴ *fār viso arcigno* σημαίνει to give a sour look = κάνω μούτρα, σκυθρωπιάζω. Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκικόν²³⁵ *çigirmek*, *çigrimek* = *nefret etmek*²³⁶ = ἀποστρέφομαι, ἀπεχθάνομαι, ἀηδιάζω, ἔχω ἀντιπάθεια, ἀντιπαθῶ.

24) «*τσιγκαλίδα* ἢ, Κερ. Κοτ. Οἶν. Τραπ. Χαλδ. *τζουγκαλίδα* Σάντ. *καντζιλίδα* Κερ. *τσιγκαλίδιν* τό, ἀμάρτ. *τσιγγαλίδ* Χαλδ. *τζουγκαλίδ* Χαλδ. Ἄγνωστο ἔτυμο. Κατὰ Δ. Οἶκον. Γραμμ. 91 ἀπὸ τὸ *συγκαλίδα*. 1) Συσπειρωμένη κλωστή, ὅταν στρίβεται πολὺ. β) Μαλλί κατσαρό. 2) Μεταφορ. κατεργαρία, πανουργία. 3) Μετων. ἄνθρωπος στριμμένος, πονηρός, πανούργος» (ΙΑΠ 2,382). Ὁ Δ. Οἰκονομίδης²³⁷ ἀναφέρει: «*τσ < σ: Τσίδη ἢ < Σίδη, τσυγκαλίδα < συγκαλίδα, τσυγκαλιδάρ < συγκαλιδάρ(ον) = τὸ πλήρες ἀπὸ τσυγκαλίδας*». Ἡ λ.

233. Al. da Somavera, ὁ.π., σ. 409.

234. J. Florio, ὁ.π., σ. 25. — Sansoni, *Italian - English*, τ. 1, σ. 82. — Τὸ *Vocabolario della Crusca*, τ. 1, σ. 186, ἀναφέρει: §. II Far viso arcigno, vale Far viso acerbo, e simile a quello di chi mangia frutta arcignia. — Ὁ El. Brighenti, *Dizionario Italiano - Greco-Moderno*, Milano 1912, σ. 40, γράφει: «*far viso arcigno* ἀπεχθῶς βλέπω, κατηφῶ (σκυθρωπιάζω, στραβομουτσουιάζω, κατσουφιιάζω)».

235. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1209. Στὴν τουρκικὴ τὸ ρῆμα ἀπαντᾷ μετὰ τὸς ἐξῆς τύπους: *çigirmek*, *çigirtmek*, *çigirtmek*, *çigremek*, *çigrimek*, *çigrismek*, *çigsemek*, *çigsimek*, *çigsinmek*. — Στὴν ἀρχαία τουρκικὴ ἀπαντᾷ ἡ λ. *yigrenmek* = *igrenmek*, *nefret etmek* = αἰσθάνομαι ἀηδιασμένος, ἀηδιάζω ἴσως ἀπὸ αὐτὸ τὸ ρῆμα προέρχεται τὸ τουρκικὸ διαλεκτικὸ *çigremek*. — G. Clauson, ὁ.π., σ. 914. — *Tarama Sözlüğü*, τ. 6, σ. 4597. — Βλ. πάντως καὶ A. Tietze, ὁ.π., *Oriens* 8(1955) 241, λήμμα 271. — Τὸ ἀρχαῖο τουρκικὸ *y-* στίς περισσότερες βορειοανατολικές τουρκικές γλώσσες ἔχει μετατραπῆ σὲ *c-*, *ç-*, ἐνῶ στίς νοτιοδυτικές τοῦ Ἀζερμπαϊζάν καὶ στὰ ὁσμανλίδικα ἔχει πάθει ἐκθλιψη. G. Clauson, ὁ.π., σ. 869. — Τοῦ ἴδιου, *Turkish and Mongolian Studies*, Published by The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1962, σ. 170 καὶ 242. — Μοῦ εἶναι δύσκολο νὰ παρακολουθήσω τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀρχαίου τουρκικοῦ *y-* στίς τουρκικές διαλέκτους μετὰ ἀκρίβεια.

236. I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 2, σ. 1890α.

237. Δ. Οἰκονομίδης, ὁ.π., σ. 91.

προέρχεται από τό τουρκικό²³⁸ *ciğal* και *ciğa* = zülûf = βόστρυχος.

25) «*τζιγκλιμιδάζω* Χαλδ. 'Αόρ. *έτζιγκλιμιδιάσα*. 'Αγνώστου ἐτύμου. Συνθλίβω» (ΙΑΠ 2,383). 'Η λ. προέρχεται από τό τουρκικό²³⁹ *sikilmak* = πιέζομαι, συνθλίβομαι· πρβλ.: *sikmak* = συνθλίβω, ζουλῶ· τσιμπῶ· ἐκπιέζω, ἐκθλίβω, βγάζω τό ζουμί, ζουλῶ. 'Η τουρκική λ. *sikmak* = πιέζω, συνθλίβω, βρίσκεται στήν ἀρμενική²⁴⁰ ὡς *seghmen* = περιορίζω, ζαρῶνω. Τῆς ἴδιας ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς εἶναι και τό ποντιακό ρῆμα: «*τζιγκλιμιδίζω* Χαλδ. 'Αγνώστου ἐτύμου. Συνθλίβω» (ΙΑΠ 2,383) πού ἔχει λημματογραφηθεῖ ξεχωριστά.

26) «*τζίδιν τό, τζούδ'* Χαλδ. 'Από τό οὖσ. *τζία* και τήν κατ. *-ίδιν*. Ροκανίδι (χρησιμεῖον ὡς προσάναμμα)» (ΙΑΠ 2,383). 'Η λ. δέν προέρχεται ἀπό τό οὖσ. *τζία*: «'Ο ὑπό τῆς πυρᾶς ἐκπεμπόμενος σπινθήρ. β) Ἴνδαλμα σπινθήρος τῆς ὀράσεως. 2) Πληθ. τά ἀκτινοειδή ποικίλαμα ἐνδυμάτων. 3) Πληθ. *οἱ τζίες*, ἡ νόσος ἰλαρά 'Ἴν» (ΙΑΠ 2,381), ἀλλά μᾶλλον ἀπό τό τουρκικό²⁴¹ *cida* = λεπτό μακρὸ ξύλο.

27) «*τζίκαρη* (II), ἡ, Σάντ. *τζίκαριν τό, ἀμάρτ. τζικάρ'* Τραπ. 'Αγνώστου ἐτύμου. Θάμνος τics» (ΙΑΠ 2,383). Πρβλ. τό τουρκικό²⁴² *ciğra* = εἶδος ἀκανθώδους φυτοῦ.

238. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 899. — *Söz Derleme*, τ. 1, σ. 273. Οἱ Henry and Renée Kahane, Andr. Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*, Urbana 1958, σ. 512, λῆμμα 774, ὑποστηρίζουν ὅτι ἀπό τῆ γλώσσα τοῦ 'Ησούχιου: *κάγγαλος· κρίκος ὁ ἐπί ταῖς θύραις. Σικελοί*, προέρχεται τό ἀμάρτυρο νεοελληνικό* *καγκάλι* = σπείρα, κουλούρα, τό ὁποῖο ἔχει ἀποκατασταθεῖ ἀπό τίς ὑπάρχουσες λέξεις: *καγκαλίδι* = σπείρα, *γκαγκαλίδα*, *καγκαλίδα* = νῆμα τυλιγμένον προχείρως περί τήν παλάμην ἢ περί τούς τεταμένους δακτύλους. 'Από τῆ λ. **καγκάλι* = σπείρα, προέρχεται τό τουρκικό *kangal* = σπείρα, και ἀπό τῆ λ. *καγκαλίδα*, ἴσως προέρχεται τό ποντιακό *καγκαλιδέρ'* = κατσαρόν. — Χρ. Τζιτζιλῆ, ὁ.π., 'Ελληνικά 34, 1982-83, 443, λῆμμα 21. 'Η λ. *τζιγκαλίδα*, ἡ = συσπειρωμένη κλωστή, ἴσως σχετίζεται μέ τίς ἀνωτέρω λέξεις. — Κ. Καραποτόσογλου, ὁ.π., 'Αρχεῖον Πόντου 37, 1982, 204, λῆμμα 32.

'Η τελική ἀναγωγή τοῦ νεοελληνικοῦ - κυπριακοῦ *καγκάλι* και τοῦ τουρκικοῦ *kangal* στή γλώσσα τοῦ 'Ησούχιου: *κάγγαλος· κρίκος ...*, νομίζω ὅτι εἶναι ἀνεπιτυχής· τό πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ λ. *καγκάλι* < τουρκ. *kangal*.

239. J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 1201β. — I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 1040β. — *New Redhouse*, σ. 1011. — M. Räsänen, ὁ.π., σ. 415-416. — H. K. Kadri, ὁ.π., τ. 3, σ. 355-356. — J. Th. Zenker, ὁ.π., σ. 571γ.

240. Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 637β. — Gr. Acarjan, ὁ.π., τ. 4, σ. 199β-200α.

241. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 895.

242. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 905.

28) «*τζιμίδιν τό*, Κερ. Οἶν. Τρίπ. *τζιμίδι* 'Αμ. 'Ἴν. *τζιμίδ'* Κοτ. Σάντ. Χαλδ. 'Από τό μεσ. οὖσ. *σιμιδία* = κατά Δουκ. ἐν λ. σημηδία «*σεμίδαλις, μάζα, γρούτα, πανάδα*», ὅπερ ἐκ τοῦ μεταγ. Λατιν. *cimedia* = ἡ μάζα τοῦ ἐγκεφάλου. 'Ἰδ. 'Αθην. 41,30. 1) 'Ο ἐγκέφαλος. β) Συνεκδ. νοῦς. 2) 'Η ὑπολειπομένη μάζα τῶν καρυδιῶν μετά τήν ἐκπίεσιν τοῦ ἐλαίου. 3) Πολτός ἀπό πίτυρα ὡς τροφή ἀγελάδας. 4) Χόρτα στραγγισμένα μετά τό βράσιμον και ἀρτυσμένα μέ βούτυρον. 5) Μετων. ὁ γινόμενος διάβροχος» (ΙΑΠ 2,385). 'Ο Α. Α. Παπαδόπουλος²⁴³ ἀναφέρει γιά τό θέμα: «*τζιμίδιν* και *τζιμίδ'* ἐν Πόντῳ σημαίνει τόν ἐγκέφαλον, εἶτα και ἄλλας οὐσίας ἐχούσας ὁμοιότητα πρός τήν μάζαν τοῦ ἐγκεφάλου, καθὼς τό ὑπόλειμμα τοῦ καρποῦ τῶν καρῶν μετά τήν θλίψιν και ἐξαγωγήν τοῦ ἐλαίου, χόρτον τι, ὅπερ βραζόμενον και θλιβόμενον διά τῶν χειρῶν πρός ἐκροήν τοῦ ὕδατος τηγανίζεται ὡς τροφή κττ. 'Η λέξις ἔχει σχέσιν πρός τό μεσαιωνικόν παρά Μεουρσίῳ και Du Cange «σημηδία, σεμίδαλις, μάζα, γρούτα, πανάδα» (Du Cange ἐν λ. γρούτα και σημηδία), τό δέ *σημηδία* πρός τό *cimedia* τοῦ μεταγενεστέρου λατινισμοῦ, ὅπερ ὁ Du Cange ἐν τῷ γλωσσαρίῳ τοῦ *mediae et infimae latinitatis* ἐξηγεῖ *gemma, quae invenitur in cerebro piscis*. Φαίνεται ὅτι κατά σημασιολογικήν ἐπέκτασιν ὠνομάσθη *cimedia* και αὐτός ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ἰχθύος και ἐντεῦθεν αἱ λοιπαὶ μεσαιωνικαὶ και νεώτεραι σημασίαι. 'Εάν ἡ ἐτυμολογία εἶναι ἀληθής, γραπτέον διά τοῦ *ι* και τό μεσαιωνικόν *σιμιδία* και τό νεώτερον *τζιμίδιν*».

'Η προσπάθεια τοῦ Α. Α. Παπαδόπουλου εἶναι ἀνεπιτυχής, γιατί παρουσιάζει πολλά κενά, ἰδιαίτερα στό σημασιολογικό μέρος. 'Η λ. ἐτυμολογεῖται ἀπό τό τουρκικό²⁴⁴ *cimit* = τό ἐσωτερικό μέρος τοῦ φουντουκιοῦ και τοῦ καρυδιοῦ· ἡ λέξις ὕστερα ἀνέπτυξε τίς διαφορές ἄλλες σημασίες της στήν ποντιακή διάλεκτο ἀπό τίς μεταφορικές χρήσεις της.

29) «*τζινάκιν τό*, Κερ. Τρίπ. *τζινάκιν*, Κερ. *τζινάκ'* Χαλδ. *τζινάκ'* Κοτ. Τραπ. Χαλδ. *τζινέκ'* Κοτ. *τζουνάκ'* Σάντ. 'Αγνώστου ἐτύμου. 1) Σπινθήρ. 2) Κόσμημα τῆς κάλτσας. 3) Μικρόν τεμάχιον. 4) Κάρφος» (ΙΑΠ 2,386). 'Η λ. μέ τίς σημασίες: 3) μικρόν τεμάχιον. 4) κάρφος, προέρχεται ἀπό τό τουρκικό²⁴⁵ *çinak* = parça = κομμάτι· πρβλ. και τό

243. Α. Α. Παπαδόπουλου, 'Ορθογραφικά', 'Αθηνᾶ 41 (1929) 30-31.

244. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 973.

245. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1179.

ἐπίσης τουρκικό²⁴⁶ *cirnak*, *cinnak* = κομμάτι, ἐνῶ μέ τήν ἔννοια: 1) σπινθήρας, ἐτυμολογείται ἀπό τό τουρκικό^{246α} *zinak* = σπινθήρας.

30) «τζιντάριν τό, ἀμάρτ. τζιντάρ' Χαλδ. Λέξις ξένη. Λεπτή ἵνα ξύλου, σχίζα» (ΙΑΠ 2,386). 'Ο Χρ. Τζιτζιλής^{246β} ἐτυμολογεί λαθεμένα τή λ. ἀπό τό τουρκικό *cindir* = 1) ἰσχνός. 2) κουρέλια, ἐνῶ ἡ λ. παράγεται ἀπό τό ἀρμενικό²⁴⁷ *gi'dor* = splinter = σχίζα' ἡ λ. ἔχει σχηματιστεῖ στήν ποντιακή μέ ἐπίδραση τῆς κατάληξης²⁴⁸ -άρι(ν).

31) «τζιντζιρος ἐπίθ. Χαλδ. τζούντζουρος Χαλδ. Λέξις ξένη. 'Ο ἔχων πολλές ρυτίδας» (ΙΑΠ 2,386). 'Η λ. ἐτυμολογείται ἀπό τό ἀρμενικό²⁴⁹ *gi'njir* = ρυτίδα.

32) «τζιπέ ἡ, Τραπ. τζουπέ Τραπ. Λέξις ξένη. Μεταξωτός χιτών νύμφης» (ΙΑΠ 2,386). 'Ο Α. Παπαδόπουλος²⁵⁰ μᾶς πληροφορεῖ: «'Επ' αὐτῶν ἐφοροῦσε καί τήν τζουπέν ἀπό κόκκινον μάλλινον ὕφασμα καί κεντημένην μέ χρυσά καί ἀργυρά σιρίτια, συνήθως μέ δικεφάλους ἀετούς», καί ὁ Δ. Λαζαρίδης²⁵¹ κατά κάποιο τρόπο συμπληρώνει: «'Η νύφη ἐξήρχετο ἀπό τό νυφεῖον στολισμένη μέ καμάραν, λευκό σεντόνι, ἀπό κεφαλῆς μέχρι ποδῶν πού νά μή φαίνεται οὔτε τό πρόσωπό της, μέ σεμσέδες στό μέτωπο καί στό στήθος καί ντυμένη ἐσωτερικῶς μέ τζιπέ ὡσάν ἱερατικό στιχάρι χρώματος συνήθως βυσσινί». 'Ο Χ. Συμεωνίδης²⁵² ἐτυμολογεί τή λ. ἀπό τό τουρκικό *cürpe*²⁵³ = εἶδος ἐπανωφορίου ποδήρους, ὡς τῶν ἱερέων, συνήθους παρά τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς, κ. τζουπέ. Νομίζω ὅτι ἡ λ. ἴσως δέν

246. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 936.

246α. Χρ. Τζιτζιλής, ὁ.π., 'Ελληνικά 34 (1982-83), 467, λήμμα 113.

246β. Χρ. Τζιτζιλής, ὁ.π., 'Ελληνικά 34 (1982-83), 467, λήμμα 114.

247. Α. Η. Yacoubian, *English - Armenian and Armenian - English*, ἄν. χρ., σ. 75, 107.

248. Α. Α. Παπαδόπουλου, *ΙΑΠ*, τ. 1, σ. 139.

249. Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 349β. — Gr. Ačarjan, ὁ.π., τ. 2, σ. 610α.

250. Α. Παπαδόπουλου, 'Γαμήλια ἔθιμα εἰς τό Χαρτοκόπι', 'Αρχεῖον Πόντου 19(1954) 244-245.

251. Δ. Λαζαρίδης, 'Γαμήλια ἔθιμα τοῦ χωριοῦ Καπικισοί', 'Αρχεῖον Πόντου 22(1958) 263.

252. Χ.Π. Συμεωνίδης, 'Αρχεῖον Πόντου 33(1975-76) 255. — Τοῦ ἴδιου, 'Αρχεῖον Πόντου 31 (1971-72) 75 καί 103.

253. I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 610α. 'Ο J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 644α, γράφει: «An outer robe or gown, with full sleeves and long skirts, and open in front».

προέρχεται κατευθείαν ἀπό τήν τουρκική, ἀλλά παράγεται ἀπό τό ἀραβικό²⁵⁴ *džubbe*, *džibbe* = τζουπέ, ὄχι ὅμως ὅπως χρησιμοποιόταν ἀπό τοῦς ἄνδρες, ἀλλά ὅπως φοριόταν ἀπό τίς γυναῖκες σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα πού μᾶς δίνει ὁ R. Dozy²⁵⁵ «Πρέπει νά δώσουμε ἐπίσης μερικές λεπτομέρειες γιά τόν *djobbah* τῶν γυναικῶν. Πάνω στό *yelek* (> *γελέκο*) ἀναφέρει ὁ Lane (*Modern Egyptians*, τ. 1, σ. 58) οἱ γυναῖκες κάποιας εὐπορίας κατάστασης, φοροῦν ἕνα *gibbeh* ἀπό τσόχα, ἀπό βελούδο ἢ ἀπό μετάξι· ἡ κύρια διαφορά μεταξύ αὐτοῦ τοῦ *gibbeh* καί ἐκείνου τῶν ἀνδρῶν βρίσκεται στό ὅτι αὐτός δέν εἶναι τόσο φαρδύς· αὐτό ἀφορᾷ κυρίως τό μπροστινό μέρος τοῦ φορέματος... Στό σχέδιο πού δίνει ὁ Lane (τ.1, σ. 57) γιά το γυναικεῖο *djibbeh*, τά μανίκια φθάνουν σχεδόν ὡς τοῦς καρπούς... 'Ο Von Richter (*Wallfahrten im Morgenlande*, σ. 212) μιλά γιά τόν *Dschübbeh* τῶν γυναικῶν τῶν Βεδουϊνῶν τῆς Συρίας, πού εἶναι κυρίως χρώματος σοκολατί. Αὐτό τό χρῶμα, προσθέτει, εἶναι πολύ ἀγαπητό μεταξύ τῶν ἀνδρῶν».

33) «τζιρόνα ἡ, Τραπ. τζιρόνιν τό, ἀμάρτ. τζιρόν' Σάντ. Λέξις ξένη. Εἶδος πτηνοῦ» (ΙΑΠ 2,387). 'Η λ. προέρχεται ἀπό τό τουρκικό²⁵⁶ *ciron* = εἶδος πουλιοῦ λίγο μεγαλύτερο ἀπό τό κοτσύφι, μέ στίγματα.

34) «τζιχτζιρίνος ὁ, Σάντ. Χαλδ. 'Από α' συνθετ. ἄγνωστ. καί τήν κατ. -ἴνος. 1) 'Αβγό γεμισμένον τεχνηέντως μέ πίσσαν διά νά γίνῃ ἰσχυρόν καί νά σπάσῃ τά ἀβγά τῶν ἄλλων εἰς τό τσοῦγκρισμα τοῦ Πάσχα. 2) 'Αβγό ξηροποιημένον εἰς θερμήν στάκτην. 3) Μετων. ἄνθρωπος λεπτοκαμωμένος, ἀλλά δυνατός» (ΙΑΠ 2,389). 'Η λέξις προέρχεται ἀπό τό ἀρμενικό²⁵⁷ *tzuaran* = ὠθήκη, ἀπό τό *izu*²⁵⁸ = ἀβγό,

254. 'Ο Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Writtem Arabic*, edited by J. Milton Cowan, Wiesbaden 1971, σ. 110β, γράφει: «*jubba*, *jibbah* = jubbah, a long outer garment open in front, with wide sleeves» (j = dž). — 'Ο Socrates Spiro, *An Arabic - English Dictionary of the Colloquial Arabic of Egypt*, Beirut 1980, μεταγράφει τήν ἀραβική λ. ὡς *gibba*. (g = dž). 'Η ἀραβική λέξις ἔχει περάσει στήν ἰταλ. *giuppa*, *giubba*, γαλλ. *jupe*, *juron*, ἰσπαν. *aljubo* ρουμ. *zibun*, ρωσ. *zupan*, *zipun* κλπ. — W. Meyer-Lübke, ὁ.π., λήμμα 3951. — M. Vasmer, ὁ.π., τ. 1, σ. 456. — R. Dozy - W.H. Engelmann, *Glossaire des mots Espagnols et Portugais dérivés de l'Arabe*, Leyde 1869², σ. 147. — K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg 1929, σ. 58, λήμμα 737.

255. R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845, σ. 114-117.

256. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 936.

257. Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 434α. — Α.Η. Yacoubian, ὁ.π., σ. 163.

258. Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 433β. — Α.Η. Yacoubian, ὁ.π., σ. 163. — Gr. Ačarjan,

τήν κατάληξη -ίνος, και μέ αναδίπλωση τής πρώτης συλλαβής.

35) «τζούζω Κερ. Οίν. Σάντ. Σούρμ. Τραπ. τζίζω Κοτ. Χαλδ. Ἄορ. ἐτζούζα, ἐτζίζα. Ἄπό τό μεσ. τσουζώ = ἐκπιέζω. Ἄπιθανος ὁ συσχετισμός τούτου ὑπό τοῦ Ν. Ἄνδριώτ. ἐν Ἐτυμολ. Λεξικ. πρὸς τό ὀνοματοποιημένον ἀρχ. σίζω = παράγω συριγμόν. 1) Αἰσθάνομαι ὀδυνηρόν νυγμόν, ἀλγῶ. 2) Προξενῶ αἰσθημα δριμύτητος, αἰσθημα δηγμοῦ. 3) Μεταφορ. αἰσθάνομαι διὰ τινά λύπην, συμπάθειαν» (ΙΑΠ 2,390). Ὁ Du Cange²⁵⁹ ἔχει καταχωρίσει τή λ. και γράφει: «τζούζειν, exugere Sugere, ἐκπιπίζειν, ἐκθηλάζειν». Ἡ λ. ἔχει τίς ἀκόλουθες σημασίες στήν κοινή νεοελληνική:²⁶⁰ «τζούζω δημ., ἄορ. ἔτσουζα, μτβ. ἐπιφέρω, προκαλῶ δριμύ και φλογερόν ἄλγος ὡς ἀπό ἐγκαύματος: μέ τσουζούν τά μάτια μου, - τόν ἔτσουζε τό φάρμακο· 2) μετφ. ἐνεργῶ ἢ συντελῶ εἰς τό νά αισθανθῆ τίς ἠθικόν ἄλγος, θίγω ἢ πληγῶν τινά ἠθικῶς: οἱ βρισιές τόν τσουζούν· 3) ἀμτβ. εἶμαι δριμύς: τό κρύο τσουζέι, - τό ἰώδιο τσουζέι· κ. μτφ. τά λόγια τῆς τσουζούν· 4) ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν οἶνον κττ. ἐν τῇ φρ. τό τσουζώ πίνω, μεθύσκομαι: μαζεύονται κάθε βράδυ και τό τσουζούν σ' ἓνα καπηλειό· 5) ρηματ. π. τσουζίμο, τσουχερός». Ὁ Κ. Οἰκονόμος²⁶¹ ἀναφέρει γιά τό ἔτυμο τῆς λέξης: «και συνήθ. σφίγγω και τσουζώ, ἐκ τοῦ σφύζω... τό δέ τσουζέιν ἐν τῇ συνήθ. και ἐπί ἄλγους φλογώσεως = σφύζειν (σφ = σπ = στ = τσ)». Ὁ Σκ. Βυζάντιος²⁶² γράφει: «τσοῦζω (ἐκ τοῦ exuro, exussi, ἐκκαίω, κατακαίω. "Κόκκινα λυχνιτάρια νά τσοῦζούν ὡς ἡ φλόγα", Δουκάγγ.), ρ. ἀμ. Δάκνω, δριμύσσω. piquer, picoter, cuire». Ὁ Ε.Α. Sophocles²⁶³ κάνει τόν ἀκόλουθο συσχετισμό: «τζούκζω, to smoke, to hang in smoke as a punishment. Greg. 601 B = πυρπολέω. [Συγκρίνατε τό Περσικό *suqi* = πῦρ· νεοελληνικά τζούζω, to smart.]. Ὁ Γ. Χατζιδάκης²⁶⁴ ἐξετάζοντας τήν προέλευση τοῦ ου ἀπό τό ι (ι, η, ει, υ, οι) παρατηρεῖ: «τίζω -

δ.π., τ. 3, σ. 159. — Ἡ ἄρμενική λέξη *izum* = ἀβγό, σχετίζεται μέ τό ἀρχαῖο ἐλληνικό *φόν*, λατ. *ovum*, κλπ. — J. Pokorny, δ.π., σ. 783-784. — J. B. Hofmann, δ.π., σ. 511. — H. Hübschmann, δ.π., σ. 471.

259. Du Cange, δ.π., σ. 1573.

260. Δ. Δημητράκου, δ.π., τ. 9, σ. 7330. — Ι. Δρ. Σταματάκου, δ.π., τ. 3, σ. 2764. — Λεξικόν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἐπιμ. Γ. Ζευγώλη, τ. 2, σ. 2442.

261. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., τ. 3, σ. 235.

262. Σκ. Βυζαντίου, δ.π., 1835, σ. 289.

263. E. A. Sophocles, δ.π., τ. 2, σ. 1081.

264. Γ. Χατζιδάκη, Ἐπισημειώσεις, Ἄθηνά 24 (1912) 23 [= Γ. Χατζιδάκη, Γλωσσολογικά Ἐρευναι, τ. 1, Ἐν Ἄθηναις 1934, σ. 623].

ἔτσισε Κρήτη και τσοῦζω-ἔτσουζεν Ἄθηναις». Ὁ Μ. Φιλήντας²⁶⁵ μελέτησε τήν τροπή τοῦ τσι > τσου και ἀναφέρει: «τσι > τσου: τσηγγρίζω > τσουγγρίζω, κατσηφός > κατσοουφός, τσίκνα > τσοῦκνα, τσικνιάς > τσοικνιάς, βάτσιννα > βάτσουνα, κοτσινάδα > κοτσοουνάδα, τσίζω > τσοῦζω». Ὁ Ν. Π. Ἄνδριώτης²⁶⁶ ἐτυμολογεῖ τή λ. ὡς ἐξῆς: «τσοῦζω μεσν. τσοῦζω < τζίζω < ἀρχ. σίζω²⁶⁷ (Μ. Φιλήντ. Γλωσσολογ. 3,163)». Ὁ Μ. Φιλήντας δέν ἐτυμολογεῖ τή λέξη ἀπό τό ἀρχαῖο σίζω²⁶⁸ ὅπως προκύπτει τόσο ἀπό τό χωρίο πού παραθέτω, ἀλλά κυρίως ἀπό ὅσα ὁ ἴδιος γράφει ἐκτενέστερα γιά τό ἔτυμο τῆς λ.:²⁶⁹ «Τό τσικνίδα πάλι, ἀντί τό τσοῦζω, ἔχει τό τσίζω. Δηλαδή αὐτό εἶναι τό καίω > κιῶ και μέ τίς νησιώτικη προφορά τοῦ κζ > τζ: τσιῶ. Ἐπειτα ἐκεῖ πού τό πήρανε ἔτσι ξεχάσανε τόν προερχομό του και κατά τό σχῆμα λυῶ - ἔλυσα, κλειῶ - ἐκλεισα τό εἶπανε τσιῶ - ἔτσισα. Κῦστερα πάλι ἀπό τό ἔτσισα > τσίζω, κατά τό σχῆμα: ἔβρισα - βρίζω, ἔχτισα - χτίζω. Τέλος ἀπό τή γειτονική συνεργία τοῦ σφιχτοδοντικού τσ, τό ι γίνεται ου, κέτσι βγαίνει τό τσοῦζω. Σύγκρινε: τσι > τσου: τσηγγρίζω > τσοικνιάς, ... κοτσινάδα > κοτσοουνάδα. Ἐτσι λοιπόν και τσίζω > τσοῦζω».

Ὁ Β. Α. Καλογεράς²⁷⁰ διακρίνει δύο ἰδιόφθογγα ρήματα τσοῦζω, σύμφωνα μέ τά ὅσα ἀναφέρει: «Νεώτερα ἠχοποιήματα ἀπό κρότους δοντιῶν. 329*. τσι: Τά ΝΕ τσίτσα "τσιότρα μέ στενό στόμιο" = τσοῦτσα,

265. Μ. Φιλήντα, ΓΓΕ, τ. 3, σ. 163.

266. Ὁ Ν.Π. Ἄνδριώτης, ΕΑ, Ἄθηνά 1951, σ. 269, δέν παραπέμπει στόν Μ. Φιλήντα, ἐνῶ στή 2η ἐκδοση, τοῦ ΕΑ, σ. 387, ἔχει προστεθεῖ και ἡ παραπομπή.

267. Οἱ L-S-J⁹, σ. 1598, ἀναφέρουν γιά τή λ. σίζω: «mostly used in pres. and impf.: aor. I σίζα prob. in Theoc. 6.29: -hiss (=συρίζω, σφυρίζω), esp. of the noise made by plunging hot metal into cold water, to which is compared the hissing of the Cyclops' eye when the burnt stake was thrust into it, ὡς τοῦ σίζ' ὀφθαλμός ἐλαίνεω περί μοχλῶ Od. 9.394; so of pancakes Magn. I; τήνηνον σίζον Ar. Eq. 930; of fish frying, Id. Ach. 1158, cf. Com. Adesp. 140; σ. και ψοφεῖν of fire quenched, Arist. APo. 94^b33; σίζει δέ ταῖς ῥίνεσσι κινεῖ δ' οὔατα, of Heracles snorting as he eats, Epich. 21; of the note of κόπιχος, Poll. 5.89». — Ὁ Thesaurus Linguae Graecae, τ. 7, σ. 233, γράφει: «Σίζω, verbum factum ex soni literae σ imitatione, ut in Σ dictum fuit, quod dicitur de stridore s. sibilo, quem emittit ferrum candens, quum in aqua extinguitur». — Hj. Frisk, δ.π., τ. 2, σ. 704. — P. Chantraine, δ.π., τ. 2, σ. 1003.

268. Ὁ Ν. Π. Ἄνδριώτης, ΕΑ, σ. 387, ἐτυμολογώντας τό τζίζω < σίζω, ἴσως νά εἶχε ὑπόψη του τήν ἀποψη τοῦ Ἄδ. Κοραῆ, Ἄνεκδοτοι λεξιλογικαί σημειώσεις και ἐπιστολαί, δαπάνη τῆς ἐφορείας τοῦ σχολικοῦ ταμείου τοῦ Δήμου Χίου, Ἐν Ἄθηναις 1934, σ. 61, ὅπου ἀναγράφεται: «τσοῦζω (5.) Dicitur et τζίζω et est a σίζω».

269. Μ. Φιλήντα, ΓΓΕ, τ. 3, σ. 215.

270. Β.Α. Καλογερά, ἠχοποιήτες λέξεις και ρίζες στήν ἐλληνική, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 226 και 343.

πιθανόν και τό τσούζω “πίνω, πίνω από τήν τσίτσα (τσούτσα)” προέρχεται από τό οδοντικό “τσι-τσι, τσ(ού)”, πού άκούεται κατά τήν εκρόφησι από τή μικρή τρυπίτσα τής τσίτσας (ή τσούτσας)· ό ίδιος παρατηρεί επίσης: «Τό ΜΣΕ τσούζω “προξενώ όξύ πόνο από κάψιμο” παράγεται από τσίζω < ΑΕ σίζω (Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία 3.163) ή πιθανώτατα από τό ΑΕ στίζω “στιγματίζω με εγκαύματα” ή και άπ’ εϋθείας από τόν κρότο “τζίς” τού καψίματος, πρβ. γερμ. zischen “βράζω ή σφυρίζει ή φωτιά” και παλ. γερμ. zuchen “καίω”».

‘Η λ. δέν προέρχεται από τό σίζω, όπως σωστά παρατηρεί ό Α. Α. Παπαδόπουλος, γιατί ή σημασιολογική διαφοροποίηση τών δύο λέξεων μένει άνερμήνευτη· ή έτυμολογία τού Μ. Φιλήντα από τό καιώ παρουσιάζει πολλές φωνητικές και σημασιολογικές μεταβολές και δέ γίνεται εύκολα πιστευτή. ‘Ο Β. Α. Καλογεράς άσφαλώς δέν έχει καταλήξει σε κανένα συμπέρασμα, και νομίζω ότι δέν πρέπει νά προτείνουμε έναν αριθμό άπίθανων έτυμολογιών για μία και μόνο λέξη, ή όποία, είναι γεγονός, παρουσιάζει δυσκολίες στη σωστή έτυμολόγησή της.

‘Η λ. προέρχεται από τό τουρκικό²⁷¹ *سيزلاماق* *sizlamak* = ache (= πονά), *smart*²⁷² (= πονά, τσούζω)· πρβλ.: *sizi* = πόνος. ‘Η τουρκική λ. *sizlamak* πέρασε στην έλληνική ως τσίζω-τζίζω > τσούζω-τζούζω· για τήν τροπή τού σ > τσ²⁷³, πρβλ.: τουρκ. *şimsir* (= πυξάρι, πυξος) > *τσιμισίρι*, *şilte* (= σιλτές) > *τσιλτές*. ‘Η νεοελληνική λ. τσούζω (= πίνω) έχει περάσει στη ρουμανική²⁷⁴ ως «*juosui* (a) ρ. τσούζω (οϊνον)».

36) «τζουλάνιν τό, Οϊν. Λέξις ξένη. Σκελίδα σκόρδου». (ΙΑΠ 2,390).

‘Η λ. ίσως προέρχεται από τό τουρκικό²⁷⁵ *çilan* = είδος τζίτζυφου, καρπός τής Ζιζύφου ή ζιζύφος (*Zizyphus jujuba*)²⁷⁶.

271. J.W. Redhouse, ό.π., σ. 1199β. — J. Th. Zenker, ό.π., σ. 581γ. — W. Radloff, ό.π., τ. 4, σ. 666. — H.K. Kadri, ό.π., τ. 3, σ. 353β - 354α. — I. Χλωροϋ, ό.π., τ. I. σ. 1038β.

272. Στην άγγλική τό ρήμα *smart* σημαίνει: «to cause or feel a painful stinging sensation, usually in one part of the body and not lasting long». *Longman Dictionary of Contemporary English*, London 1978, σ. 1054. — *The American Heritage Dictionary of the English Language*, New York 1970, σ. 1220.

273. Ch. Symeonidis, *‘Αρχεϊον Πόντου* 31 (1971-72) 150. — G. Georgiadis, *Die lautlichen Veränderungen der türkischen Lehnwörter im Griechischen*, München 1974, σ. 222.

274. E. K. Σαραφίδου, ό.π., σ. 511.

275. I. Χλωροϋ, ό.π., τ. 1, σ. 676β. — J.W. Redhouse, ό.π., σ. 747α. — *New Redhouse*, ό.π., σ. 252. — J. Th. Zenker, ό.π., σ. 379β. — W. Radloff, ό.π., τ. 3, σ. 2085. — *Türkçe - Rüşca*, σ. 187.

276. Α. Σ. Καββάδα, ό.π., τ. 4, σ. 1582.

37) «τζουπίν τό, Κερ. Κοτ. Οϊν. Τραπ. Χαλδ. *τζουπί* Σεμ. *τζιπίν* Σάντ. Χαλδ. ‘Αγνώστου έτύμου. 1) Καλτσοβελόνα. 2) Ξυλάριον κυλινδρικόν. 3) Μικρόν ξυλάριον» (ΙΑΠ 2,392). ‘Η λ. παράγεται από τό τουρκικό²⁷⁷ *çupi* = πολύ μικρό κλαδί από θάμνο.

38) «τζουχαβέλιν τό, Κερ. *τζουχαβέλ* ‘ Σάντ. Χαλδ. *τζαχαβέλιν* άμάρτ. *τζαχαβέλ* ‘ Χαλδ. *τζοχαβέλ* ‘ Χαλδ. Λέξις ξένη. Μεγάλο σάρωθρον από κλάδους θάμνων» (ΙΑΠ 2, 394). Τή λ. έτυμολόγησα²⁷⁸ από τό άρμενικό *tsakhavel* = σκούπα από σημύδα, άγγλ. birch-broom, γαλλ. balai de bouleau. ‘Η άρμενική λέξη έχει περάσει στην τουρκική ως²⁷⁹ *çaha*, *cahavel*, *çahao*, *çahaveli* = çali süpürgesi = σκούπα, σκούπα φτιαγμένη από ρείκια, καθώς και ως *cihavel*²⁸⁰, *çarhavel*²⁸¹ = çali süpürgesi. ‘Η άρμενική λ. *tsakhavel* είναι σύνθετη από τίς λέξεις: *tsakh*²⁸² = κλαδιά, θάμνοι· σπάρτο· σημύδα· σφεντάμι, και *avel*²⁸³ = σκούπα.

39) «τζόχα ή, κοιν. Πληθ. τά τζόχας. Λέξις Σλαβική και τό Τουρκ. *çoha* ή *çoka* δάνειον. ‘Ιδ. Χλωρ. Λεξ. Τουρκοελλην. 1,668α. 1) Μάλλινον ύφασμα. 2) Μάλλινος επενδύτης» (ΙΑΠ 2,394). ‘Ο Ν. Π. ‘Ανδριώτης²⁸⁴ έτυμολογεί τή λ. από τό μεσν. *τσόχα* < τουρκ. *çuha*. ‘Η τουρκική λέξη *çoka*, *çoha*²⁸⁵ και μέ σύγχρονη όρθογράφηση *çuha*, δέν

277. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1305.

278. Κ. Καραποτόσογλου, *‘Αρχεϊον Πόντου* 37(1982) 246, λήμμα 222.

279. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1039.

280. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 963.

281. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1081. — Οί συντάκτες τού τουρκικού ιδιωτικού λεξικού, ενώ συγκέντρωσαν στον τρίτο τόμο, σ. 1039, και παρέθεσαν τούς τέσσερις τύπους τής λέξης, δέ συμπεριέλαβαν τούς άλλους δύο: τ. 3, σ. 963 και 1081, πού τούς κατέταξαν ως ξεχωριστά λήμματα.

282. Rev. M. Bedrossian, ό.π., σ. 713α. — Τό άρμενικό *tsah* = κλαδί, είναι ίσως δάνειο από τό νεοπερσικό *شاه* *shâkh* = κλαδί, και αυτό με τή σειρά του από τό σανσκριτικό *śākha* = κλαδί. — Gr. Açarjan, ό.π., τ. 4, σ. 446αβ. — H. Hübschmann, ό.π., σ. 499. — F. Steingass, *Pers. - Engl.*, σ. 720β. — J. Pokorny, ό.π., σ. 523.

283. Rev. M. Bedrossian, ό.π., σ. 80β. — Gr. Açarjan, ό.π., τ. 1, σ. 356β. — ‘Η άρμενική λέξη σχετίζεται μάλλον με τό άρχαιο ελλην. *όφέλλω* = σαρώνω, σκουπίζω. — J.B. Hofmann, ό.π., σ. 297. — Hj. Frisk, ό.π., τ. 2, σ. 452. — P. Chantraine, ό.π., τ. 2, σ. 842.

284. Ν.Π. ‘Ανδριώτη, *ΕΔ*, σ. 388. — Δ.Β. Βαγιακάκου, *‘Ιστορία Εικονογραφημένη* 119 (1978) 126.

285. ‘Ο J.W. Redhouse, ό.π., σ. 738, γράφει: «*çoha*, κοινώς *çoha*. Broadcloth». — I. Χλωροϋ, ό.π., τ. 1, σ. 668α.— ‘Αβρ. Μαλιτάκα, *Λεξικόν Τουρκοελληνικόν*, ‘Εν Κωνσταντινουπόλει 1876, σ. 206α.

προέρχεται από τὰ σλαβικά, ἀλλά ἀντίθετα ἔχει περάσει στη ρωσική²⁸⁶ ὡς *čuga, čoha, čuha*, βουλγ. *čoha*, σερβοκροατ. *čoha*, ἀλβ. *tsöhe*, ρουμ. *zoה* κλπ.

40) «*τζοχάριν τό*, Κερ. Τρίπ. *τζοχάρ* ' Σάντ. Τραπ. Χαλδ. Πληθ. *τζοχάρᾶ*. Πιθανῶς Τουρκ. Μετάλλευμα» (ΙΑΠ 2,394). ' Η λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκοαραβικό²⁸⁷ *cenher* = ὄρυκτό.

41) «*τζύπα ἡ*, κοιν. πληθ. *τά τζύπας*. Πιθανῶς ἀπὸ τὸ ἀρχ. οὐσ. *τύπος*. ' Η μεταβολή τοῦ γένους κατὰ τὸ κοιλία. 1) ' Ο ὀμφαλός τοῦ ἀνθρώπου. 2) Τὸ ἄκρον τοῦ ἀπευθυσμένου ἐντέρου, πρωκτός» (ΙΑΠ 2,394). ' Η λ. ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ τουρκ.²⁸⁸ *çipa, çip, çiba, ciba* = göbek = ἀφαλός.

42) «*τῶαβλίν τό*, Σάντ. Λέξις ξένη. Περιληπτικῶς χόρτα χονδρά τὰ ὁποῖα καταλείπει ἡ ἀγελάδα εἰς τὴν φάτνην», (ΙΑΠ 2,426). ' Η λ. παράγεται ἀπὸ τὸ τουρκικό²⁸⁹ *çanlı* = καρπός πού συγκεντρώνεται σὲ καλάθι κατασκευασμένο ἀπὸ πανί.

43) «*τῶαγκλίζω* Κερ. Κοτ. Οἶν. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. ' Αόρ. *ἐτῶαγκλιζα*. Κατὰ Δ. Οἶκον. Γραμμ. 92 ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἐξαντλῶ. Διασκορπίζω νερό. Καί ἀμετ. ἐπὶ ὕδατος, διασκορπίζομαι καί καταβρέχω τι» (ΙΑΠ 2,426). ' Ο Δ. Η. Οἰκονομίδης²⁹⁰ γράφει: «*τῶαγκλίζω, 'ξαντλίζω* "Οφ.

286. M. Vasmer, δ.π., τ. 3, σ. 351, 348, 360. — Βλ. κυρίως, Gerhard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, τ. 3, Wiesbaden 1967, σ. 110-114, ὅπου τὸ θέμα ἐρευνᾶται πολὺπλευρα.

287. ' Η τουρκική λέξη *cenher* σημαίνει: ἀμιγές μέταλλον, προσόν, τάλαντον, πολύτιμος λίθος. — ' Α. Θεοφυλακτίδη, δ.π., σ. 123. — ' Ο J. W. Redhouse, δ.π., σ. 691β, σημειώνει: «*cenher* = any metallic ore = ὁποιοδήποτε μεταλλικό ὄρυκτό. — *New Redhouse*, σ. 225. — ' Η λ. *cenher* στὸν πληθυντικό ἀριθμὸ ἀπαντᾶ ὡς *cenahir* (=πολύτιμοι λίθοι, κοσμήματα) > νεοελλ. *τζοβαῖρι(α)*. — Ν.Π. ' Ανδριώτη, *ΕΑ*, σ. 367. ' Η τουρκική λ. *cenher* προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀραβικό *džauhar* = οὐσία· κόσμημα. — H. Wehr, δ.π., σ. 150. — ' Η ἀραβική λ. *džauhar* προέρχεται ἀπὸ τὸ περσικό *gohar, gauhar* = gem, jewel, pearl (= κόσμημα, μαργαριτάρι). — F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 1106α. — ' Η περσική λ. σχετίζεται μὲ τὸ παχλαβί *gōhr* = gem, jewel. — H.S. Nyberg, δ.π., σ. 83. — D.N. Mackenzie, δ.π., σ. 36.

288. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 952.

289. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1094. — *Söz Derleme*, τ. 1, σ. 311.

290. Δ.Η. Οἰκονομίδης, δ.π., σ. 367. — Στὴ λατινική τὸ ρῆμα *exancio, exantlo* σημαίνει: 1) to draw or bring out as a servant. 2) βγάζω νερό. — C.T. Lewis - C. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1879, ἀνὰτ. 1966, σ. 672. — A. Ernout - A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1967⁴, σ. 31, λ. anclo.

μεταβ. (καί ἀμετβ.) ραντίζω ὑγρόν τι, μακράν ἔμοῦ· πβ. τὰ λατιν. *exancio* καί *exantlo*, ἂν μὴ ἐκ τοῦ ἐλλ. ἐξαντλῶ». ' Ο Μ. Φιλήντας²⁹¹ ἀναφέρει συνοπτικά: «*τσαγκλίζω* < *διακλίζω* = καταβρέχω (Πόντος)». ' Ο Γ. Γιαννουλέλλης²⁹² πιστεύει ὅτι ἡ λ. ἴσως εἶναι περσικῆς ἀρχῆς καί παρατηρεῖ: «Στὰ Ποντιακά ἰδιώμ. ἔλεγαν *τσαγκλίζω* = σκορπῶ μὲ δύναμη τὸ νερό· τοῦτο μπορεῖ νά εἶναι *τσαγκρίζω* [' Απὸ τὸ *τσαγκρα* = τόξο + κατάλ. *-ίζω*· ἡ σημασία τοῦ *τσαγκρίζω* εἶναι ἐκτοξεύω], ἀλλά πῶς πιθανὸ νά εἶναι ἄμεσα < Περσ. *chang-l, changala*²⁹³ = τόξο, τσιγκέλι· πβ. τὸ *τσαγκάλε* (Κοτύωρα) = πόρπη τῆς ζώνης ἀμυγδαλωτοῦ τοξοειδοῦς σχήματος».

' Η ἐτυμολογία τοῦ Μ. Φιλήντα εἶναι λαθεμένη, γιὰ τὸ ρῆμα *διακλίζω* σώζεται στὴν ποντιακή διάλεκτο²⁹⁴ ὡς *δακλίζω* Σιν. *δᾶκλίζω* Κερ. Κοτ. Τραπ. Χαλδ. *δᾶκλύω* Χαλδ. *δακλυῶ* Οἶν. *δᾶκλῶ* Χαλδ. *δᾶκλύγω* Σάντ. Χαλδ. Παθητ. *δᾶκλύσκουμαι* Μετοχ. *δᾶκλυσμένος, δᾶκλυμένος*. 1) Πλύνω καί ξεβγάλλω τι μὲ καθαρό νερό. 2) Καθαρίζω σκεῦος τι διακινῶν αὐτὸ καί ἐκτινάσσω τὸ περιεχόμενον ὕδωρ. 3) Πλύνω. Τὸ ρῆμα διατηρεῖται τόσο μορφολογικά ὅσο καί σημασιολογικά ἀναλλοίωτο, γιὰ τὸ *διακλίζω* στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά σημαίνει²⁹⁵ wash, wash out. Τὸ ἐτυμολογικὸ πλησίασμα τοῦ Γ. Γιαννουλέλλη δὲν ἐδράζεται σὲ στέρεις βάσεις, γιὰ τὸ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ γραφόμενά του, καί ὁ ἴδιος δὲν εἶναι σίγουρος γι' αὐτὰ πού προτείνει. ' Η λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ ρῆμα *ἐξαντλῶ*²⁹⁶ = ἀντλῶ, ἀδειάζω τι μὲ τελειότητα, πού βρίσκεται στὰ νεοελληνικά ἰδιώματα ὡς²⁹⁷ *'ξαντλῶ* Kyd, *'ξαγλῶ* Thera, *'ξιντιλῶ* Kyp, *'ξαγκλίζω* Eub (Karyst), *'ξαγλίζω* Thera, *τῶαγκλίζω* Pont, *'ξιντιλίζω* Kyp, *'ξαγλίντζω* Astyp = βγάζω νερό, ἀλλά ἡ τροπὴ τοῦ ξ > τσ ἴσως ὀφείλεται σὲ ἐπίδραση τῆς τουρκικῆς λέξης *çağlamak*²⁹⁸ = ρέω μετὰ κελαρυσμοῦ, κελαρύζω, καταπίπτω ἐν εἴδει καταρράκτου [ἐπὶ ὕδατος]· πλημμυρῶ [ἐπὶ ποταμοῦ].

291. Μ. Φιλήντα, *ΓΓΕ*, τ. 1, σ. 145.

292. Γ.Ν. Γιαννουλέλλη, δ.π., σ. 107.

293. F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 400β.

294. Α. Α. Παπαδόπουλου, *ΙΑΠ*, 263. — Ν. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, λήμμα 1808.

295. L-S-J⁹, σ. 397. — *Thesaurus*, δ.π., τ. 2, Paris 1833, σ. 1178-79. — Du Cange, δ.π., σ. 292.

296. Α. Γαζή-Κ. Γκαρπολά, δ.π., τ. 1, σ. 653. — L-S-J⁹, σ. 585.

297. Ν. Andriotis, δ.π., λήμμα 2326. — Α.Χ. Μπούτουρα, δ.π., σ. 12.

298. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 845. — J.W. Redhouse, δ.π., σ. 705α. — Ι. Χλωροῦ, δ.π., τ. 1, σ. 646α.

44) «*τσαλώνω* (II) Κερ. Ἐργασίου ἐτύμου. Περιπλέκω, μπερδεύω νήματα» (ΙΑΠ 2,429). Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ τουρκικόν²⁹⁹ *çalmak* = ἀνακατώνω.

45) «*τσαμίντζιν* τό, Οἶν. *τσαμίντζι* Οἶν. *τσαμίντζ* Ἐκτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. Πληθ. *τσαμίντζᾶ*. Λέξις ξένη. Ξηρό σταφύλι, σταφίδα» (ΙΑΠ 2,429). Σὲ προηγούμενο μελέτημά μου ἀνέφερα ὅτι:³⁰⁰ «Ἄ. Χ. Συμεωνίδης ἐτυμολογεῖ τὴ λ. ἀπὸ τὸ τουρκικόν³⁰¹ *çamıs* = ξερὸ σταφύλι, σταφίδα. Τόσο ἢ ποντιακὴ ὅσο καὶ ἢ τουρκικὴ λ. προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄρμεν. *çamich* = σταφίδα». Στὴν τουρκικὴ ἀπαντᾶ ἢ λ. چامیس *çamıs* «ἐπθ. δυσάγωγος, ἀτίθασος [ἡμίονος], ἐπίμονος· § μικρά σταφίς· § μικρά κόρη ὀφθαλμοῦ· ὀφθαλμός οὐ τὸ λευκὸν πολύ». Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἄρμενικὴ καὶ τουρκικὴ, ἢ λέξις βρίσκεται καὶ στὴν γεωργιανή³⁰² ὡς *ç'amic'i* = σταφίδα. Ὁ Η. Κ. Kadri³⁰³ ἐτυμολογεῖ τὴν τουρκικὴ λ. *çamıs* = σταφίδα, ἀπὸ τὸ ἄρμενικόν *çamich* = σταφίδα.

46) «*τσανίζω* Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. *τσανίζω* Χαλδ. *τσανίζω* Ὀφ. *τσανῶ* Χαλδ. Ἄορ. *ἐτσαντζα*. Προστ. *τσαντζον*. Κατὰ Δ. Οἶκον. Γραμμ. 92 ἀπὸ τὸ ἀρχ. *κατανίζω*. Ὁ τύπος *τσανῶ* διὰ τὴν φωνητικὴν σύμπτωσησιν τῶν εἰς *-ισα* καὶ *-ησα* ἀορίστων τῶν εἰς *-ίζω* ρημάτων καὶ τῶν περισπωμένων. Ἰδ. Γ. Χατζιδ. ΜΝΕ 1,272. 1) Καταβρέχω. 2) Διαχέω, σκορπίζω. 3) Σπείρω» (ΙΑΠ 2,429). Ὁ Δ. Οἰκονομίδης³⁰⁴ ἀναφέρει: «*τς < κ*, *τσανίζω* (= βρέχω τὸ ἔδαφος μὲ νερόν) < *κατανίζω*, ὅθεν καὶ *τσανιστέρ* = δοχεῖον ὕδατος δι' οὗ χύνοντες βρέχουν τὸ ἔδαφος». Ἡ παραγωγή τοῦ Δ. Οἰκονομίδη ἀπὸ τὸ *κατανίζω* παρουσιάζει πολλὰ ἀδύνατα σημεῖα, γιὰ καὶ ὁ ἴδιος δὲν προσκομίζει ἄλλα παραδείγματα ὅπου θὰ παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον τῆς μεταβολῆς

299. *New Redhouse*, σ. 237. — *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1060.

300. Κ. Καραποτόσογλου, Ἐργασίου Πόντου 37 (1982) 249, λήμμα 238.

301. Ι. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 651α. — Ὁ W. Radloff, ὁ.π., τ. 3, σ. 1940, χαρακτηρίζει τὴ λέξις ὀσμανλίδικη. — *Türkçe-Rusça*, σ. 167β.

302. E. Cherkesi, ὁ.π., σ. 242β.

303. Η.Κ. Kadri, ὁ.π., τ. 2, σ. 398α. — Gr. Acharjan, ὁ.π., τ. 3, σ. 623α. Ἡ λέξις στὴ δημόδιη τουρκικὴ σημαίνει: ξερὸ μούρο. — *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1065. Ἡ λέξις ἀπαντᾶ καὶ στὴν *arméno-kiptchak* ὡς *çamic* = raisin sec.—Edward Tryjarski, *Dictionnaire Arméno-Kiptchak d'après trois manuscrits des collections Viennoises*, τ. 1, Warszawa 1968, σ. 180.

304. Δ. Οἰκονομίδης, ὁ.π., σ. 92. — Τὴν ἴδια ἀποψη δέχεται ὁ N. Andriotis, ὁ.π., λήμμα 3152.

τοῦ κ > τσ-τς³⁰⁵, ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὸ κ ἀκολουθεῖ α. Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄρμενικόν³⁰⁶ *isanel, isanem* = σπείρω· διασκορπίζω, διαχέω· ραντίζω· πρβλ.: *isan* = σπορά· διασκορπισμός.

47) «*τσαπάλιν* τό, Οἶν. Λέξις ξένη. Περιληπτικῶς σκύβαλα σίτου» (ΙΑΠ 2,430). Ὁ Χ. Π. Συμεωνίδης³⁰⁷ ἐτυμολογεῖ τὴ λέξις ἀπὸ τὸ τουρκικόν³⁰⁸ *çepel* = σιτάρι ἀναμιγμένον μὲ ἀκαθαρσίες. Ἡ λ. ἴσως δὲν προέρχεται κατευθεῖαν ἀπὸ τὸ τουρκικόν *çepel* μὲ τροπὴ τοῦ *e* > *a*³⁰⁹, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περσικόν³¹⁰ *chapel* = βρώμικος, ἀπ' ὅπου καὶ τὸ τουρκικόν *çepel*.

48) «*τσαρκούλιν* τό, Κερ. *τσαρκούλ* Ἐκτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. Λέξις ξένη. 1) Καλύπτρα γυναικεία. 2) Κάλλαιον πτηνοῦ, λειρί» (ΙΑΠ 2,430). Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ κουρδικόν³¹¹ *çark* = turban, bandeau de tête, μὲ τὴν κατάληξη *-ούλι(ν)*, δηλαδή **τσαρκούλιν* > *τσαρκούλιν* μὲ συγκοπή τοῦ ἄτονου *i*.

49) «*τσαρπινεύκομαι* Κοτ. Χαλδ. Πιθανῶς ἀπὸ τὸ Τουρκ. *çarpınmak* = ἀγωνίζεσθαι, ταραττεσθαι, σφραδάζειν· Βλάβτομαι ἐξ ἐπηρείας ἐξωτικῶν, τῶν μαϊσῶν (ἰδ. μάγος)» (ΙΑΠ 2,431). Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται

305. Ἔχομε μεταβολὴ τοῦ κ > τσ ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὸ κ ἀκολουθοῦν τὰ μπροστινὰ φωνήεντα *e, i* ἐξ αἰτίας τῆς οὐράνωσης (palatalization) τοῦ κ. Παραδείγματα, ὅπως *τσαμῶνω*, *τσαμῶνω* (=κλείνω τὰ μάτια) < *καμῶνω* < *καμῶνω*, εἶναι ἀβέβαια. Συνήθως αὐτὲς οἱ λέξεις, πού ἐξηγοῦνται μὲ ἐξαναγκασμὸ βασικῶν φωνητικῶν νόμων, ἔχουν διαφορετικὴ προέλευση. — Α.Χ. Μπούτουρα, ὁ.π., σ. 11-12. — Ὁ Φ. Κουκουλές, Ἐτυμολογικά, *Λεξικογραφικὸν Ἐργασίον*, τ. 5 (Παράρτημα τοῦ 30 (1919) τόμου τῆς Ἐργασίου), σ. 35, ὑπ. 2, σημειῶν ἀπλῶς: «Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔρρινου πβ. *τσαμῶνω* ἀντὶ *καμῶνω* = *καμῶνω* (Πόντος)».

306. Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 714β. — Ambroise Calfa, ὁ.π., τ. 2, σ. 964α. — Dicran Khantrouni - Madrinou Koushadjian, *Armenian - English Modern Dictionary*, Beirut 1976, σ. 390β. — Gr. Acharjan, ὁ.π., τ. 4, σ. 449β-450α.

307. Χ.Π. Συμεωνίδης, Ἐργασίου Πόντου 33 (1975-76) 256.

308. *New Redhouse*, σ. 248. — *Türkçe-Rusça*, σ. 181α. — *Söz Derleme*, τ. 1, σ. 325.

309. Ch. Symeonidis, Ἐργασίου Πόντου 31 (1971-72) 93.

310. F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 388α. Βλ. καὶ ὑπ. 54.

311. Jaba-Justi, ὁ.π., σ. 123β. — Joyce Blau, ὁ.π., σ. 43. — Ἡ κουρδικὴ λέξις σχετίζεται μὲ τὸ περσικόν *charkhi* = μεταξωτὸ ρούχο· σατέν. — F. Steingass, *Pers.-Engl.*, σ. 391α. Ἡ κύρια σημασία τῆς περσικῆς λ. *charkhi* εἶναι: σφαιρικός· οὐράνιος, καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ *charkh* = τροχός, πού συνδέεται μὲ τὸ σανσκριτικόν *chakra*, ἑλλ. κύκλος κλπ. — Κ. Καραποτόσογλου, Ἐργασίου 32 (1980) 348.

ἀπό τό τουρκικό³¹² *caşrımak* = *didimmek*³¹³ = παραλύομαι, ξεφτῶ· ξ καταξοσχίζομαι, καταβάλλω μεγάλην προσπάθειαν.

50) «τῶσχος ὁ, Σούρμ. Ἰγνώστου ἐτύμου. Ὁ θαλάσσιος σκορπιός» (ΙΑΠ 2,431). Ἡ λ. παράγεται ἀπό τό τουρκικό³¹⁴ *caşan* πού ἀπαντᾷ στήν τουρκική καί ὡς: *caşana, caşna, caşana, cana, cane, caşana, ciyangaç* = *Akrep* = σκορπιός· ἀπό τήν ἴδια τουρκική λ. προέρχεται καί τό οὐσιαστικό *τζαγάνα* καί *τζαχάνι* «Τό θαλάσσιον ὄστρακόδερμον καρκίνος, κάβουρας» (ΙΑΠ 2,372), γιατί στήν τουρκική ἡ λέξη ἐκτός ἀπό τήν ἔννοια: *σκορπιός*, σημαίνει καί: *yengec* = *καρκίνος*, γιά τήν τροπή τοῦ γ > χ, πρβλ. τό ἀνωτέρω *τζαγάνα-τζαχάνι*.

51) «τσινί τό, Ἰν. Λέξις ξένη. Φέτα καρπού ἢ σκελίδα σκόρδου» (ΙΑΠ 2,433). Ἡ λ. προέρχεται ἀπό τό τουρκικό³¹⁵ *cini* = κομματί· σκελίδα σκόρδου.

52) «τῶσρτάνιν τό, Κερ. τῶσρτάνιν Κερ. τῶσρτάν' Σάντ. Τραπ. Χαλδ. Λέξις ξένη. Βῶλος ἀπό μυζήθραν ἀποβουτυρωμένην ξηραίνόμενος εἰς τόν ἥλιον» (ΙΑΠ 2,436). Ἡ λ. προέρχεται³¹⁶ ἀπό τό ἀρμενικό³¹⁷ *chori'an* = ξεροί βῶλοι μαλάκας γιά χρήση κατά τό χειμῶνα, τό ὅποιο ἀπαντᾷ καί στήν κουρδική³¹⁸ ὡς *çortan* = *fromage* που *kurde*, *caillebotte* (= θρόμβος πηγμένου γάλακτος κομμένος εἰς τεμάχια, σβῶλος).

53) «τῶσγκουλόπον τό, Κοτ. Ὀνοματοποιημένον. Μικρό κουδουνάκι, ἄθυρμα παιδικόν» (ΙΑΠ 2,436). Ἡ λέξη ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν ὀνοματοποιημένων, καί ἴδιας ἀρχῆς εἶναι τό τουρκοαραβικό³¹⁹

312. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1083β.

313. I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 810α. — H.C. Hony - Fahir İz, *A Turkish - English Dictionary*, Oxford 1957, ἀνατ. 1976, σ. 81.

314. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1096. — G. Clauson, ὁ.π., σ. 403, λ. *caidan*. — W. Radloff, ὁ.π., τ. 3, σ. 1852. — Κ. Καραποτόσογλου, Ἔτυμολογικά ἀνάλεκτα, *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 14 (1982) 270-272.

315. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 980.

316. Κ. Καραποτόσογλου, *Ἀρχεῖον Πόντου* 37 (1982) 253, λήμμα 245.

317. Rev. M. Bedrossian, ὁ.π., σ. 588β. — Gr. Acharjan, ὁ.π., τ. 3, σ. 631α.

318. Jaba-Justi, ὁ.π., σ. 133β.

319. *New Redhouse*, σ. 233. — I. Χλωροῦ, ὁ.π., τ. 1, σ. 621β. — J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 669β. — J. Th. Zenker, ὁ.π., τ. 1, σ. 363β: «clochettes ou petits ronds en cuivre qu' on

cülçül[e] = μικρό κύμβαλο τύμπανου· μικρό κουδούνι.

54) «τῶσμάχιν τό, ἀμάρτ. τῶσμάχ' Κοτ. Σάντ. τῶσμάχ' Κοτ. Σάντ. Χαλδ. Γεν. τῶσμαχί(ου), τῶσμαχί(ου). Πληθ. τῶσμάχα, τῶσμάχα. Λέξις ξένη, πιθανῶς Τουρκ. Φυτόν δηλητηριώδες, τοῦ ὁποῖου βράζουν τήν ρίζαν καί τό ἀφέψημα χρησιμοποιοῦν ὡς φάρμακον κατά τῆς ψώρας τῶν ζώων» (ΙΑΠ 2,437). Ἡ λέξη ἐτυμολογεῖται ἀπό τό τουρκικό³²⁰ *cumak* = ρίζα φυτοῦ.

55) «τσουρούφι τό, Ἰν. Λέξις ξένη, βλαστάρι, βλαστός». (ΙΑΠ 2,438). Ἡ λέξη παράγεται ἀπό τό τουρκικό³²¹ *cirif* = βλαστός.

56) «τῶσάτιν τό, ἀμάρτ. τῶσάτ' Χαλδ. Λέξις ξένη, Ἄρτος ἐξ ἀραβοσίτου» (ΙΑΠ 2,431). Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται ἀπό τό τουρκικό³²² *cad* = *Darı*³²³ *ekmeği* = ψωμί ἀπό καλαμπόκι.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΩΝ ΣΥΜΦΩΝΩΝ τζ-τζ', τσ-τθ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

Οἱ πίνακες περιλαμβάνουν ὅλες τίς ποντιακές λέξεις, πού ἀρχίζουν μέ προστριβόμενα σύμφωνα καί γιά τίς ὁποῖες ὑπάρχει μία βέβαιη ἢ πιθανή ἐτυμολόγηση, καταταγμένες σύμφωνα μέ τήν προέλευση τοῦ προστριβόμενου συμφῶνου. Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος ἔχει χαρακτηρίσει δεκάδες ποντιακές λέξεις ὡς ἀραβικῆς ἢ περσικῆς ἀρχῆς, παραθέτοντας τήν ἀραβική ἢ περσική λέξη· στήν πραγματικότητα οἱ περισσότερες ἀπό αὐτές τίς λέξεις εἶναι δάνεια ἀπό τήν τουρκική, ἡ ὁποία τίς ἔχει πάρει μέ τή σειρά· της ἀπό τήν ἀραβική ἢ

suspend au cou des bêtes de somme, etc. ou autour d' un tambour de basque. Ἡ τουρκική λ. *cülçül* προέρχεται ἀπό τό ἀραβικό *džuldžul* = μικρό κουδούνι· σειρές ἀπό τέτοια κουδούνια γιά νά διακοσμοῦν τοὺς λαμούς τῶν ζώων. Ἡ ἀραβική λ. *džuldžul* σχετίζεται μέ τό ἀρχ. ἀραμαϊκό *glgl*, ἀραμ. *galgal, gelglā*. — F. Steingass, *Ar. - Engl.*, σ. 240α. — M.J. Mashkour, ὁ.π., τ. 1, σ. 146. — David Cohen, *Dictionnaire des Racines Sémittiques*, Mouton 1976, σ. 118.

320. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1015.

321. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 929.

322. *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 840.

323. Στήν τουρκική ἡ λ. *darı* σημαίνει: 1) κεχρί. 2) καλαμπόκι. — *New Redhouse*, σ. 273.

τήν περσική γλώσσα. Είναι αμφίβολο αν ο Α. Α. Παπαδόπουλος χρησιμοποίησε ένα άραβο-ξενόγλωσσο ή περσο-ξενόγλωσσο λεξικό, γιατί όπως έχω διαπιστώσει από την εκτεταμένη μελέτη του ποντιακού λεξιλογίου, οι λέξεις που παραθέτει ως άραβικές ή περσικές παρουσιάζονται όπως προφέρονται από τους Τούρκους και όχι όπως έχουν στην περσική ή την άραβική. Πιστεύω ότι έχει στηριχθεί —ίσως αποκλειστικά— στο εξαιρετικό Τουρκοελληνικό λεξικό του Ι. Χλωροῦ που μνημονεύει αρκετές φορές στο ΙΑΠ, και τό οποίο τόν έχει ίσως βοηθήσει και στά ίδια τά ερμηνεύματα των ποντιακών λέξεων. Παράγω μία λέξη από την άραβική ή την περσική μόνο αν αυτή ή λέξη δέν απαντά στην τουρκική, διαφορετικά δέχομαι ότι αυτές οι λέξεις έχουν περάσει στην ποντιακή διάλεκτο διά μέσου της τουρκικής. Θά ήταν ευτόχημα νά παρουσιάζονταν όλες οι ξένες λέξεις μέ την άρχική τους γραφή και ένα ενιαίο σύστημα μεταγραφής, αλλά αυτό είναι ανέφικτο, γιατί δέν υπάρχουν τά κατάλληλα τυπογραφικά στοιχεία δέν πρέπει νά ξεχνάμε ότι για μία ξένη γλώσσα, άκόμα και μεταξύ των μελετητών αυτής της συγκεκριμένης γλώσσας, χρησιμοποιούνται διαφορετικά συστήματα μεταγραφής. Παραθέτω τίς λέξεις όπως έχουν καταχωρηθεί στό κείμενο, μέ μόνη εξαίρεση τή χρήση του dʒ αντί του dj στίς περσικές και άραβικές λέξεις.

Όνοματοποιημένες λέξεις μέ τζ

τζακίω 'Ιν. 'σπῶ, κομματιάζω', τζακῶνω³²⁴ 'θραύω, τσακίζω', τζαραφίζω Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. τζαραπίζω Σάντ. Χαλδ. 'γρατσουνίζω', τζαραφουλίζω Κοτ. 'γρατζουνίζω', τζαρμουλίζω Τραπ. Χαλδ. 'γρατσουνίζω' τζαρτζαρίζω Χαλδ. 'ἐπί των καιομένων ξύλων, τρίζω, κροτῶ', τζάτζα ή, Οίν. 'προσφώνησις πρός μεγαλύτεραν ἀδελφήν', τζαφίζω 'ξύνω', τζελελία ή Οίν. 'γλάρος', τζέρ μόρ. Κοτ. Φρ. 'Epoika' τον τζέρ 'τόν ξέσκισα, τόν προσέβαλα', τζερίζω 'ἐπί ύφασματος, χάρτου, σχίζω', τζέρτζα ή, Κερ. 'διάρροια μετ' αερίων', τζία ή 'σπινθήρας', τζιάω 'Ιν. 'καίω βούτυρον ή λάδι δι' ἄρτυσιν φαγητοῦ', τζιανίω 'Ιν. 'ἐπί βρέφους, κλαυθμυρίζω', τζικίζω 'Αμ. Οίν. 'ἐπί τῆς φωνῆς των μόλις ἐκκολαφθέντων νεοσσῶν', τζιλτεῦω 'οὐρῶ', τζινεύομαι Σιν. 'στενοχωροῦμαι', τζινίζω Σάντ. Χαλδ. 'κλαυθμυρίζω', τζινίκα ή, Σάντ. Χαλδ. 'γυναικα κλαψιάρα', τζιρίζω 'παράγω συριγγόν', τζίρλα ή,

324. Κ. Α. Παπαχρίστου, 'Νεοελληνικά ἔτυμολογικά', Βυζαντινά 8(1976) 313, όπου διαβάζουμε: «Κατά συνέπεια θά ἀναζητηθῆ ἄλλη ἔτυμολογία γιά τό κοινό ρῆμα τσακῶνω, ἄσχετη ἀπό τήν ἔτυμολογία τοῦ μικρασιατικοῦ καί ποντιακοῦ ρήματος».

Σιν. 'διάρροια, τζιρλίω 'Ιν. 'κλαίω', τζιρνίζω Σάντ. Χαλδ. 'βγάζω τσιμουδιά, ψιθυρίζω', τζίρτα ή, Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'ὁ διά των ὀδόντων ὑπό τῆς γλώσσης ἐκτοξευόμενος σίελος', τζίτζα ή, Οίν. 'ἐλαχίστη ποσότης πράγματος', τζιτζίν τό, Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Τρίπ. Χαλδ. 'στήν παιδική γλώσσα, κρέας: μαστός', τζίτζιρα τά, 'Ιν. 'τά ἀποτσιγαρίδια τοῦ διαλυομένου λίπους τῆς οὐρᾶς προβάτου', τζιφλακίζω Χαλδ. 'ἀναβλύζω κοχλάζων', τζουντζουνίζω Οίν. 'μυζῶ, πιπιλίζω', τζουτζουνίζω Τραπ. 'ροφῶ ἀπλήστως'.

Όνοματοποιημένες λέξεις μέ τζ

τζαγῶνω Κερ. 'κραυγάζω παρατεταμένα', τζαίζω Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'φωνάζω, κραυγάζω', τζάπα ή Σάντ. Χαλδ. 'χειροκρότημα', τζιβίζω Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'ἐπί των πτηνῶν, τιτίζω', τζίβ τό, Σάντ. ὁ 'σπουργίτης', τζίζιλαῦω Κοτ. Χαλδ. 'παράγω ψίθυρον', τζιτζανίζω Σάντ. Χαλδ. 'ἀπομυζῶ, ἐκμυζῶ' τζιτζίω Χαλδ. 'ψιθυρίζω τζιτ παίζων εἰς τήν παιδιάν κρυφτούλης'.

τζ < κζ

τζουμίζω Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'συμπιέζων τι διά των χειρῶν ἐκβάλλω τό ἐνυπάρχον ὑγρόν' < ἐκζωμίζω.

τζ < κ

τζίχλα ή, 'Ιν. Οίν. 'τό πτηνόν τσιχλα' < ἀρχ. κίχλη, τζιχλάζω Χαλδ. 'συντριβῶ, συνθλῶ' < μεταγ. ἐκκοιλιάζω.

τζ < ξ

τζαντός ἐπίθ. Κερ. 'ἀραιός' < *ξαντός < ξαίνω.

τζ < σ

τζαννός^{324α} ἐπίθ. 'Αμ. 'Ιν. Οίν. Σιν. Τραπ. 'ἀνόητος, ἐπιπόλαιος, μωρός' < σάννας=τρελός ('Ησύχ.), τζουρώνω 'ἀδειάζω δοχεῖον ἀπό τό

324α. Κ. Καραποτόσογλου, 'Διαλεκτικά στοιχεία στόν Εὐστάθιο καί ή ποντιακή διάλεκτος ('Η τροπή τοῦ /σ/ σέ /ζ/)', 'Αρχεῖον Πόντου 39 (1984) 181, ὑπ. 38.

περιεχόμενον ὕδωρ' < μεταγ. *σειρῶ*=ἐκκενώνω, ἀδειάζω, *τζοῦφος* ἐπίθ. Τραπ. Χαλδ. 'ἐπί καρπῶν, ἀδειος, κούφιος' < ἀρχ. *σομφός* = ἀραιός, πορώδης, κούφιος, *τζυμπίζω* Σάντ. Χαλδ. 'τυμπῶ' < ἀρχ. *συμπιέζω*, *τζουπῶν* 'κλείνω μέ πῶμα τό στόμιον ἀγγείου, βουλώνω' < **στυπῶ* < *στύπη* = *στουπί*.

τζ < τ

τζερδόνιν ἐπίθ. οὐδ. Οἶν. 'ἐπί ξύλου, σκωληκόβρωτον ἢ σάπιον < ἀρχ. *τερηδών* = σαράκι, *τζιλῶ* 'ἀφοδεύω ὑγρά ἀπό εὐκοιλιότητα' < ἀρχ. *τιλῶ*.

τζ < τζ

τζαγκί(ν) τό, 'ὑψηλό ὑπόδημα' < μεσ. *τζαγκίν*³²⁵, *Τζιγάνος* 'τσιγκούνης' < μεσ. *Τζιγγάνος*, *τζίμπλα* ἢ, 'τσιμπλα' < μεσ. *τζίμπλα*³²⁶, *τζίρος*

325. Βλ. ἀνωτέρω, ὑπ. 20.

326. 'O Du Cange, δ.π., σ. 1570, γράφει: «*Τζίμπλα, Τζόμβλα, Τζιμπλιά. Lippitudo, λήμη, ξηροφθαλμία. Lexicon MS. ex Cod. Reg. 1708. Λήμη τό τζίμπλη*». 'O 'Αδ. Κοραῆς, *Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι*, τ. 5, Παρίσι 1811, ἀνατ. 'Εν 'Αθήναις, ἐκ τῆς τυπογραφίας 'Ανδρέου Κορομηλά, 1838, σ. 387, ἀναφέρει γιά τήν ἐτυμολογία τῆς λέξης: «Λήμη δέ ἐστίν ἢ χυδαϊκῶς λεγομένη *Τσίμπλα*, ἴσως παρά τό *Σιφλός*. «*Σιφλός... κυρίως ὁ ἐσινωμένος τοῦς ὀφθαλμούς*» φησίν ὁ 'Ετυμολόγος (σελ. 714) καί, «*Σιφλόν... πηρόν, αἰσχρόν*» ὁ 'Ησύχιος. Τοῦτο δέ παρά τό *Σπαλός*, κατά συγκοπὴν παρήχθαι ὀμολόγηται παρά τοῖς κριτικοῖς: «*Σπαλή* (φησίν 'Ησύχιος), *ἐπάργεμος... λεύκας ἐπί τῶν ὀφθαλμῶν ἔχουσα... εἰκόν οὖν καί Σπάλην ἢ Σπάλαν, καί Σίφλην ἢ Σίφλαν*», οὐσιαστικῶς, λελεχθαι πάσαι πάθος τι περί τοῦς ὀφθαλμούς παραπλήσιον τῇ λήμη, ἢ καί αὐτήν τήν λήμην, ἣν ἡ συνήθεια εἰς τήν *Τσίμπλα* μετεποίησεν, ὥσπερ καί τό *Σιληπουρδῶ* εἰς τό *Τσιληπουρδῶ*, παρενθεῖσα καί τό μ, κατά τό 'Αμπῶθω παρά τό 'Απωθῶ». — 'Αδ. Κοραῆ, 'Ατακτα, τ. 4, σ. 596. — 'O *Thesaurus Linguae Graecae*, τ. 7, σ. 273, μάς πληροφοροεῖ: «*Σίπαλος* [vel *Σιπαλός*, ἢ, ὄν], Impurus, Deformis. V. Hesych. [ap. quem *Σιπαλός, χαλεπός καί τά ὅμοια*], *Σπαλή, ἐπάργεμος, βλοσυρά, δεινή τουτέστι λεύκας ἐπί τῶν ὀφθαλμῶν ἔχουσα. Σιπαλόν, ἀκάθαρτον, εἰδεχθέστατον*». 'O Γ. Χατζιδάκης, *MNE*, τ. 2, σ. 137-138, ἐτυμολογεῖ τή λ. ἀπό τό ρῆμα *τσιμπλιάζω* ὑποχωρητικά. — Ν. Π. 'Ανδριώτη, *ΕΛ*, σ. 385. — Στήν τουρκική ἀπαντᾷ ἡ λ. چيرل *çerel* = *laid* (=ἄσχημος), *vilain* (δύσμορφος, ἄσχημος), *sale* (=ἀκάθαρτος, βρώμικος, λερωμένος), καθὼς καί το ρῆμα *çerellenmek* = *λερώνομαι, ανοιρ les yeux chassieux* (=ἔχω τσίμπλες στό μάτια, εἶμαι τσιμπλιάρης). — J. Th. Zenker, δ.π., σ. 349α οἱ λέξεις προέρχονται ἀπό τό περσικό *charal* = βρώμικος, ἀηδιαστικός. Στήν τουρκική βρίσκεται ἐπίσης καί ἡ λ. *çerel, çeril, çiril* = τσιμπλιάρικο, βρώμικο μάτι. — J.W. Redhouse, σ. 714α. — *Derleme Sözlüğü*, τ. 3, σ. 1232. — Ἴσως ὁ σχηματισμός τοῦ ρήματος *τσιμπλιάζω* θά πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στήν τουρκική, καί κυρίως στό ρῆμα *çerellenmek* = τσιμπλιάζω, μέ συμφυρμό πρὸς τή γλώσσα τοῦ 'Ησύχιου: *σιπαλή, ἐπάργεμος, βλοσυρά, δεινή, τουτέστι λεύκας ἐπί τῶν ὀφθαλμῶν ἔχουσα*, δηλ. **τσιμπλιάζω* >

^δ227, Οἶν. 'εἶδος σκόμβρου, τσίρος' < μεσ. *τζίρος*, *τζίχνα* ἢ, Σάντ. Χαλδ. 'τσικνα' < μεσ. *τζίκνα*, *τζουμπούρι τό*, 'Αμ. 'τσιμούρι' < μεσ. *τζιμούριν*.

τζ < τζ < ψ

τζαυδός ἐπίθ. Χαλδ. 'τραυλός, βραδύγλωσσος' < μεσ. *τζευδός* < ἀρχ. *ψευδής*.

τζ < c

τζάβλακο τό, 'Οφ. < τουρκ. *cablak, caplak* = ἔλος, βάλτος, *τζάν*' ἐπίθ. Χαλδ. 'τό τυγχάνον πολλῶν θωπειῶν, παραχαϊδεμένον' < τουρκ. *can* = ψυχή, ζωή, ἀγαπητός, *τζάπιν τό*, Κερ. Τρίπ. 'πήλινη χύτρα' < τουρκ. *car* = μικρό κιούπι, *τζάρμᾶ ἢ*, Τραπ. Χαλδ. 'πρόστιμο' < τουρκ. *cereme* = ἀγγαρεία, δικαστικό πρόστιμο, *τζαρίω* 'Ιν. *τζατζαρίω* 'Ιν. < τουρκ. *car car (bağırnak)* = φλυαρῶ, φωνάζω, *τζελέφ* τό, Τραπ. 'ροκανίδι' < τουρκ. *cilfe* = κομμάτι, *τζέπρα ἢ*, Κερ. Κοτ. Οἶν. Σάντ. Τραπ. 'λέπρα' ψῶρα' < τουρκ. *cerep* = ψωρίαση, *τζερέπης* ἐπίθ. Κερ. 'λιπόσαρκος, κοκκαλιάρης' < τουρκ. *cerib* = ψωραλέος, ἢ τουρκ. *cerep* = ψωρίαση, *τζεφλιν τό*, Οἶν. 'τσόφλι, σκληρός φλοιός οἶον ἀβγοῦ, καρπῶν' < τουρκ. *cefl* < *celf* = φλούδι, τσόφλι, *τζιατοῦ ἢ*, 'Ιν. 'τό δαιμόνιον καλικάντζαρος' < τουρκ. *cadı* = μορμολύκειο, μάγισσα, *τζιγκαλίδα ἢ*, Κερ. Κοτ. Οἶν. Τραπ. Χαλδ. 'συσπειρωμένη κλωστή' *μαλλι κατσαρό*' < τουρκ. *ciğal* = βόστρυχος, *τζοῦδ* τό, Χαλδ. 'ροκανίδι' < τουρκ. *cida* = λεπτό μακρῦ ξύλο, *τζίκαρη* (II) ἢ, Σάντ. 'θάμνος τις' < τουρκ. *ciğra* = εἶδος ἀκανθῶδους φυτοῦ, *τζιμίδιν τό*, Κερ. Οἶν. Τρίπ. 'ἐγκέφαλος' ἢ ὑπολειπομένη μᾶζα τῶν καρυδιῶν μετά τήν ἐκτίεσιν τοῦ ἐλαίου' < τουρκ. *cimit* = τό ἐσωτερικό μέρος τοῦ φουντουκιοῦ καί τοῦ καρυδιοῦ, *τζινί τό*, 'Αμ. Σιν. 'σκελίδα σκόρδου' φέτα φρούτου' < τουρκ. *cini* = κομμάτι, σκελίδα, *τζιρόνα ἢ*, Τραπ.

τσιμπλιάζω μέ ἐνρίνωση, πρβλ.: *λεπίδα* > *λεμπίδα*, *ὀπλή* > *ὀμπλή*, *μύρμηκας* > *μύρμηγκας*. G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, 'Εν 'Αθήναις 1975², σ. 155, ὑπ. 1. — 'H λ. *τσιμπλα* πέρασε στή δημόδη τουρκική ὡς *şimbil* = *göz çarabı* = τσίμπλα. — A. Tietze, *Oriens* 8 (1955) 242, λήμμα 273. — *Söz Derleme*, τ. 3, σ. 1289. Βλ. καί ἀνωτέρω ὑπ. 54. — 'O 'Ιωάννης Ζωναρᾶς, πού ἔζησε στό πρῶτο ἴμισυ τοῦ δωδέκατου αἰώνα, χρησιμοποιεῖ τή λ. *τζίμβλα* ὡς ἐρμηνεῖα τῆς λ. *λήμη, λευκόν ὑγρόν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ συναγόμενον. ὅπερ ἐστίν ἡ τζίμβλα*. — Joannis Zonarae, *Lexicon*, ἐκδ. Johannes Aug. Hen. Tittmann, τ. 1-2, Lipsiae 1808, σ. 1304.

327. G. Rohlf's, δ.π., σ. 522.

‘είδος πτηνού’ < τουρκ. *ciron* = είδος πουλιού λίγο μεγαλύτερο από τό κοτσούφι, μέ στίγματα, *τζιτζίλιν τό*, Κερ. Οίν. ‘θρομβοειδές υγρόν απόσταγμα δένδρων’ < τουρκ. *cicili* = στολισμένος, στολίδι, *τζορίν* (II) *τό*, Νικ. Χαλδ. ‘πηγή ύδατος ελαχίστης ποσότητας, μόλις αναβλύζουσα’ Έλος, τέλμα’ < τουρκ. *cör* = Έλος, βάλτος, *τζουμούριν τό*, Κερ. ‘πρόχειρον Έδεσμα από ψίχα ζεστοῦ ψωμιού, μόλις Ξαχθέντος από τόν φοῦρνον, ή όποία συνθλίβεται μέ βούτυρον καί διαποτίζεται όλόκληρη’ < τουρκ. *cumur* = ψωμί τηγανισμένο στό λάδι, *τζουπρόν* επίθ. οὐδ. Σάντ. ‘επί καρπῶν, τό μή μεστωμένο, άτροφικόν, σουφρωμένο’ < τουρκ. *cibra* = άδύνατος, λεπτός, *τζουμουλιζω* Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. ‘άποσπῶ τι από πρᾶγμα μέ τά νύχια’ < τουρκ. *cirmalatah* < *irmalatak* = γρατσουνίζω, *τζουτζούλι τό*, ‘Αμ. ‘τό παιδικό μόριο’ < τουρκ. *cucul* = τό άνδρικό μόριο, *τζοχάριν τό*, Κερ. Τρίπ. ‘μετάλλευμα’ < τουρκ. *cevher* = όρυκτό, *τζύπα ή*, ‘ό όμφαλός τοῦ άνθρώπου’ < τουρκ. *ciba* = άφαλός.

τζ < ς

τζαγκώνω Χαλδ. ‘άπλώνω, Ξκτείνω’ < τουρκ. *zek-mek* = Ξκτείνω, μηκύνω, *τζαλίμ τό*, Χαλδ. ‘άργιλος’ < τουρκ. *çalim* = κόκκινη άργιλώδης άμμος, *τζαραμπούλα ή*, Σάντ. Χαλδ. ‘πυγολαμπίδα, κολοφωτιά’ < τουρκ. *çarambula* = πυγολαμπίδα, *τζατζίν τό*, Κερ. Κοτ. Οίν. Τραπ. Χαλδ. ‘φρύγανο’ κλάδος δένδρου ‘θάμνος’ < τουρκ. *çar* = θημωνιά σιτηρῶν, *τζάφ τό*, Κοτ. Σάντ. Χαλδ. ‘κόσμημα τής κεφαλής γυναικός’ τό δάκτυλον τοῦ άσπάλακος, τοῦ τυφλοποντικῶ’ < τουρκ. *çafi* = νύχι, *τζελέβι τό*, ‘Αμ. ‘δοχείο εἰς τό όποῖον παρασκευάζεται σταχτόνερο διά πλύσιν’ < κουρδ. *çalav* = πλυσταρειό, ‘μέρος όπου πλένει κανείς τά άσπρόρουχα, πηγάδι’, *τζέφ τό*, Σάντ. Χαλδ. ‘πρασινάδα, γρασίδι’ < τουρκ. *çefa, çefo* = λιβάδι, πρασινάδα, γρασίδι, *τζιγγρώνω* Κερ. Χαλδ. ‘κλαυθμυρίζω · μεμψιμοιρῶ, παραπονοῦμαι’ < τουρκ. *çigrimek* = άποστρέφομαι, άηδιάζω, *τζινάκιν τό*, Κερ. Τρίπ. ‘μικρόν τεμάχιον · κάρφος’ < τουρκ. *çinak* = κομμάτι, *τζινακόπια τό*, ‘Ιν. ‘μικρά ψαράκια’ < τουρκ. *çinakor, çinekop* = Τεμνόδους ή Πομάτοπος ό πηδητής (Temnodon ή Pomatomus saltator) όταν εἶναι μήκους 10-15 Ξκατοστῶν, *τζίριν τό*, Κερ., συνήθως πληθ. *τζίρίä* ‘άχλάδια ή μήλα φουρνισμένα ή Ξηραμένα εἰς τόν ήλιον’ < τουρκ. *çir* = Ξερά βερίκοκα, *τζόβιν τό*, Κερ. ‘άπόκαμμα Ξύλου λεπτόν καί πλατύ’ φλοιός δένδρου’ < τουρκ. *çör* = τεμάχιο Ξύλου, καλάμι άχυρου, τσάκνο, *τζουλάνιν τό*, Οίν. ‘σκελίδα σκόρδου’ < *çilan* = εἶδος τζιτζυφου, *τζουπίν τό*, Κερ. Κοτ. Οίν. Τραπ. Χαλδ. ‘καλτσοβελόνα,

μικρόν Ξυλάριον’ < τουρκ. *çipri* = μικρό κλαδί από θάμνο, *τζούρτι τό*, ‘Αμ. ‘καπνοδόχος’ καμινάδα’ < τουρκ. *çörite* = λούκι, *τζόχα ή*, ‘μάλλινον ύφασμα’ μάλλινος Ξπενδύτης’ < τουρκ. *çoha* = τσόχα.

τζ < ğ

τζάμπουρο τό, ‘Ιν. ‘στέμφυλον’ < ταταρ. *çürpa* = κατακάθια.

τζ < ch

τζαμπρί τό, ‘Ιν. ‘ό βότρυς τής σταφυλής, τσαμπί’ < μεσ. *τζαμπί* < περσ. *çam̄ba* = τσάμπουρα, *τζαρανίζω* Σάντ. Τραπ. Χαλδ. ‘βγάζω άμυδρόν φῶς, τρεμοσβήνω’ βλέπω άμυδρῶς’ < περσ. *chirâghân* = φῶτα φωτισμός.

τζ < dž

τζάτζαλος επίθ. Κερ. Κοτ. Οίν. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. ‘ό Ξντελῶς γυμνός’ < άρ. *džāli* ‘ = Ξκείνος που βγάξει τά ρούχα του’ άναιδής, άδιάντροπος.

τζ < g

τζιντάρ τό, Χαλδ. ‘λεπτή ίνα Ξύλου, σχίζα’ < άρμ. *gi’dor* = σχίζα, *τζίντζιρος* επίθ. Χαλδ. ‘ό Ξχων πολλές ρυτίδας’ < άρμ. *gi’njir* = ρυτίδα, *τζορίν* (I) *τό*, Χαλδ. ‘γήλοφος, βουνόν’ < περσ. *garīwa, girīwa* = χαμηλός λόφος.

τζ < j

τζάκ τό, Σάντ. ‘κλήρος’ < άρμ. [νί]jag = τύχη, μοίρα, κλήρος, λαχειο, λοταρία, κλήρωση, *τζαργάλ τό*, Σάντ. ‘λεπτόν άπόσχισμα Ξύλου’ < άρμεν. *ji’ghla* = πελεκούδι, σχίζα.

τζ < j̄

τζιλίδιν τό, Κερ. Οίν. Τρίπ. ‘πυρωμένο κάρβουνον Ξστίας’ < λαζικό *j̄ilid* = σπίθα.

τζ < q

τζαράνα τά, Σάντ. 'τά δοκάρια της στέγης' τό μεταξύ της όροφής και της στέγης μέρος της οίκιας' < άρμ. *qeran* = δοκάρι, στύλος, πάσσαλος.

τζ < s

τζακέλιν τό, Κερ. 'μικρά σκαπάνη δικρανοειδής εις τήν κορυφήν' < λατ. *sarcelum* = δίκελλα, τζιγκλιμιδάζω Χαλδ. 'συνθλίβω' < τουρκ. *sikilmak* = πιέζομαι, συνθλίβομαι.

τζ < ş

τζαφάρα (II) ή, 'Ιν. 'σφυρίχτρα' < τουρκοαρ. *şaffāra* = σφυρίχτρα.

τζ < s'

τζάμα ή, Κερ. Σάντ. Χαλδ. 'ό γυναικειός πλόκαμος' < άρμ. *s'am* = κόμη, μαλλιά.

τζ < t

τζαλαχώνω Χαλδ. 'λερώνω, ρυπαίνω' < άραβ. *jalakha* = κηλιδώνω, λερώνω, ρυπαίνω.

τζ < ts

τζουχαβέλιν τό, Κερ. 'μεγάλο σάρωθρον από κλάδους θάμνων' < άρμεν. *tsakhavel* = σκούπα από σημύδα.

τζ < tz

τζακόν' Τραπ. 'όροφή, ταβάνι' < άρμεν. *tzeghun* = όροφή, ταβάνι, τζάριν τό, Κερ. Τρίπ. 'τρίχα άλόγου (χαιτίης ή ούρās)' < άρμεν. *tzar* = τρίχες, μαλλιά, άλογότριχες, τζιχτζιρίνος ό, Σάντ. Χαλδ. 'άβγό γεμισμένο τεχνηέντως μέ πίσσαν διά νά γίνη ίσχυρόν και νά σπάση τά άβγά τών άλλων εις τό τσούγγρισμα του Πάσχα' < άρμ. *tzuaran* = ώοθήκη.

τζ < z

τζάρος ό, Σάντ. 'γέρων' < περσ. *zar* = ήλικιωμένος, γέρος, τζιγάρων τό, Κερ. Τραπ. Χαλδ. 'τσιγάρο' < ιταλ. *zigaro* = τσιγάρο, τζουκάλιν τό, Κερ. Οίν. Τρίπ. 'πήλινη χύτρα' < μεσ. *τζουκάλιν* < ιταλ. *zucca* = κολοκύθη κεφάλι, τζουρνίκ' τό, Χαλδ. 'τό δηλητήριο άρσενικόν' < τουρκ. *zirnik* = άρσενικό.

τζ < c

τζαζοϋ ή, Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'γυναίκα ραδιούργα' δαιμόνιον που πνίγει τά βρέφη' < τουρκ. *cazi* = μάγισσα, τζαζουλίκιν τό, Κερ. 'γυναικεία ραδιουργία' < τουρκ. *cadilik* = μαγεία, τζακάτ' τό, Χαλδ. 'δημητριακόν γέννημα, σίτος, σίκαλις, κριθή, εις τήν πλήρη έκβλάστησίν του' < τουρκ. *cegei*, ίδια σημασία. τζαμέσ' τό, Κοτ. Τραπ. Χαλδ. 'τό ζών βούβαλος' < τουρκ. *camiz, camus* = βούβαλος, τζάμιν τό, Κερ. Τρίπ. 'ύαλοπίναξ, τζάμι' < τουρκ. *cam* = γυαλί, τζαμίν τό, Κερ. Τραπ. Χαλδ. 'εύκτηήριος οίκος Μουσουλμάνων' < τουρκ. *camı* = τζαμί, μουσουλμανικό τέμενος, τζαμφέσι τό, 'Αμ. 'είδος μεταξωτού ύφάσματος' < τουρκ. *canfes* = μονόχρωμο, μεταξωτό, λεπτό ύφασμα, τζαναβάρ' τό, Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'άγριον ζών σαρκοφάγον' < *canavar* = άνήμερο θηρίο, τέρας, τζεβαϊρ τό, Τραπ. Χαλδ. 'πολύτιμος λίθος, διαμάντι' < τουρκ. *cevahir* = πολύτιμοι λίθοι, κοσμήματα, τζοάπιν τό, Κερ. 'άπόκρισις' < τουρκ. *cevap* = άπάντηση, τζεβζέ ή, Τραπ. Χαλδ. 'μπρίκι του καφέ' < τουρκ. *cezve* = μπρίκι, τζεζά ή, Τραπ. Χαλδ. 'ποινή, τιμωρία' < τουρκ. *ceza* = ποινή, τιμωρία, τζέπη ή, Κερ. Τραπ. Τρίπ. Χαλδ. 'τσέπη' < τουρκ. *cep* = τσέπη, θυλάκιο, τζέπρā τά, Κερ. 'στέμφυλα' < τουρκ. *cibre* = εκπίεσμα, τσίπουρο < έλλ. *τσίπουρο* ή λ. είναι άντιδάνειο, τζερεμέ ή, Κερ. Τραπ. Χαλδ. 'πρόστιμον' < τουρκ. *cereme, cerime* = δικαστικό πρόστιμο, τζεχέλτς επίθ. Κερ. Τραπ. Χαλδ. 'άδαής, άπειρος' < τουρκ. *cahil* = άμαθής, άμόρφωτος, τζεχενέμιν τό, Κερ. 'ή κόλασις' < *cehennem* = κόλαση, "Αδης, τζικάριν τό, Κερ. Τρίπ., πρβλ.: *άσπρον τζικάριν* 'ό πνεύμων', και *μαδρον τζικάριν* 'τό ήπαρ' < τουρκ. *cigar, ciger* = οί πνεύμονες, ή καρδιά και τό συκάτι μαζί, τζιντζής ό, Κοτ. Τραπ. Χαλδ. 'μάγος' < τουρκ. *cinici* = έξορκιστής, μάγος, τζουμπούσιν τό, Κερ. 'εύωχία κοινή, συμπόσιο' < τουρκ. *cümbüs* = τσιμπούσι, τζουρούτ' Κοτ. Σάντ. Χαλδ. 'άκόντιον' < τουρκ. *cirit* = κοντάρι.

τζ̣̣̣ < ς

τζαβτάριν τό, Κερ. Τρίπ. 'σίκαλις' < τουρκ. *cavdar* = σίκαλη, Τζιγγιανᾶς ό, Τραπ. Χαλδ. 'τό ἔθνικόν ὄνομα τοῦ Ἀθιγγάνου' < τουρκ. *cingâne, cingene* = τσιγγάνος, τζιτζή ή, Σάντ. Χαλδ. 'γραμμή χαρασσομένη' < τουρκ. *çizgi* = γραμμή.

τζ̣̣̣ < dʒ

τζιπέ ή, Τραπ. τζουπέ Τραπ. 'μεταξωτός χιτών νύμφης' < ἀραβ. *dʒubbe, dʒibbe* = τζουπέες.

τζ̣̣̣ < g

τζόβενος ό, Οἶν. 'νεανίας κομψεύμενος' < ἰταλ. *giovane* = νεαρός, παιδί, νεανίας.

τζ̣̣̣ < k

τζούλα ή, Κερ. 'τρίχα από οὐράν ἀλόγου' < τουρκ. *kil* = τρίχα.

τζ̣̣̣ < s

τζούζω Κερ. Οἶν. Σάντ. Σούρμ. Τραπ. τζίζω Κοτ. Χαλδ. 'αἰσθάνομαι ὀδυνηρόν νυγμόν, ἀλγῶ' < τουρκ. *sizlamak* = πονῶ, τσούζω.

τζ̣̣̣ < ʃ

τζουτζούκιν τό, Κερ. τζουτζούκ, Χαλδ. 'ὁ ὀρρός τοῦ διυλισμένου γαιουρτιοῦ' < τουρκ. *şüçük, şüyük* = ὁ ὀρρός τοῦ τυριοῦ.

᾽Ονοματοποιημένες λέξεις μέ τῷ

τᾶγανίζω Χαλδ. 'ἐπί μύλου, στρέφομαι ταχέως καί θορυβωδῶς, τᾶκλιζώ' Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'κροτῶ διαρρηγνύμενος, τᾶρτᾶρρίζω' Χαλδ. 'φωνάζω ἐκβάλλων ἀνάρθρους φθόγγους', τᾶντᾶννίζω Χαλδ. τᾶμψινίζω Σάντ. 'σύρω, ἔλκω κατά γῆς', τᾶολτᾶολίζω Χαλδ. 'ἐπί ὕδατος, ρέων καταπίπτω θορυβωδῶς', τᾶουγκουλόπον τό, Κοτ. 'μικρό

κουδουνάκι', τᾶουρουφίζω Σάντ. 'ροφῶ, ἀπορροφῶ'.

τσ < κ

τσούνα ή, 'σκύλλα' < κύνα < ἀρχ. κύων.

τσ < σκ

τσύλος ό, Ἴν. τσοῦλος Ἴν. 'σκύλος, κύων' < μεσ. σκύλος < ἀρχ. σκύλος.

τσ < τ

τσέμου ἀντων. Ἀμ. Οἶν. 'ποιός, πῶία' < τίς ἐνι ή τσι ἐνι, τσις ἀντων. ἐρωτημ. Τραπ. 'τίς, ποῖος' < ἀρχ. τίς.

τσ < c

τσινί τό, Ἴν. 'φέτα καρποῦ ή σκελίδα σκόρδου' < τουρκ. *çini* = κομμάτι σκελίδα σκόρδου, τσουρούφι τό, Ἴν. 'βλαστάρι, βλαστός' < τουρκ. *çiçif* = βλαστός.

τσ < ς

τσαλί τό, Ἴν. τσαλία ή, Ἀμ. Οἶν. 'ἀκίδα, κάρφος' σκύβαλο σκουπίδι' < τουρκ. *çalı* = θάμνος, τσαλώνω (II) Κερ. 'περιπλέκω, μπερδεύω νήματα' < τουρκ. *çalmak* = ἀνακατώνω, τσιλί τό, Ἴν. 'τό ἄχυρον τοῦ λιναριοῦ' < τουρκ.³²⁸ *çil* = φυτόν, τσιπούκιν τό, Κερ. Τρίπ. 'μάστιξ ή ράβδος ἐκ λεπτοῦ ξύλου' < τουρκ. *çubuk* = ράβδος, κλωνάρι, τσιμπούκι, τσιφίν' τό, Κοτ. Σάντ. Τραπ. 'τό φυτόν ἀζαλέα ή Ποντική' < τουρκ. *çifin* = θάμνος ὕφους 3-4 μέτρων μέ κίτρινα καί δηλητηριώδη λουλουδία, τσοῦλος ό, Σάντ. 'ἐραστής γυναικός ἐγγάμου ή χήρας' < τουρκ. *çölle* = ἀλήτης, μόρτης.

328. Ὁ Α.Α. Παπαδόπουλος, *III*, τ. 2, σ. 433, ἐτυμολογεῖ τῆ λ. τσιλί ἀπό τό τουρκ. *çil* = φυτόν = «τό κύριον μέρος τοῦ σπέρματος τό σχηματίζον τό στέλεχος, τό φυτικόν ἔμβρυον». — Δ. Δημητράκου, δ.π., τ. 9, σ. 7740. Δέ μόρεσα νά βρῶ τήν τουρκική λ. *çil* = κηλίδα, λεκές στό πρόσωπο· νέος, στιλπνός, μέ τή σημασία: φυτόν.

τσ < g

τσάβλα ή, Κερ. 'τέλμα' < περσ. *gelab* = βάλτος, έλος, τέλμα.

τσ < s

τσεκούριν τό, Νικ. Οίν. 'άζινη, τσεκούρι' < λατ. *securis* = τσεκούρι, άζίνα.

τσ < z

τσερούλια τά, Ίν. 'τσαρούχια από άκατέργαστον δέρμα' < *τζεβούλια < τζεβούλια < άραβ. *zarbūl* = ένα είδος παπουτσιών.

τσ < ξ

τσαγκλιζω Κερ. Κοτ. Οίν. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'επί ύδατος, διασκορπίζομαι και καταβρέχω τι' < άρχ. *έξαντλώ* = άντλώ, *τσούτδειλον* επίθ. ούδ. Κοτ. 'επί δοχείου, μέχρι χειλέων γεμισμένον' < *έξώχειλον*.

τσ < c

τσαργιά ή, Χαλδ. 'δούλη, ύπηρέτρια' < τουρκ. *cariye* = δούλη, σκλάβια, *τσάτ* τό, Χαλδ. 'άρτος έξ άραβοσίτου' < τουρκ. *cad* = ψωμί από καλαμπόκι *τσίπ* μόρ. Κερ. Κοτ. Τραπ. Χαλδ., συνεκφερόμενον με επιρρήματα επιτείνει την σημασίαν αυτών, < τουρκ. *cip* < *dip* = βαθιά, πολύ, *τσίχρίτες* ό, Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'τό έντομον τέττιξ και γενικώτερον άκρίδα' < τουρκ. *cihrit*, *cigit* = άκρίδα, *τσουμάχ* τό, Κοτ. Σάντ. 'φυτόν δηλητηριώδες, του όποιου βράζουν την ρίζαν και τό άφέψημα χρησιμοποιούν ως φάρμακον κατά της ψώρας των ζώων' < τουρκ. *cumak* = ρίζα φυτού.

τσ < ς

τσαβλίν τό, Σάντ. 'χόρτα χονδρά τά όποια καταλείπει ή άγελάδα εις την φάτνην' < τουρκ. *çanlu* = καρπός που συγκεντρώνεται σε πάνινο καλάθι, *τσάγκιά* ή, Χαλδ. 'σαγόνη' < τουρκ. *çenge* = σαγόνη, *τσαγούλιν* τό, Κερ. 'μικρό χαλίκι' < τουρκ. *çağıll* = χαλίκι, *τσαιλάγος* ό, Κοτ. 'τό

πτηνόν ίέραξ' < τουρκ. *çaylak* = κirkάετος, κοινώς *ζεφτέρι*, *τσαϊριν* τό, Κερ. 'χορτολίβαδον' < τουρκ. *çayir* = λιβάδι, βοσκή, *τσακάλιν* τό, Κερ. 'τσακάλι' < τουρκ. *çakal* = τσακάλι, *τσακάλος* ό, Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'τσακάλι' < τουρκ. *çakal*, ιδ. σημ., *τσακλάρης* επίθ. Κερ. 'ό έχων γαλανά μάτια' < τουρκ. *çakal* + *άρης* = γαλανομάτης, *τσακμάκ* τό, Χαλδ. 'ή όλη συσκευή του τσακμακιού' < τουρκ. *çakmak* = τσακμάκι, *τσακούτζιν* τό, Κερ. Οίν. 'σφύρα οικοδόμου και σιδηρουργού' < τουρκ. *çekic*, *çakos* = σφυρί, *τσαλγούν* τό, Χαλδ. 'μουσικόν όργανον' < τουρκ. *çalgi* = μουσικό όργανο, *τσαλεβο* τό, 'Αμ. 'τό πτηνόν άετός' < τουρκ. *çalağan* = άετός, *τσαλούμ* τό, Τραπ. Χαλδ. 'τρόπος επιδεικτικός εις την συμπεριφοράν και εις την ένδυμασίαν' < τουρκ. *çalım* = επίδειξη, *τσαμούριν* τό, Κερ. 'λάσπη' < τουρκ. *çamur* = πηλός, λάσπη, *τσανάκιν* τό,³²⁹ Κερ. Τρίπ. 'δοχείον φαγητού, τρυβλίον, τσανάκι' < τουρκ. *çanak* = τσανάκι, *τσάντα* ή, Χαλδ. 'τσάντα' < τουρκ. *çanta* = τσάντα, *τσαζίρ* τό, Τραπ. Χαλδ. 'πλατεία περισκελίσ, άναξυρίς, συνήθως των ίερωμένων' < τουρκ. *çaksir* = σαλβάρι άνδρικό· είδος πλατιάς περισκελίδας, *τσαπάρ* τό, Χαλδ. 'φράκτης κήπου' < τουρκ. *çeper* = τοίχος, φράκτης, *τσαπκούνης* επίθ. Οίν. 'άχρειός, κακοήθης, μάγκας' < τουρκ. *çarkin* = τσαχπίνης, *τσαπουλα* ή, Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'είδος άνδρικού ύποδήματος' < τουρκ. *çapula*, *çapula* = είδος παπουτσιού, *τσαπούτ* τό, Χαλδ. 'κουρέλι' < τουρκ. *çarut* = ράκος, κουρέλι, *τσαπρός* επίθ. Κερ. Κοτ. Σάντ. Χαλδ. 'παραβλώψ, άλλήθωρος' < τουρκ. *çapraz* = σταυρωτός, *τσαρκούλιν* τό, Κερ. 'καλύπτρα γυναικεία' < κουρδ. *çarik* + *ούλιν* = κεφαλόδεσμος, σαρίκι, *τσαρούχιν* τό, Κερ. 'τσαρούχι' < τουρκ. *çarik* = ιδ. σημ., *τσαρπινεύκομαι* Κοτ. Χαλδ. 'βλάπτομαι έξ επηρείας έξωτικών, των μαγισσών' < τουρκ. *çarpınmak* = παραλύομαι, ξεφτώ, *τσαρσίν* τό, Κοτ. Τραπ. Χαλδ. 'άγορά' < τουρκ. *çarsi* = τσαρσί, άγορά, *τσαρτάχ* τό, Χαλδ. 'σκιάς ύποστηριζόμενη υπό στύλων' < τουρκ. *çardak* = καλύβια κατασκευασμένη από θάμνους πάνω σε στύλους, *τσαρτδάφιν* τό, Κερ. 'σινδόνη' < τουρκ. *çarsaf* = σεντόνη, *τσαρτδής* ό, Κοτ. Χαλδ. 'πλανόδιος μικροπωλητής' < τουρκ. *çerçi* = μικροπραγματευτής, *τσαρχα* ή, Κοτ. Τραπ. Χαλδ. 'τροχός ύδρομύλου' < τουρκ. *çark* = ούρανός· τροχός, *τσατάλιν* τό, Κερ. 'δίκρανον' < τουρκ. *çatal* = δίκρανο, *τσατεύω* Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'συναντώ' < τουρκ. *çatmak* = συναντώ, πλησιάζω, *τσατίριν* τό, Κερ. Τρίπ. 'σκηνή,

329. 'Η έτυμολογία της λ. *τσανάκι*, τό, πιάτο' < τουρκ. *çanak* < μεταγ. *σαννάκιον* = περσικό ποτήρι. — Ν. Π. 'Ανδριώτη, *ΕΑ*, σ. 382, είναι λαθεμένη, γιατί ή λ. *çanak* = τσανάκι, προέρχεται από τό άρχ. τουρκικό *çanak* 'ένα κοίλο κωνικό άντικείμενο'. — G. Clauson, *δ.π.*, σ. 425.

τέντα' < τουρκ. *çadır* = σκηνή, *τῶατμά ἢ*, Χαλδ. 'ξύλινον παράπηγμα' < τουρκ. *çatma* = ὁ σκελετός ξύλινης οἰκοδομῆς, *τῶαχος ὁ*, Σούρμ. 'ὁ θαλάσσιος σκορπιός' < τουρκ. *çayan* = σκορπιός, *τῶαχούρης* ἐπίθ. Κερ. 'ὁ ἔχων ὀφθαλμούς φαιόχρους κλίνοντας πρὸς τὸ γαλανόν χρῶμα' < τουρκ. *çakır* = γκριζογάλανος, *τῶεβρέ ἢ*, Χαλδ. 'μανδήλι χρησιμεύον ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς γυναικός' < τουρκ. *çevre* = χρυσοκέντητο μανδήλι, *τῶεγκέλιν τό*, Κερ. Τρίπ. 'ἄγκιστρον' < τουρκ. *çengel* = τσιγκέλι, ἀρπάγη, *τῶεκεμετζέ ἢ*, Κοτ. Χαλδ. 'συρτάρι' < τουρκ. *çekmece* = συρτάρι, *τῶελεπῆς ὁ*, Χαλδ. 'εὐγενής, εὐπατριδής' < τουρκ. *celebi* = εὐγενής, *τῶελέκιν τό*, Κερ. 'χάλυψ, ἀτσάλι' < τουρκ. *çelik* = χάλυβας, *τῶεμπέριν τό*, Κερ. 'γυναικῆιον κάλυμμα κεφαλῆς' < τουρκ. *çember* = τσεμπέρι, *τῶεπέλ' τό*, Χαλδ. 'καιρός βροχερός' < τουρκ. *çepel* = βροχερός, *χαλασμένος καιρός, τῶετίν* ἐπίθ. οὐδ. Τραπ. Χαλδ. 'δύσκολον' < τουρκ. *çetin* = δύσκολος, στρυφνός, *τῶεχρέ ἢ*, Χαλδ. 'ὄψις, πρόσωπον' < τουρκ. *çehre* = πρόσωπο, *τῶιβίν τό*, Σάντ. Χαλδ. 'σφήνα' πάσσαλος' < τουρκ. *çini* = καρφί, *τῶιμέν' τό*, Χαλδ. 'γῆ κεκαλυμμένη ὑπὸ χλόης, πρασινάδα' < τουρκ. *çimen* = αὐτοφυῆς χλόη, *τῶινίν τό*, Χαλδ. 'σκεῦος ἐκ πορσελάνης ἢ ὁμοίας ὕλης' < τουρκ. *çini* = πορσελάνη, *τῶιπλάχ'ς* Χαλδ. 'γυμνός' < τουρκ. *çiplak* = γυμνός, *τῶιράκιν τό*, Κερ. Τρίπ. 'βαφτισιμῖος, ἀναδεκτός' < τουρκ. *çirak* = μαθητευόμενος ὑπάλληλος, *τῶιρίσιν τό*, Κερ. 'εἶδος ἀμυλόκολλας, τσιρίσι' < τουρκ. *çiris* = τσιρίσι, κόλλα τῶν ὑποδηματοποιῶν, *τῶιρπίν τό*, Χαλδ. 'λεπτὸν σχοινίον, τὸ ὁποῖον οἱ κτίσται ἐκτείνουν κατὰ μῆκος ἐγειρομένου τοίχου καὶ οὕτω ἐπιτυγχάνουν τὴν εὐθυγράμμισιν αὐτοῦ' < τουρκ. *çirri* = στάθμη λεπτοουργοῦ, *τῶίτιν τό*, Κερ. 'ὕφασμα ποικιλόχρουν τετράγωνον χρησιμοποιοῦμενον ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς' < τουρκ. *çit* = τσίτι, ὕφασμα βαμβακερό, *τῶιτῶέκιν τό*, Κερ. 'ἄνθος' < τουρκ. *çicek* = λουλούδι, *τῶιφλίκιν τό*, Τρίπ. 'ἀγρόκτημα, τσιφλίκι' < τουρκ. *çiflik* = ἀγρόκτημα, φάρμα, τσιφλίκι, *τῶιφούτ'ς ὁ*, Σάντ. 'παρωνυμιακὸν ὄνομα τοῦ 'Εβραίου' < τουρκ. *çifut, çifit* = ἔβραϊος (μέ ὕβριστική σημασία), *τῶοκαλίκ' τό*, Τραπ. Χαλδ. 'γιαούρτι σακκουλήσιο' < τουρκ. *çokelek, cökelek* = cheese made of skimmed milk, curds (= τυρί πού γίνεται ἀπὸ ἀποβουτυρωμένο γάλα, τυρόπηγμα, στάλη), *τῶοκεύω* Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'καταπίπτω· καθιζάνω' < τουρκ. *çökmeç* = καταρρέω, ὑποχωρῶ, (στέγη, ἔδαφος), *τῶολάκης* ἐπίθ. Κερ. 'ὁ ἔχων βλαμμένον τὸ ἓνα χέρι' < τουρκ. *çolak* = μονόχειρας, *τῶόλιν τό*, Κερ. 'τόπος ἔρημος, ἀκατοίκητος' < τουρκ. *çöl* = ἔρημος, *τῶομάζος ὁ*, Χαλδ. 'ὑποτακτικός, ὑπηρέτης' < τουρκ. *çömez* = ὑπηρέτης, *τῶοπάνος ὁ*, 'βοσκός' < τουρκ. *çoban* = βοσκός, *τῶοπλίκ' τό*, Σάντ. 'τὸ μέρος ὅπου ἀπορρίπτονται αἱ ἀκαθαρσίαι καὶ τὰ σκουπίδια' < τουρκ. *çöplük* = σκουπιδареῖο,

τῶοράχ' τό, Χαλδ. 'μέρος βαλτώδες' < τουρκ. *çorak* = ἄλμυρά γῆ, ἀλατοῦχος, *τῶόρ' τό*, Τραπ. Χαλδ. 'θανατηφόρος νόσος τῶν βοῶν' < τουρκ. *çör, çor* = ἓνα εἶδος ἀσθένειας τῶν βοδιῶν, *τῶορπατζηλούκιν τό*, Κερ. 'τὸ νά εἶναι τις προύχων, πρόκριτος' < τουρκ. *çorbacılık* = τὸ εἶναι τινα προύχοντα, πρόκριτον, *τῶορπαντζῆς ὁ*, Κερ. Κοτ. Τραπ. Χαλδ. 'πρόκριτος, προύχων' < τουρκ. *çorbaci* = πρόκριτος, *τῶορτίκα ἢ*, Σάντ. Χαλδ. 'οὐσία ἐλαστική· μαστίχα ἀπὸ σιτάρι' < τουρκ. *çördük* = "Υσσώπος ὁ φαρμακευτικός (*Hyssopus officinalis*), *τῶότρα ἢ*, Κοτ. Οἶν. Χαλδ. 'ἀγγεῖον οἴνου' < τουρκ. *çotra* = τσότρα, *τῶουβάλιν τό*, Κερ. Οἶν. Τρίπ. 'σάκκος, τσουβάλι' < τουρκ. *çuval* = σάκκος, *τῶουβαλτούζιν τό*, Κερ. 'σακκογράφα' < τουρκ. *çuvaldiz* = σακκοράφα, σακκοβελόνη, *τῶούλ' τό*, Κοτ. Σεμ. 'κάλυμμα κλίνης ὑφαντόν' < τουρκ. *çul* = εἶδος ὑφαντοῦ, τρίχινο ἢ μάλλινο ἐπικάλυμμα ζώου, *τῶοουρουέω* Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'σήπομαι' < τουρκ. *çürümeç* = σήπομαι, *τῶοουρούκ'ς* Κοτ. Τραπ. Χαλδ. 'σάπιος' < τουρκ. *çürük* = σαθρός.

τῶ < ch

τῶαμίντζιν τό, Οἶν. 'ξηρό σταφύλι, σταφίδα' < ἄρμεν. *çamich* = σταφίδα, *τῶαπάλιν τό*, Οἶν. 'σκύβαλα σίτου' < περσ. *çapar* = βρώμικος, ἀκάθαρτος, *τῶορτάνιν τό*, Κερ. 'βῶλος ἀπὸ μυζήθραν ἀποβουτυρωμένην ξηραίνόμενος εἰς τὸν ἥλιον' < ἄρμεν. *çhort'an* = ξεροὶ βῶλοι μαλάκας γιὰ χρῆση κατὰ τὸ χειμῶνα, *τῶιδίν τό*, Χαλδ. *τῶιτίν* Χαλδ. 'εἶδος πτηνοῦ μελισσοφάγου' < κουρδ. *çhit* = κόττα.

τῶ < sh

τῶαμάν' τό, Χαλδ. 'κηρήθρα κυσέλης' < ἀραβ.³³⁰ شمع *sham'a, shama'a* = rayon de miel = κηρήθρα.

330. 'Ο Α.Α. Παπαδόπουλος, *ΙΑΠ*, τ. 2, σ. 429, γράφει: «τῶαμάν' τό, Χαλδ. τῶομάν' Σάντ. Πιθανῶς ἀπὸ τὸ 'Αραβ. *chem* = κηρός, κηρήθρα κυσέλης». 'Ο Ch. Symeonidis, *'Αρχεῖον Πόντου* 31 (1971-72) 79 καὶ 150, παράγει τὴ λ. ἀπὸ τὸ τουρκικὸ *gam'a* = κερὶ· πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἀραβικὴ λ. *sham'* καὶ *shama'* = κερὶ· κερὶ ἐκκλησίας, ἄγιοκέρι, πού πέρασε στὴν τουρκικὴ ὡς *çem* = wax, beeswax = κερὶ, κερὶ ἀπὸ μέλισσες, καὶ *çema, gam'a* = a wax taper = λαμπάδα ἀπὸ κερὶ. F. Steingass, *Ar. - Engl.*, σ. 556a. — J.W. Redhouse, ὁ.π., σ. 1136β καὶ 1137α. 'Η ποντιακὴ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀραβικὸ *sham'a, shama'a* = κερὶ, ἀλλὰ καὶ rayon de miel = κηρήθρα, σημασία πού δέν ἀπαντᾷ στὴν τουρκικὴ. — R. Dozy, *Supplément*, τ. 1, σ. 788a. — 'Η ἀραβικὴ λ. *sham'a* = κερὶ, σχετίζεται μὲ τὸ συριακὸ *šm'ā* = κερὶ. — M.J. Mashkour, ὁ.π., τ. 1, σ. 460β.

τϝ < ts

τῥακάν' τῶ, Τραπ. 'βωλοκόπος' < ἄρμεν. *tsakan* = βωλοκόπος, σβάρνα, τῥανίζω Κερ. Κοτ. Σάντ. Τραπ. Χαλδ. 'καταβρέχω' διαχέω, σκορπίζω' < ἄρμεν. *tsanel*, *tsanem* = διασκορπίζω, διαχέω' ραντίζω.

τϝ < z

τῥοῦρμος ὁ, Οἶν. 'συνάθροισις ἀνθρώπων, κοσμοσυρροή' < βενετ. *zurma* = οἱ κωπηλάτες μιᾶς γαλέρας.

Ἐάν ἐξαιρέσουμε τίς ὀνοματοποιημένες λέξεις, οἱ ὁποῖες ἀπαντοῦν σέ ὅλες τίς γλῶσσες τοῦ κόσμου, διαπιστώνουμε ὅτι τό μεγαλύτερο ποσοστό τῶν λέξεων τῆς ποντιακῆς διαλέκτου πού ἀρχίζουν μέ προστριβόμενα τζ-τσ, εἶναι ξένης προέλευσης, κυρίως τουρκικῆς, καί ὅτι οἱ λέξεις τῆς ἀρχαίας ἢ μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς πού ἔχουν τρέψει τό ἀρχικό τους σύμφωνο σέ τζ-τσ, εἶναι μόνο περί τίς εἰκοσιπέντε, γεγονός πού δείχνει τήν εἰσαγόμενη, κατά κύριο λόγο, προέλευση τοῦ τσιτακισμοῦ.

Κώστας Καραποτόσογλου

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΓΙΑ ΑΝΕΓΕΡΣΗ «ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ» ΣΤΟΝ ΙΣΘΜΟ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ (1827-1829)*

Ἡ Μικρασιατική καταστροφή στά 1922 καί τό συνακόλουθό της τεράστιο προσφυγικό ζήτημα τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ κατέστησαν ἐπιτακτική τήν ἐθνική ἀνάγκη τῆς ἐγκατάστασής του στίς ἐλευθερωμένες ἐλληνικές περιοχές τῆς ἐνσωμάτωσής του μέσα στό γηγενές στοιχεῖο του καί τῆς δημιουργίας τῶν ἀπαραίτητων προϋποθέσεων γιά τή δημιουργία συνθηκῶν βίου καί ἀνάπτυξης. Μέ βάση αὐτή τήν ἀνάγκη, σ' ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας, ἀλλά κυρίως γύρω ἀπό τά μεγάλα ἀστικά κέντρα καί κατά πρωταρχικό λόγο γύρω ἀπό τήν Ἀθήνα, τόν Πειραιά καί τή Θεσσαλονίκη, καί ἕως τά ἀκραῖα βόρεια σύνορά μας, καθορίστηκαν ἐδαφικές περιοχές, πού δόθηκαν στούς ξεριζωμένους ἀπό τίς αἰώνιες ἐστίες τους Ἑλληνες Μικρασιάτες, οἱ ὁποῖοι καί θεμέλιωσαν καί ἀνάπτυξαν ἐκεῖ σέ σύντομο χρονικό διάστημα τούς οἰκισμούς τους, πού γρήγορα ἐξελίχτηκαν σέ θαυμαστές πόλεις. Ἀνάμεσα σ' αὐτές προέχουσα θέση κατέχει στά νοτιοδυτικά τῆς πρωτεύουσας καί ἡ «Νέα Σμύρνη», πού σήμερα ἔχει ἀναπτύξει μιᾶ θαυμαστή κοινωνική, πνευματική καί καλλιτεχνική ζωή.

Ἡ πρώτη ὁμως προσπάθεια Σμυρναίων προσφύγων γιά ἀνέγερση πόλεως μέ τήν ἐπωνυμία «Νέα Σμύρνη» καταβλήθηκε στά χρόνια τοῦ μεγάλου μας ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα τοῦ 1821. Τότε ἕνα πλῆθος Ἑλληνες Μικρασιάτες ἔσπευσε στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, συνενώθηκε μέ ὅλο τόν ἄλλο Ἑλληνισμό καί πάλεψε σέ ὅλους τούς τομεῖς, πολιτικο-διοικητικούς καί πολεμικο-στρατιωτικούς,

* Ἀνακοίνωση στό Β' τοπικό συνέδριο Κορινθιακῶν Ἑρευνῶν, Λουτράκι - Κόρινθος, 25-27 Μαΐου 1984.